

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

До Дня працівників суду

«Суд Води» Кам'яної Могили як перший
відомий у світі судовий процес

Судові рішення у цивільних,
господарських і кримінальних справах

У Європейському суді з прав людини

Інститут несумісності посади судді
зі здійсненням іншої діяльності

2005

№ 12(64)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Филипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,

В.П. Білоус (д.ю.н.),

О.Ф. Волков,

І.П. Домбровський,

В.В. Земляной,

Н.О. Киреева (к.ю.н.),

Л.М. Козаченко (відп. секретар),

В.В. Кривенко,

Н.С. Кузнецова (д.ю.н.),

В.Д. Лисак,

Ф.М. Марчук,

С.М. Міщенко,

В.П. Потапенко,

З.В. Ромовська (д.ю.н.),

А.О. Селіванов (д.ю.н.),

М.П. Селіванов (заступник голови редколегії),

Є.Ф. Стрекалов,

В.І. Шакув (д.ю.н.),

М.Є. Шумило (д.ю.н.),

А.Г. Ярема

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.

За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України
<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 2005

2 2 До Дня працівників суду
Court Worker's Day

4 **Маляренко В.Т.** «Суд Води» Кам'яної Могили як
перший відомий у світі судовий процес
Maliarenko V.T. "Water Trial" of Kam'iana Mohyla as the first
world known court proceeding

9 Судова практика
Judicial Practice

9 Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases

13 Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases

14 Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases

18 У Європейському суді з прав людини
At the European Court of Human Rights

18 Комюніке Секретаря Європейського суду
з прав людини щодо рішення у справі
«Трубніков проти Росії»
Реферативний переклад

Press release of the Registrar of the European Court of
Human Rights concerning Judgment in the Case of Trubnikov
v. Russia
Abstracts of translation

21 На допомогу судді
To the Judge's Help

21 **Іваницький С.О.** Право особи на розгляд її справи не-
залежним і безстороннім судом у світлі рішень Євро-
пейського суду з прав людини

Ivanytskyi S.O. Right of a person to have independent and impar-
tial proceeding in the context of judgments of the European Court
of Human Rights

24 Проблеми судово-правової реформи
Issues of Judicial-Legal Reform

24 **Гультай М.М.** Особливості вітчизняної моделі
ювенальної юстиції

Hul'tai M.M. Peculiarities of domestic model of juvenile justice

28 Застосування в Україні Конвенції про захист прав і основних свобод людини

Application of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in Ukraine

- 28 Капустинський В.А.** Європейський суд з прав людини як одна з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини

Kapustynskiy V.A. European Court of Human Rights as one of the most important international law protection institution in European system of human rights protection

30 Точка зору
Opinion

- 30 Шепелева Н.В.** «Затибель населення» як вид злочинних наслідків

Shepeleva N.V. "Public death" as a type of criminal consequences

- 32 Констаний О.В.** Інститут несумісності посади судді зі здійсненням іншої діяльності

Konstantiy O.V. Institute of incompatibility of judge's office with any other offices

- 35 Якимець Т.І.** Фізичний або психічний примус: джерело крайньої необхідності чи окрема обставина, що виключає злочинність діяння

Yakimets T.I. Physical or mental coercion: source of extremity or single circumstance that excludes criminality

- 40 Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2005 р.**

Systematic Materials Index, published at the "Visnyk of the Supreme Court of Ukraine" in 2005

- 44 Перелік рішень та ухвал Європейського суду з прав людини, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України»**

List of judgments and decisions of the European Court of Human Rights published at the "Visnyk of the Supreme Court of Ukraine"

48 Міжнародні зв'язки

International Cooperation

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а, кімн. 231, 516.

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253-3502, відповідальний секретар (044) 253-1683, редактори (044) 253-7081, група технічного забезпечення (044) 253-0687, 253-1683.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори

**А.В. Гончарук,
П.О. Мусієнко,
Н.М. Федоровська**

**Комп'ютерний набір
Ж.М. Колодченко**

Верстка

**С.І. Самкової,
В.М. Горобченка**

Репрографія

В.М. Горобченка

Фото

В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки

В.С. Жиборовського

Переклад англійською

О.В. Гулько

Видавець:

Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Телефон: (044) 484-6480,
тел./факс: (044) 486-0493, 484-1189, 482-1406.
E-mail: sales@inyure.kiev.ua

Віддруковано:

Друкарня Концерну «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Підписано до друку 17.01.2006. Формат 60×90/8.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 6,62.
Умовн. друк. арк. 5,58.
Наклад 6000 прим. Ціна договірна.

До дня працівників суду

15 грудня 2005 р. у Верховному Суді України відбулися урочистості з нагоди Дня працівників суду. З професійним святом суддів та працівників Верховного Суду привітали Президент України В.А. Ющенко, Голова Верховної Ради В.М. Литвин, Прем'єр-міністр Ю.І. Єхануров, Секретар Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) А.К. Кінах, перший заступник Глави Секретаріату Президента І.В. Васюник.

Відкриваючи урочисте засідання, Голова Верховного Суду України **В.Т. Малайченко** привітав присутніх і побажав їм здоров'я, довгого життя, життєвих і професійних успіхів. Він подякував суддям і працівникам Суду за добросовісну працю й достойну поведінку. Він висловив впевненість у зростанні довіри до судів, поліпшенні якості їхньої роботи, зауваживши, зокрема, що вперше в історії України на професійне свято суддів завітали найвищі посадові особи держави. «Суд набирає сили і значення у державі. Впевнений, що суддівство й надалі буде поліпшувати свою роботу, зробить усе можливе, щоб завоювати довіру суспільства», — зазначив Голова Верховного Суду.

Голова Верховної Ради України **В.М. Литвин**, вітаючи служителів Феміди з професійним святом, наголосив, що на його переконання, судова влада у 2005 р. найбільше за всі попередні роки з моменту проголошення державного суверенітету України наблизилася до того, щоб бути визнаною незалежним і самодостатнім соціальним інструментом досягнення верховенства права та реальної демократії в українському суспільстві. Вона практично перетворилася на неупередженого арбітра між органами законодавчої та виконавчої влади, між громадянином і державою. В.М. Литвин зазначив, що Верховна Рада України завжди підтримувала й надалі підтримуватиме суддів у діяльності, спрямованій на захист прав і свобод особи, а найближчі три-чотири місяці будуть особливо відповідальними для суддів. Іспит на демократію, на готовність захистити принцип верховенства права чекає на всіх — і політичні партії,

і суспільство, і всі органи державної влади. «Виваженість правових оцінок і рівність усіх перед законом — ось провідний чинник стабільності та єдності українського суспільства», — наголосив він.

За словами Прем'єр-міністра України **Ю.І. Єханурова**, судова влада забезпечує найбільш вагомий внесок у перетворення України на дійсно правову державу, де права і свободи громадян захищають незалежні, компетентні й неупереджені суди. «Уряд докладає усіх можливих зусиль і буде все робити з метою створення належних умов для здійснення правосуддя», — запевнив глава уряду.

Виступаючи на урочистому зібранні, Президент України **В.А. Ющенко** наголосив на тому, що наступний рік стане вирішальним у проведенні судової реформи. «Починаючи із січня наступного року, ми повинні чітко заявити, що 2006 р. є одним з найважливіших у проведенні судової реформи», — підкреслив глава держави. Він закликав парламент, уряд і Верховний Суд консолідуватися й солідаризуватися навколо здійснення судової реформи. «Я всіх вас закликаю стати партнерами, піонерами у проведенні, починаючи з 2006 р., всеосяжної судової реформи в Україні», — сказав Президент.

В.А. Ющенко повідомив, що у січні відбудеться засідання Ради національної безпеки і оборони України (РНБО), на якому будуть об'єднані пропозиції Верховного Суду, відповідної державної комісії та інших сторін, які розробляють концепцію судової реформи, а також буде вироблено план дій з реформування судової системи на 2006 р. За словами Президента, РНБО має ухвалити конкретний план-графік реформи, зокрема щодо будівництва приміщень для судів, фінансового, соціального, технічного забезпечення тощо.

Наріжним каменем судової реформи Президент назвав питання щодо забезпечення реальної незалежності судової влади. «Цельфа й омега правильних рішень, які відповідають духу і букві закону», — зазначив він, пообіцявши, що зі свого боку ніколи не користуватиметься «телефонним правом» як засобом тиску на суддів. В.А. Ющенко запевнив, що влада щиро прагне продемонструвати

В.А. Ющенко підтримав ідею розмістити у залі Пленуму Верховного Суду України пам'ятну табличку про рішення Суду, яке стосувалося президентських виборів 2004 р. За його словами, це рішення стало «ренесансом довіри» українського суспільства до судової влади.

Після виступу В.А. Ющенко вручив суддям та працівникам Суду державні нагороди. Згідно з Указом Президента України від 15 грудня 2005 р. № 1774/2005 «Про відзначення державними нагородами України працівників Верховного Суду України» за вагомий особистий внесок у розвиток судової системи України, зміцнення законності та правопорядку, високий професіоналізм у захисті конституційних прав і свобод громадян та з нагоди Дня працівників суду орденом «За заслуги» III ступеня нагороджено Першого заступника Голови Верховного Суду України П.П. Пилипчука. Почесне звання «Заслужений юрист України» присвоєно заступнику голови Судової палати у господарських справах В.П. Барбарі, суддям О.Ф. Волкову, Ю.М. Кармазіну, Я.В. Мачужак, Ю.В. Прокopcьку, начальникам управлінь Верховного Суду України Ф.М. Марчуку та В.П. Потапенку.

свою велику повагу до незалежного суду та підтримку його діяльності. «Ми хочемо, щоб у жодній силі в цій країні не було кишенькового права на суд», — наголосив Президент, зауваживши, що незалежність судді залежить від того, наскільки він захищений від тиску фізичних осіб і державних органів. «Я не скажу, що все сьогодні в державі зроблено у цьому плані, але хотів би підкреслити, що в контексті судової реформи це буде одним з ключових параметрів», — зазначив він.

Водночас Президент висловив переконання, що судова система повинна реагувати на випадки, коли через «окремі неприємні інциденти» кидається тінь на весь суддівський корпус, що призводить до дестабілізації ситуації і в судовій системі, і в країні в цілому. Він закликав суддів уникати сумнівних рішень, бути відвертими, об'єктивними і справедливими, спираючись тільки на закон. «Я вірю у вашу чесність, у ваше сумління в роботі на користь держави й народу України. Ми маємо спільно встановити в Україні верховенство права», — наголосив глава держави.

У цей же день з нагоди Дня працівників суду відбулося вручення суддям та керівникам структурних підрозділів Верховного Суду нагород рейтингів «Золота фортуна»: голові Судової палати у цивільних справах А.О. Дідківському, голові Судової палати у господарських справах І.Б. Шицькому, голові Судової палати в адміністративних справах В.В. Кривенку, судді, секретарю Пленуму Верховного Суду України І.П. Домбровському, суддям Н.П. Лященко, А.Я. Кияшко, В.І. Косареву, К.Т. Кравченку, М.М. Макаренку, Ф.Ф. Черногузу, М.Г. Пінчуку, а також заступнику голови Суворовського районного суду м. Одеси Ю.М. Хлюстину, начальнику управління забезпечення діяльності Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Г.А. Войнаровській, начальнику першого відділу Верховного Суду Т.В. Каліній, начальнику управління кадрового забезпечення О.Ф. Мельничук.

З нагоди професійного свята почесними грамотами та подяками були відзначені також працівники апарату Верховного Суду України.

Слово до читача

Україна має надзвичайно давні традиції судочинства, що сягають багатьох тисячоліть. На жаль, за радянських часів, коли думку щодо певного суспільного явища чи то державного інституту доводилось висловлювати у переважній більшості лише з точки зору «старшого» брата, говорити про це було досить складно. Сьогодні, коли Україна впевненою ходою наближається до п'ятнадцятиліття своєї Незалежності, активно розбудовує правові інститути, писати про це стало можливим. Більше того — стало справою необхідною, надзвичайно важливою. Бо без врахування історичного досвіду, набутків минулого надійного фундаменту під будівництво Держави, де панує верховенство Права та Закону, ніколи не закладеш.

Саме з цього виходила редакційна колегія часопису «Вісник Верховного Суду України», рекомендуючи до друку статтю Голови Верховного Суду України В.Т. Маляренка «Суд Води» Кам'яної Могили як перший відомий у світі судовий процес». Цією розвідкою часопис започатковує серію нарисів про витоки та становлення інституту судової влади на теренах України. Так, уже підготовлені для публікації статті «Інститут суду готських племен Північного Причорномор'я», «У складі Великого князівства Литовського (Судоустрій та судочинство на українських землях в XIV—XVI століттях)», «Річ Посполита як гарант судової влади на західноукраїнських землях у XVI—XVII століттях» та інші. Власне, ці розповіді і стануть розділами історичної хроніки українського судочинства. Хроніки, що повідає читачеві про архідавні та надзвичайно цікаві традиції української судової влади, висвітлить у певній послідовності події багатомісячної історії становлення судових органів в Україні. Будуть використані архівні матеріали, що за певних причин раніше не могли бути оприлюднені. Загалом це буде наукове дослідження про становлення судових інститутів України від часів доісторичних до дня нинішнього. Кожен з читачів може доповнити його розділи, надіславши до редакції свої розвідки, матеріали тощо. Від цього дослідження витоків судових традицій українського народу стане ще цікавішим, повнішим, об'єктивнішим.

**Редакційна колегія
«Вісника Верховного Суду України»**

«Суд Води» Кам'яної Могили як перший відомий у світі судовий процес

В.Т. Маляренко,
*Голова Верховного Суду України,
доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент
Академії правових наук,
заслужений юрист України*

*Так се душі пращурів сунь,
І ті світять зорями нам ог Іру...*

Велесова книга¹.

Думаю, що майже кожен щонайменше раз у житті чув ці географічні назви (топоніми) на обширах України: місто Судова Вишня та село Судковичі Мостиського району Львівської області, села Судівка Диканьського та Новосанжарського районів, Судівка Полтавського району однойменної області, Судиха та Суданка відповідно Сахновщицького та Первомайського районів Харківської, Судяків та Судимонт Шепетівського району Хмельницької області, Судачівка Чуднівського району Житомирської області, Суданівка Солонянського району Дніпропетровської області, Судобичі Дубенського району на Рівненщині, Судче Любешівського району на Волині. А ще річки (гідроніми) Судість та Суджа на північному сході відповідно Чернігівської та Сумської областей...

Об'єднує всі ці назви слово «суд»; воно стало основою для найменування не тільки поселень, але й річок. Названі топоніми та гідроніми перейшли нам у спадок від племен та народів, які колись, ще з незапам'ятних часів, у пошуках кращої долі мандрували землями нинішньої України. Мігрували, щоби поселитись тут назавжди, або ж перебратись, як, скажімо, готи на терени нинішньої Італії, та й загубитись у плинні століть².

¹ Велесова книга: ритм. пер. укр. мовою, дослідження та рецензії Б. Яценка. — К.: Велес, 2004. — С. 10.

² Вольфрам Х. Готы / Пер. с нем. Б.П. Миловидов, М.Ю. Некрасов / Под ред. М.Б. Щукина, Н.А. Бондарко и П.В. Шувалова. — СПб.: Ювента, 2003. — С. 11.

Перелічені нами назви поселень та річок від загальноновживаних у побуті відрізняються насамперед як стійкістю, так і довговічністю форми та змісту. А головне — очевидною мотивованістю. Часто трапляється, що не відасмо, звідки пішла назва певного поселення. Але впевнені в іншому: при називанні навіть найвіддаленішого гірського хутірця конче була якась реальна причина, підстава для такого найменування³. Пригадуйте слова поезії відомої української поетеси Ліни Костенко:

Страшні слова, коли вони мовчать,
Коли вони зненацька причаїлись,
Коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були колись чимись.

Щоб і далі не переконувати когось у достовірності проголошеного, пересвідчимося, чому, наприклад, містечко на Львівщині йменується саме так: Судова Вишня.

З довідкових джерел дізнаємось, що у цьому населеному пункті (розташований на трасі Львів—Шегині) ще п'ятсот років тому відбувалися генеральні сеймики (з'їзди) польської шляхти. А після 1565 року, коли було проведено адміністративну реформу, у Судовій Вишні почав діяти сеймик Руського воєводства. Ці зібрання, що називалися «Conventio», «Conventio generalis ter-restris», «Dieta parlamentum generale», «Conventio particu-laris», саме і вели судові процеси⁴. Тож, очевидно, звідси й назва — Судова Вишня.

Проте, зважаючи на надзвичайно давню історію цього поселення, з певною долею вірогідності можемо допустити й походження його назви і від річки, на якій стоїть місто. Але це вже події тисячолітньої давнини. Про них, власне, і піде нижче мова.

Отже, кожна з цих назв з коренем на «суд» — свідок нашої прадавньої історії, суспільного життя, культури та інших нетлінних духовних і матеріальних надбань українського народу.

Саме тому у переліку таких невмирущих духовних заповітів — і назви вищезначених міст та містечок, сіл та річок. Бо зберігають у собі часточку навдивовижу унікальної історії. Чого варте оте ключове слово «суд», котрому щонайменше чотирнадцять тисячоліть⁵. У духовній історії нашого народу воно настільки давнє, що посперечатися за «вік» з ним може хіба єдине інше. І те слово — Бог...

«Мине ще багато літ, поки буде прийняте це відкриття. Напевне, воно все ж таки геніальне — хоча не хочеться тут гучних слів — оскільки змусить по-новому поглянути на всю нашу давню історію»⁶.

Ці слова московський науковець Л.І. Акімова у квітні 1999 року адресувала одному з найвидатніших шумерологів сучасності — російському знавцеві давніх культур Близького Сходу Анатолію Георгійовичу Кифішину. Саме він уперше у світовій науці зміг прочитати поки що найдавнішу писемність — XII—III тисячоліть до н.е. Остання, вважає вчений, є пам'яткою невідомої донині науці неолітичної протописемності. За кілька років А.Г. Кифішин дослідив

тексти з 62 гротів та печер Кам'яної Могили — величезного святилища-архіву, що функціонувало поблизу нинішнього Мелітополя з епохи пізнього палеоліту до середніх віків. З'ясувалося, що найдавніший запис до відкриття московського шумеролога — вапнякова табличка, яка зберігається в Ешмолеанському музеї в Оксфорді (датована часом, «близьким до 3500 року до н.е.») — утричі «молодший» українського⁷...

Заповідник Кам'яна Могила

Заповідник Кам'яна Могила знаходиться поблизу села Терпіння, це 11 кілометрів на північ від Мелітополя. Ліворуч протікає річка Молочна. Експозицією цього унікального музею найдавнішої у світі писемності є понад три тисячі каменів, що утворюють гроти та печери. Периметр кам'яних брил заповідника становить майже три кілометри. Всього тут 62 печери та гроти. Та «найзнаменитіша» з пам'яток цього ритуально-культурного комплексу — святилище Грота Біка, найпізніше та найбільше з-поміж інших у Кам'яній Могилі.

Свою назву Грот Біка отримав від зображення тварини, що знаходиться тут. Нашу ж увагу привертає інше — величезний знак Y та ще більший знак A приєднаний південніше до попереднього комбінацією з двох рисок довжиною відповідно 16 та 10 метрів. Ця вражаюча лігатура А-КУД означає «Суд Води». Як з'ясував російський шумеролог А.Г. Кифішин, під поняттям «А-КУД» люди, які жили на території нинішньої Запорізької області за тисячі років до часу Христа, розуміли найголовніше ритуальне дійство. Та згадка про суд у п'яти святилищах Грота Біка, яку А.Г. Кифішин датує VII тисячоліттям до н.е., — не найраніша. У Кам'яній Могилі виявлено значно давніший архів — кам'яні таблички XII тисячоліття до н.е. — у Гроті Чуринг (№ 54) та Гроті Кози (№ 60). На першій напис — «Суд Води», на другій — «Убиті (за) Судом Води»⁸.

³ Коваль А.П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України: Наук.-попул. вид. — К.: Либідь, 2001. — С. 3.

⁴ Сверхбигуз Владимир. Старосвітське панство. — Варшава, 1999. — С. 6—7.

⁵ Кифішин А.Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII—III тысячелетий до н.э. Том I. — К.: Аратта, 2001. — С. 659.

⁶ Там само. — С. 766.

⁷ Замаровський Войтех. Спочатку був Шумер. — К.: 1983. — С. 88.

⁸ Кифішин А.Г. — С. 659.

Наскельні рисунки (петрогліфи) на вертикальній стіні з Гроту Біка

До числа найраніших можна також віднести і напис № 7 панно № 9 (середина VII тис. до н.е.) — «Ніндара (Бог. — Авт.) [на] Уту—Воді (Уту — Бог Сонця. — Авт.) блискучій судила»⁹. Кінцем VII тис. до н.е. датуються такі написи: «У праведні роки Ішкур (Бог грози. — Авт.) був великим суддею Ашнан» (Богиня зерна. — Авт.); «Гатумдуг (Богиня. — Авт.) [зі] Степу: владику Ану (Бог. — Авт.) [для] страти судила» — панно № 4;¹⁰ «... Сухуршабгал Сірау ударив — Намтар (Бог. — Авт.) закон повернув: судить Цариця... В Унузі душ Сестра Гатумдуг правителів судила» — панно № 34/А;¹¹ «... і на кораблі вантажному Енлілпаїль (цар. — Авт.), сім'єю засуджений, якір Цариці з того світу зав'язав (тобто помер) — панно № 37/4»¹².

До кам'яномогильських написів середнього періоду (VI—IV тис. до н.е.) належать такі: «Уту предків перших [людей] судив — [це] першолюди Півночі. Син утугів судив [та] зв'язував» — панно № 5¹³; «... А це Уту [як і] МЕ лілуу 30 правителів судив», [але іх] [у] Праведні роки не вбивав... за Судом Води спаровував» — напис № 3 панно № 9/3¹⁴.

До найпізніших (перша половина III тис. до н.е.) належить кілька написів. Один із них повідомляє, що «за законом зерна Аїмдугуд (цар. — Авт.) убитих судив» — панно № 19/Д¹⁵.

Панно № 50 Гроту Біка (VII тис. до н.е.) складається лише з лігатури двох знаків: А — Kud¹⁶, що означають, як ми вже зазначали, «Суд Води». Ці два слова зустрічаються майже у всіх прадавніх написах Кам'яної Могили. Очевидно, що саме «Суд Води» був найголовнішим ритуальним дійством у практиці жерців усіх кам'яномогильських святилищ. Тут, на березі ріки Молочної, ще за сивої давнини мало місце, можливо, перше у світі ритуально-обрядове судочинство (про що і йдеться на багатьох кам'яних панно).

Отже, що являв собою процес поки що першого відомого історії «суду»? Але перед тим, як відповісти на це запитання, давайте з'ясуємо, що розуміли під цим поняттям давні шумеро-вавілоняни, єгиптяни, греки, етруски («...алфавіт етрусків у Італії, й алфавіт карійців (лелегів) у Малій Азії, і, нарешті, найдавніший

грецький алфавіт у своїй основі — алфавіт пеласгів, тобто того народу, який колись жив на землях нинішньої України і в першій половині II тис. до н.е. змушений був покинути ці місця через нез'ясовані поки що історичні події»¹⁷.

У давній міфології народів світу процес «суду» насамперед пов'язаний з судом потойбічного світу. Останній виступає як перша необхідність виправдання — виходу з потойбічного (підземного) світу у світ наземний. Так, у Давньому Єгипті, як свідчить знамените свято «вродження» сили (хеб-сед), фараонів спочатку топили. «Судові Води» піддавали «грішників» і в Давній Індії. «Винуватець» там проходив випробування водою: якщо виринав після потоплення і, таким чином, залишався живим, отже, злочину не вчиняв. І навпаки¹⁸. У греків, які також тривалий час зберігали найдавніші обряди (ритуали), найдавнішим способом «відправлення до іншого світу» було зіштовхування людини у воду зі скелі. Подібне дійство-обряд практикували також шумери, вавілоняни, етруски.

Але ж ці народи постали в історії набагато пізніше, ніж досліджена шумерологом А.Г. Кифішиним цивілізація, котра з незапам'ятних часів існувала у Північному Причорномор'ї та Приазов'ї. Як стверджує багато науковців (А. Парро, С. Крамер, Г. Ленцен), саме з цього регіону на світ поширилися цивілізаційні процеси¹⁹. Тому спробуємо хоча б гіпотетично реконструювати процес «Суду Води», про який свідчить переважна більшість кам'яномогильських текстів.

Ознайомившись з усіма написами 62 печер та гротів, стає зрозумілим, що «Суд Води» був не що інше, як ритуал водного випробування. Люди, які за тисячоліття до нової ери проживали на землях нинішнього українського Приазов'я, вважали, що вода над усе на світі впливала на родючість землі. До речі, аналізуючи давні літописи та оповіді про поклоніння річкам та взагалі водній стихії людей, котрі проживали за незапам'ятних часів на території нинішньої Миколаївської області, міфологи минулого дійшли висновку, що Творець своє ім'я Бог отримав від назви ріки Буг. Цю річку люди боготворили, її назва стала коренем у слові, що означає ім'я Всевишнього²⁰. Рамки цієї статті не дозволяють у повному обсязі дослідити питання про походження водних божеств, тим більше, що це тема для вивчення інших видань. Проте зазначимо, що роль цих божеств у житті цивілізації, яка ареалом свого мешкання за багато тисячоліть до Христа обрала землі

⁹ Кифішин А.Г. — С. 657.

¹⁰ Там само. — С. 660.

¹¹ Там само. — С. 663.

¹² Там само. — С. 662.

¹³ Там само. — С. 666.

¹⁴ Там само. — С. 669.

¹⁵ Там само. — С. 674.

¹⁶ Там само. — С. 492.

¹⁷ Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні. Наук.-попул. ст., розвідки. К.: Молодь. 1989. — С. 142.

¹⁸ Ульциферов О.Г. Культурное наследие Индии. — М.: АСТ: Восток-Запад. 2005. — С. 777—866.

¹⁹ Замаровський Войтех. — С. 136.

нинішньої України, була воістину унікальна. Якщо скажемо, у єгиптян суд чинив Тот — Бог Місяця, у греків — Геліос — Бог Сонця (олімпійська епоха) та Аполлон (пізніше), то «Суд Води» в давнину був найважливішим судовим процесом на території нинішніх українських Причорномор'я та Приазов'я. Якщо для когось процедура «суду» полягала у зважуванні «праведного» та «неправедного» сердець (що стало одним із найдавніших видів кари), то для населення Причорноморсько-Приазовської цивілізації XII—III тисячоліть до нашої ери таким способом кари, своєрідним судовим вироком стала смерть через потоплення. Як зазначає А.Г. Кифішин, саме «потоплення могло розглядатися як відправлення підсудного до хаотичного першосвіту для поновлення циклу його народження, штучно перерваного судом у старому світі»²¹.

Отже, бачимо, що у пізніших після Північночорноморсько-Приазовської цивілізації (до уваги беремо лише розвинені міфічні варіанти — давньоєгипетський та давньогрецький) суд творили боги-світила (до речі, Бог Гермес у давніх греків був міфічним варіантом Тота — Бога Місяця у давніх єгиптян). У давньої цивілізації причорноморсько-приазовських степів інститутом суду виступав «Суд Води» (до речі, дійство сонячною водою стало згодом на цих землях зовнішнім атрибутом релігії всієї епохи пізнього палеоліту та нашого часу)²².

«Судові Води» Кам'яної Могили притаманна двоваріантність. Бо це ж не тільки кара (до речі, слова санскриту *kaḡa* — «вбивати» та *sud* — «вбивати» зрозумілі будь-кому і без перекладу) за вчинене зло, але й надання відступникові, грішному можливості спокутувати цей гріх, очиститися від скверни. Шлях очищення водою. Згодом це правило стало одним з найголовніших в історично сформованій сукупності правових традицій та звичаїв людей, які жили на землях нинішньої України. Саме вони регулювали стосунки та поведінку людей у різних сферах їхнього життя.

З усього сказаного вище випливає, що «Суд Води» Кам'яної Могили належав до найдавнішого ритуалу. Для його виконавців він був своєрідним космогонічним процесом руйнування та творення світу і людей. «Матеріалом» для реалізації обряду слугувала водна стихія.

Як йдеться у найпізніших написах, одним із тих, хто чинив «Суд Води» у Кам'яній Могилі, був останній «шумерський» цар Аїмдугуд — володар 11 колісниць у шумерському місті Урі (2510 рік до н.е.). Туди, висловлює припущення А.Г. Кифішин, він прибув із Кам'яної Могили 2535 року до н.е., щоби написати ім'я царя. А до цього, починаючи з 2590 року, запроваджував реформи у Кам'яній Могилі²³.

Напис Аїмдугуда, що розміщений при вході до Гроту Біка, складає одну з частин панно № 19 (воно разом з шістьма іншими нанесене на плафон печери). Панно повідомляє про ритуал зерна в Урі. У тексті є посилання на два інших важливих документи, що зберегілися на той час у Кам'яній Могилі. Це «Табличка про подорожі Мурахи» та «Табличка про подорожі Шестиголового Козерога». Перша з них повідомляла

Зразки письмен із гrotів та печер Кам'яної Могили

про шестиразову купівлю демонами уткуку «темної води» — один із випадків ритуальної практики общини. Йшлося тут і про вбивство чоловіків біля свя-

²⁰ Попов А. Описание славянского богословия. — М., 1768; Кайсаров В. Славянская мифология. — М., 1803.

²¹ Кифішин А.Г. — С. 293.

²² Шеллинг Д.О. Мифы славянского язычества. — М.: Терра, 1997. — С. 50—54.

²³ Кифішин А.Г. — С. 489—505.

Фрагмент панно № 26

щенного дерева Крокодила. «При цьому, зазначав А.Г. Кифішин, вираховане число «540»... можливо, відносилось до часу функціонування ритуалу «540 років тому» та могло означати 3130 р. до н.е. (коли прийшли племена Умми, тобто «дерева Крокодила»).

Шумеролог висловлює припущення, що представники династії «червів» вбивали інших, можливо, через поставки зерна. Після цього Бог Син (із шумерського міста Ур) переселився із Загону Крокодила у Степу в Умму (теж шумерське місто)²⁴.

Отже, беручи участь у судовому процесі щодо «зерна Ура», цар Аїмдугуд вісім разів зв'язував своїх ворогів, вбивав якихось демонів та предків відповідно до вироку «суду». Цей суд чинила цариця потойбічного світу. Те ж саме чинив й інший Бог — Уту, щоправда, не вісім, а десять разів. Тож робить висновок А.Г. Кифішин, при вході до Гроту «мислився» земний суд царів та цариць з їх декретами про вчинення земних справ. У справах йшлося про порятунок «потойбічного» «зерна із Уру» — якоїсь важливої матерії, пов'язаної із діяльністю общини²⁵.

Панно № 23 повідомляє про «Суд Води», який учинила цариця Салькаламдуг (чи не це цариця Уру, мати відомого Мескаламдуга, гробницю якого відкрив археолог Л. Вуллі?) над правителем Маргаш. Для здійснення «суду» та прощення гріхів для річки підносили неабиякі жертви (олія, хліб та інші дари)²⁶. Ймовірно, колись все це жертвувалось водній стихії річки Молочної — тогочасному Нунбірду.

Серед тих, хто здійснював судочинство у Кам'яній Могилі, як повідомляє напис № 5 у західному святилищі Гроту Бика, — Ведмедиця та Птиця. За правління останньої було страчено ануннаків, а голови чотирьох місячних богів (Месламтаеа, Ашнан, Ніназу та Наннар) принесені в жертву Цариці потойбічного світу. Після цього, як свідчить напис № 2, Бог долі Намтар керував «Судом Води». У «Праведні роки» великим суддею від імені Богині Ашнан був Бог грози Ішкур. Саме він повернув Енліля, Бога, котрого взяли в полон люди марзі²⁷. Припинилися ж страти через умертвіння «предків» з 50 кланів за часів правління Уту. Він теж судив у «Праведні роки» (напис № 3) і замість Енліля здобув право розпоряджатися визначеннями. І трьом предкам, засуджених Уту, зберегли життя.

Винахідник першої колісниці богів за йменням Ібаз, стверджує напис № 4, він же «великий суддя» та земний представник Бога Енліля на «Суді Води» «душу у воду не проливав», а зберігав життя засудженим²⁸.

Як бачимо, перший найдавніший у світі напис, зроблений людиною за багато тисячоліть до ери Христа, не прославляє Бога, не є одою на честь царя-пра-

вителя... Він повідомляє про «Суд Води», процес, що символізував собою не тільки матеріальне, але й духовне очищення. Щонайменше через десять тисячоліть по тому великий князь Київський Володимир Мономах до своїх повчань додав рядки молитви: «О преоспівана мати, що породила найсвятіше з усіх святих Слово! ... Коли будеш судити, не осуди мене в огонь [вічний], не обвини мене у гніві своїм ...» (Прикметно, що й прадавнє слово ката, яке досить часто зустрічається у Кам'яній Могилі, одночасно означає «вогненний», «спалити») ²⁹.

Для протоземлян, які по собі залишили нам у спадок кам'яномогильські написи, таким вічним судом був «Суд Води»...

І наостанок. Існування за тисячі років до Шумеру іншої цивілізації на теренах сучасної України — підтвердження унікальності нашої землі, навдивовижу багатой історії українського народу. Кам'яній Могилі належить зайняти найдостойніше, чи не найпочесніше місце серед найцінніших надбань України. Якщо ми — нація державотворча, свідомо, велика, та маємо землю, що стала колыскою індоєвропейських народів, то повинні зробити все, аби найвизначніша пам'ятка неолітичної протописемності стала не тільки об'єктом національної гордості, але й знана у всьому світі. Аби нашу славу історію, на жаль, далеко не всіма визнану, знали на всіх континентах. Бо вона того заслуговує...

Обмежитись у цій справі лише відкриттям туристичного маршруту «Київ — Кам'яна Могила» явно замало. Належить зробити надзвичайно багато. Так, для закінчення будівництва приміщення музею (а це 1400 квадратних метрів) ще бракує понад 800 тисяч гривень. Потрібні також кошти на придбання матеріалів експозиції (кілька сотень тисяч гривень). Інститут археології НАН України все ще зволікає з поверненням до Кам'яної Могили експонатів, раніше вивезених до Києва. Заповідник також гостро потребує допомоги як з боку меценатів, так і окремих установ та організацій. У зв'язку з цим заслуговують слів подяки керівники підприємства «Дніпроспецсталь» (м. Запоріжжя), які виділили понад 2 мільйони гривень для будівельних робіт, що проводилися на території заповідника. Якомога швидше слід надати музею статус національного. Потрібні потужні зусилля вітчизняних науковців, діячів культури, державних мужів, спрямовані на досягнення визнання всім світом цієї унікальної пам'ятки минулого, включення її до переліку ЮНЕСКО найвизначніших духовних надбань людства.

²⁴ Там само. — С. 494.

²⁵ Там само. — С. 494—495.

²⁶ Там само. — С. 395.

²⁷ Там само. — С. 489—505.

²⁸ Там само. — С. 489—505.

²⁹ Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Е. Махновця; Видр. ред. О.В. Мишанич. — К: Дніпро. — С. 464.

Рішення у цивільних справах

За змістом ст. 49² КЗпП України не може бути підставою для поновлення на роботі особи, звільненої за п. 1 ст. 40 цього Кодексу, лише недотримання строку попередження працівника про звільнення, якщо роботодавець дотримав усі інші правила звільнення працівника, передбачені трудовим законодавством

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 28 вересня 2005 р.
(в и т я г)*

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України розглянула в судовому засіданні справу за позовом Б. до Національного банку України (далі — НБУ) про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та виплату заборгованості із заробітної плати.

Печерський районний суд м. Києва рішенням від 25 березня 2003 р. поновив строк Б. звернення до суду й у задоволенні зазначеного позову відмовив.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва рішенням від 31 липня 2003 р. рішення місцевого суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог скасувала і постановила поновити Б. на роботі на посаді заступника керуючого справами — начальника господарського управління Управління справами НБУ, стягнути з відповідача на користь позивача середній заробіток за час вимушеного прогулу в сумі 28 тис. 139 грн. У задоволенні вимог про виплату заборгованості із заробітної плати відмовила у зв'язку з відсутністю спору.

У касаційній скарзі НБУ просив скасувати рішення апеляційного суду в частині поновлення Б. на роботі й стягнення на його користь середнього заробітку за час вимушеного прогулу й залишити в силі рішення районного суду. Своєю вимогою він обґрунтував тим, що позивач відмовився поставити свій підпис під попередженням про звільнення з роботи, а тому висновки суду про те, що Б. не був належним чином повідомлений про майбутнє звільнення, суперечать фактичним обставинам справи. Скаржник також зазначив, що апеляційний суд порушив норми процесуального права та неправильно застосував норми матеріального права, зокрема: ст. 129 Конституції України, ст. 49² КЗпП та статей 27, 41, 46, 62 ЦПК 1963 р.

Обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України скаргу задовольнила з таких підстав.

Суд першої інстанції встановив, що позивач був звільнений з посади з 21 листопада 2002 р. наказом НБУ

від 21 листопада 2002 р. № 2340-к за п. 1 ст. 40 КЗпП на підставі постанови Правління НБУ від 19 липня 2002 р. № 254 «Про внесення змін до структури Національного банку України», наказу НБУ від 6 серпня 2002 р. № 100 «Про організаційні заходи щодо виконання постанови Правління НБУ від 19 липня 2002 р. № 254». На звільнення позивача 20 листопада 2002 р. дав згоду профспілковий комітет. При цьому Б. був своєчасно попереджений про звільнення з посади, йому пропонували іншу посаду; у день звільнення він отримав усю належну йому заробітну плату й відмовився від отримання трудової книжки. Вирішуючи спір, місцевий суд виходив з того, що позивач був своєчасно попереджений про звільнення з роботи і відповідач дотримав процедури звільнення, а тому підстав для задоволення позовних вимог не було.

Скасовуючи рішення місцевого суду в частині відмови в задоволенні вимог про поновлення на роботі й стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та задовольняючи ці вимоги, суд апеляційної інстанції виходив з того, що Б. не був належним чином повідомлений про звільнення з роботи, оскільки акт від 15 серпня 2002 р. про те, що він відмовився поставити підпис під попередженням про звільнення, складений працівниками відповідача, які займалися питаннями роботи з персоналом, і показанням цих працівників не свідчили про таке попередження.

Проте з таким висновком апеляційного суду погодитися не можна.

Згідно з правилами ст. 49² КЗпП про наступне звільнення працівник має бути персонально попереджений не пізніше ніж за два місяці. При цьому у випадках змін в організації виробництва і праці враховується переважне право працівника на залишення на роботі, передбачене законодавством. Попередивши про звільнення у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, власник або уповноважений ним орган повинен запропонувати працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації. За відсутності роботи за відповідною професією чи спеціальністю, а також у разі відмови працівника від переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації працівник, за своїм розсудом, звертається за допомогою до державної служби зайнятості або працевлаштовується самостійно.

Отже, з наведеної норми закону не випливає, що підставою для поновлення на роботі може бути лише недотримання строку попередження працівника про звільнення, якщо роботодавець дотримав усі інші правила звільнення працівника, передбачені трудовим законодавством. Тому висновок апеляційної інстанції не ґрунтується на змісті норм матеріального права.

Крім того, не можна погодитися з переоцінкою доказів, досліджених судом першої інстанції, які стосувалися факту відмови позивача поставити підпис на письмовому попередженні про звільнення.

Висновок про недостовірність показань свідків, оцінку яким дав суд першої інстанції, лише з тих мотивів, що свідки є працівниками департаменту кадрів, не можна визнати обґрунтованим, тому що він суперечить правилам ст. 62 ЦПК 1963 р.

Оскільки місцевий суд правильно встановив, що звільнення позивача здійснено з дотриманням вимог чинного законодавства, то підстав для задоволення позовних вимог Б. у суду апеляційної інстанції не було.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, керуючись статтями 336, 339 ЦПК 2004 р., касаційну скаргу НБУ задовольнила: рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва від 31 липня 2003 р. скасувала, а рішення Печерського районного суду м. Києва від 25 березня 2003 р. залишила без зміни.

Відповідно до ст. 62 Закону України «Про пенсійне забезпечення» основним документом, що підтверджує наявність трудового стажу для призначення пенсії, є трудова книжка. Підтвердження наявного трудового стажу за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній провадиться органами Пенсійного фонду України згідно з Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637)

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 вересня 2005 р. (в и т я г)

У квітні 2003 р. Т. звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, виконання ним робіт повного робочого дня виконувачем робіт у спеціалізованій пересувній механізованій колоні № 554 об'єднання «Черкассільбуд» для оформлення пенсії на пільгових умовах.

Корсунь-Шевченківський районний суд рішенням від 14 травня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд Черкаської області ухвалою від 17 липня 2003 р., заяву задовольнив і встановив, що Т. з 3 вересня 1981 р. до 21 березня 1986 р. працював виконувачем робіт із повним робочим днем у зазначеній колоні.

Управління Пенсійного фонду України в Корсунь-Шевченківському районі Черкаської області в касаційній скарзі, пославшись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просило скасувати судові рішення та закрити провадження у справі.

Обговоривши наведені у скарзі доводи та перевіряючи матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задово-

ленню, а судові рішення — скасуванню із закриттям провадження у справі з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 271 ЦПК 1963 р. та роз'яснень, даних у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», справи про встановлення фактів, від яких залежать виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян, розглядаються у судовому порядку, коли чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх установлення.

Аналогічні положення містяться і в ч. 2 ст. 256 ЦПК 2004 р.

Статтею 62 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» передбачено: основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка. Порядок підтвердження наявного трудового стажу за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Згідно з Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637), установлення фактів наявності трудового стажу здійснюється органами Пенсійного фонду України.

Ухвалюючи рішення про встановлення факту, що має юридичне значення, суди обох інстанцій не звернули уваги на зазначені положення та не врахували, що законодавством установлення відповідного факту здійснюється в іншому порядку.

З огляду на зазначене й відповідно до вимог статей 205, 340 ЦПК 2004 р. та керуючись ст. 336 цього Кодексу, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу управління Пенсійного фонду України в Корсунь-Шевченківському районі Черкаської області задовольнила: рішення Корсунь-Шевченківського районного суду від 14 травня 2003 р. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 17 липня 2003 р. скасувала, а провадження у справі закрила.

На підставі Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання та досудового слідства, прокуратури і суду» відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянину тільки внаслідок незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України.

Якщо шкода спричинена в результаті інших діянь службових осіб міліції, то її відшкодування можливе на загальних підставах

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 вересня 2005 р. (в и т я г)

П. звернулася до суду із заявою до держави України про відшкодування матеріальної та моральної шко-

ди з Держаного бюджету України, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що їй як приватному підприємцю та громадянці заподіяно шкоду внаслідок незаконного проведення оперативно-розшукових заходів працівниками міліції.

Євпаторійський міський суд ухвалою від 10 грудня 2002 р. заяву П. задовольнив: постановив стягнути з Державного бюджету на її користь 2 тис. 95 грн. на відшкодування матеріальної та 175 тис. 400 грн. моральної шкоди.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим ухвалою від 14 квітня 2003 р. ухвалу місцевого суду в частині компенсації моральної шкоди залишила без зміни, а в частині відшкодування матеріальної шкоди — скасувала й у цій частині заяву залишила без розгляду.

У касаційному поданні заступник прокурора Автономної Республіки Крим порушив питання про скасування ухвали суду першої та апеляційної інстанцій, посилаючись на невідповідність висновків суду фактичним обставинам, беззаставність застосування положень Закону від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» (далі — Закон № 266/94-ВР) у зв'язку з невстановленням обставин справи та на інші порушення процесуального законодавства.

У письмових запереченнях на касаційне подання П. просила відхилити подання, посилаючись на його необґрунтованість.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційне подання підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Суд першої інстанції встановив, що заявниці було заподіяно матеріальну та моральну шкоду в зазначеному розмірі внаслідок незаконного проведення оперативно-розшукових заходів працівниками міліції.

Апеляційна інстанція, погоджуючись із висновком місцевого суду, зазначила, що вимоги про відшкодування матеріальної шкоди розглядаються в позовному порядку і тому підлягають залишенню без розгляду.

Проте з висновками судів про заподіяння шкоди незаконним проведенням оперативно-розшукових заходів працівниками міліції погодитися не можна, оскільки на порушення статей 62, 202, 202¹, 203 ЦПК 1963 р. суди дійшли їх без усебічного, повного й об'єктивного розгляду в судовому засіданні всіх обставин справи в їх сукупності.

Правова основа діяльності міліції врегульована Конституцією України, законами від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ «Про міліцію» (далі — Закон № 565-ХІІ), від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність» та іншими нормативними актами.

Основні обов'язки і права міліції сформульовані в статтях 10 і 11 Закону № 565-ХІІ. Відповідно до цих норм працівник міліції на території України, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу в разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі

безпосереднього виявлення таких зобов'язаний вжити заходів до запобігання правопорушенням і їх припинення, встановлення і затримання осіб, які вчинили ці дії, і повідомити про це в найближчий підрозділ міліції.

Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право, зокрема: проводити огляд службових приміщень і територій з метою перевірки додержання правил продажу товарів і надання послуг населенню; вимагати від службових осіб підприємств відомості та пояснення за фактами порушення законодавства; вистребувати і за необхідності вилучити документи, зразки сировини й продукції; опечатувати каси, приміщення і місця зберігання документів, грошей та товарно-матеріальних цінностей.

При здійсненні заходів із запобігання, виявлення і розкриття злочинів у сфері податкового законодавства права, передбачені цими нормами, надаються виключно органом податкової міліції у межах їх компетенції.

З матеріалів розглянутої та адміністративної справи П., матеріалів перевірки відділу податкової міліції Євпаторійської державної податкової інспекції стосовно П., матеріалів перевірки дій працівників міліції прокуратурою м. Євпаторії, рапорту працівника міліції Д. та протоколу огляду і вилучення від 16 серпня 2002 р., складеного трьома працівниками міліції з участю понятих, убачається, що 16 серпня 2002 р. працівники міліції на підставі Закону № 565-ХІІ та ст. 5 Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю, (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 р. № 510) провели в м. Євпаторії огляд і перевірку роботи бару, який належить П. За результатами перевірки складено протокол про факти перевищення на 573 грн. надходжень у касу від зафіксованої касовим апаратом суми 40 грн. та виявлення 66 наповнених півлітрових пляшок з етикетками «Пшенична горілка» ВАТ «Балтійський ЗПТ» і марками акцизного збору низької якості поліграфії та з повторенням номерів. Зазначені гроші та пляшки горілки було вилучено.

Матеріали перевірки з рапортом старшого оперуповноваженого ГУ УМВС України в Полтавській області Д. про збут фальсифікованої горілки передані 17 серпня 2002 р. для реєстрації та проведення перевірки й вирішення питання про порушення кримінальної справи за ознаками злочину, відповідальність за який передбачена ч. 1 ст. 204 КК, відділу внутрішніх справ м. Євпаторії ГУ УМВС України в Автономній Республіці Крим.

Згідно з висновком лабораторії ВАТ «Євпаторійський пивобезалкогольний завод» від 19 серпня 2002 р. вміст пляшки, вилученої 16 серпня 2002 р. у П., не відповідає ГОСТу 12712-80, тому горілка не може реалізуватися в торгівлі.

У вересні 2002 р. прокурор м. Євпаторії направив матеріали справи до Євпаторійського міжрайонного головного відділу податкової міліції для прийняття рішення в порядку, передбаченому ст. 97 КПК.

П. ні до адміністративної, ні до кримінальної відповідальності притягнута не була оскільки постановою Залізничного районного суду м. Сімферополя від 15 жовтня 2002 р. провадження про притягнення до адміністративної відповідальності закрито, у пору-

шенні кримінальної справи органом податкової міліції відмовлено.

Даних про порушення оперативно-розшукової справи для проведення розшукових заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, немає.

Як місцевий суд, так і суд апеляційної інстанції належним чином зазначених доказів не дослідили й оцінки їм не дали. Зі змісту цих доказів не вбачається, що стосовно П. проводилися оперативно-розшукові заходи.

Згідно із Законом № 266/94-ВР відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянину тільки внаслідок незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України.

Якщо шкода спричинена в результаті інших діянь службових осіб міліції, то її відшкодування можливе на загальних підставах.

Апеляційна інстанція на ці обставини не звернула уваги, без достатніх підстав погодилася з тим, що проводилися оперативно-розшукові заходи, і не перевірила наявності або відсутності у справі обставин, що мають значення для правильного її вирішення. Суд також не перевіряв відповідність дій працівників міліції приписам законодавства, якими врегульовано їхню діяльність.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 336, 338 ЦПК¹, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Автономної Республіки Крим задовольнила частково: ухвалу Євпаторійського міського суду від 10 грудня 2002 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 14 квітня 2003 р. скасувала і направила справу на новий розгляд у суд першої інстанції.

Продаж автомобілів інвалідам унаслідок професійного захворювання на пільгових умовах провадиться за рішенням Міністерства праці та соціального захисту населення Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Київської міської та Севастопольської міської державних адміністрацій. Ці рішення відповідно до п. 28 Порядку забезпечення інвалідів автомобілями (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 999) мають бути погоджені з відповідними відділеннями виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Клопотання про пільговий продаж автомобіля конкретній особі, що є інвалідом внаслідок професійного захворювання, порушується управлінням праці та соціального захисту населення районної державної адміністрації за місцем постійного проживання інваліда

*Рішення Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 11 серпня 2005 р.
(в и т я г)*

У квітні 2003 р. Б.В. звернувся до суду з позовом до державного підприємства «Шахта ім. Стаханова»,

відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Димитрові Донецької області (далі — відділення Фонду); треті особи — головне управління праці та соціального захисту населення Донецької обласної державної адміністрації (далі — Управління), Б.І. — про стягнення коштів на придбання автомобіля.

На обґрунтування своїх вимог позивач зазначив, що під час роботи на шахті він отримав професійне захворювання і згідно з рішенням медико-соціальної експертної комісії (далі — МСЕК) від 10 січня 1995 р. був визнаний інвалідом II групи безстроково. Вважаючи, що має право на безоплатне отримання автомобіля з ручним керуванням, він звернувся з цим питанням до адміністрації підприємства, однак вона відмовила йому у зв'язку з відсутністю фінансування. У процесі розгляду справи позивач уточнив свої вимоги, пославшись на те, що згідно з висновком МСЕК йому протипоказане керування автомобілем із ручним керуванням, тому просив стягнути з відділення 12 тис. 341 грн. для придбання на пільгових умовах автомобіля «Таврія» із звичайним керуванням та перерахувати їх на розрахунковий рахунок Управління.

Димитровський міський суд Донецької області ухвалою від 23 липня 2003 р. залучив до участі у справі як третіх осіб Управління і Б.І.

Цей же суд рішенням від 25 вересня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 22 грудня 2003 р., позов задовольнив: постановив стягнути із відділення Фонду 12 тис. 341 грн. для придбання Б.В. автомобіля «Таврія» і перерахувати їх на рахунок Управління.

У касаційній скарзі відділення Фонду просило скасувати судові рішення, пославшись на те, що вони постановлені з порушенням норм матеріального права.

Перевіривши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи позовні вимоги Б.В., судові інстанції виходили з того, що позивач є інвалідом II групи й згідно з висновком МСЕК має право на пільгове забезпечення автомобілем на підставі ч. 6 ст. 34 Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон), тому таке його право підлягає захисту.

Однак з таким висновком погодитися не можна, оскільки суди неправильно застосували норми матеріального права.

Відповідно до ч. 6 ст. 34 Закону Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за наявності у потерпілого відповідно до висновків МСЕК медичних показань для одержання автомобіля компенсує вартість придбання автомобіля з ручним керуванням, запасних частин до нього, пального, а також ремонту і технічно-

¹ Мається на увазі ЦПК України, що набув чинності 1 вересня 2001 р.

го навчання керуванню автомобілем у розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України.

Суд установив, що Б.В. як інвалід II групи внаслідок професійного захворювання перебуває на обліку в Управлінні для забезпечення автомобілем із ручним керуванням; згідно з висновком МСЕК з 19 січня 2001 р. позивачу протипоказане керування автомобілем.

Згідно з п. 28 Порядку забезпечення інвалідів автомобілями (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 999) продаж автомобілів на пільгових умовах з оплатою 7 % їх вартості провадиться інвалідам внаслідок професійного захворювання за наявності відповідних медичних висновків на право забезпечення автомобілем і протипоказань до водіння автомобіля, якщо керування ним буде здійснювати член сім'ї інваліда. Продаж інвалідам автомобілів провадиться за рішенням Міністерства праці та соціального захисту населення Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Київської міської та Севастопольської міської державних адміністрацій. Ці рішення відповідно до п. 28 Порядку мають бути погоджені з відповідними відділеннями виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та

професійних захворювань України. Клопотання про пільговий продаж автомобіля конкретній особі, що є інвалідом внаслідок професійного захворювання, порушується управлінням праці та соціального захисту населення районної державної адміністрації за місцем постійного проживання інваліда.

Із матеріалів справи вбачається, що клопотання про пільговий продаж автомобіля Б.В. Управління не порушувало і відповідне рішення не приймало.

За таких обставин висновки суду про порушення права Б.В. на пільгове забезпечення транспортним засобом є передчасними, тому в судових інстанціях не було законних підстав для задоволення позову.

Зважаючи на те, що у справі не вимагається збирання або додаткової перевірки доказів, обставини справи встановлені судом повно й правильно, але допущено помилку в застосуванні норм матеріального права, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, керуючись ст. 334 ЦПК, касаційну скаргу відділення Фонду задовольнила: рішення Димитровського міського суду від 25 вересня 2003 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 22 грудня 2003 р. скасувала та ухвалила нове рішення, яким у задоволенні позову Б.В. відмовила.

Рішення у господарських справах

Згідно із ч. 3 ст. 203 ГК України господарське зобов'язання припиняється із зарахуванням зустрічних однорідних вимог, які мають бути однорідними за своєю юридичною природою та матеріальним змістом, а не у зв'язку з підставами виникнення

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 29 березня 2005 р. (в и т я г)

У листопаді 2003 р. відкрите акціонерне товариство «Лосинівський «Агротехсервіс» (далі — ВАТ) звернулося із заявою до Господарського суду Чернігівської області з проханням визнати сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Агроцукор» (далі — ТОВ) банкрутом.

Зазначений суд ухвалою від 17 серпня 2004 р. визнав грошові вимоги акціонерного комерційного банку «Росток Банк» (далі — Банк) до ТОВ у сумі 1 млн. 931 тис. 598 грн.; вимоги у сумі 4 млн. 316 тис. 572 грн. відхилено у зв'язку з припиненням зобов'язань боржника перед кредитором шляхом зарахування зустрічних вимог.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 11 жовтня 2004 р. скасував ухвалу Господарського суду Чернігівської області від 17 серпня 2004 р. та визнав грошові вимоги Банку в сумі 6 млн. 829 тис. 876 грн. з тих мотивів, що судом першої інстанції на порушення норм матеріального права зроблено безпідставний висновок про можливість зарахування зустрічних вимог, які виникли з різних підстав.

Постановою від 12 січня 2005 р. Вищий господарський суд України залишив без зміни постанову суду апеляційної інстанції з тих самих підстав.

Верховний Суд України ухвалою від 3 березня 2005 р. за касаційними скаргами ТОВ та ВАТ порушив касаційне провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 12 січня 2005 р. з мотивів її невідповідності нормам матеріального права та різного застосування цим судом положень одного й того ж закону в аналогічних справах.

ВАТ не використало наданого законом права на участь свого представника у судовому засіданні.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників ТОВ та Банку, перевіrivши матеріали справи і рішення, які приймали суди у процесі її розгляду, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційні скарги підлягають задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 ГК господарське зобов'язання припиняється: виконанням, проведенням належним чином; зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання; у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі; за згодою сторін; через неможливість виконання та в інших випадках, передбачених цим Кодексом або іншими законами, а також згідно з ч. 2 цієї ж статті у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

Згідно з ч. 3 ст. 203 ГК господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не визначений чи визначений моментом витребування. Для зарахування достатньо заяви однієї сторони.

Відповідно до ч. 1 ст. 601 ЦК зобов'язання припиняються зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк

виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Київський апеляційний господарський суд дійшов безпідставного висновку, з яким погодився суд касаційної інстанції, що однорідність вимоги визначається однорідністю підстав виникнення зобов'язань, які зарховуються, оскільки зустрічні вимоги мають бути однорідними за своєю юридичною природою та матеріальним змістом.

Як убачається з матеріалів справи та встановлено судами, між кредитором та боржником існують грошові вимоги, що є юридично однорідними, які й були предметом зустрічного зарахування.

Необхідно відмітити, що Закон від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону від 30 червня 1999 р. № 784-XIV; далі — Закон № 784-XIV) не містить прямої заборони щодо можливості погашення вимог кредиторів шляхом проведення зарахування зустрічних вимог.

Отже, Господарський суд Чернігівської області дійшов обґрунтованого висновку про правомірність припинення зобов'язання між боржником та Банком шляхом зарахування зустрічних вимог.

Рішення у кримінальних справах

Суд, застосовуючи до засудженого ст. 75 КК України, має враховувати всі обставини, передбачені цією статтею

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 травня 2005 р.
(в и т я г)*

Скадовський районний суд Херсонської області вироком від 17 травня 2004 р. засудив П. за ч. 2 та ч. 5 ст. 191 КК на сім років шість місяців позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, строком на два роки.

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Херсонської області ухвалою від 14 вересня 2004 р. цей вирок у частині призначення П. покарання змінила: за ч. 5 ст. 191 КК із застосуванням ст. 69 КК пом'якшила міру покарання до чотирьох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати зазначені посади, на підставі ст. 70 КК визначила їй чотири роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, строком на два роки і відповідно до ст. 75 КК звільнила від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки.

П. визнано винною у тому, що вона, будучи посадовою особою — директором Товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ), яка виконувала організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки, зловживаючи своїм службовим станови-

Крім того, відповідно до ст. 15 Закону № 784-XIV у попередньому засіданні господарський суд розглядає реєстр вимог кредиторів, вимоги кредиторів, щодо яких були заперечення боржника і які не були включені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів. За результатом розгляду господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначається розмір визнаних судом вимог кредиторів, які включаються розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів.

Таким чином, вимоги кредиторів щодо яких існують заперечення боржника повинні бути розглянуті у попередньому засіданні господарського суду.

Вищий господарський суд України на зазначені обставини уваги не звернув, що призвело до ухвалення незаконного рішення.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційні скарги ТОВ і ВАТ задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 12 січня 2005 р. та постанову Київського апеляційного господарського суду від 11 жовтня 2004 р. скасувала, ухвалу Господарського суду Чернігівської області від 17 серпня 2004 р. залишила в силі.

щем, повторно привласнила та розтратила 49 тис. грн., що належали ТОВ, заподіявши йому шкоду в особливих великих розмірах.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування ухвали суду і направлення справи на новий апеляційний розгляд, пославшись на те, що призначене П. апеляційним судом покарання не відповідає тяжкості вчиненого нею злочину та її особі внаслідок м'якості покарання.

Заслухавши доповідача, думку прокурора, який підтримав наведені у касаційному поданні доводи, перевірюючи матеріали справи та обговоривши викладені у цьому поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 65 КК при призначенні покарання суд повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне і достатнє для її виправлення та запобігання вчиненню нею нових злочинів.

Проте апеляційний суд зазначені вимоги закону належним чином не виконав. Цей суд, змінюючи вирок суду першої інстанції і пом'якшуючи П. покарання, послався на обставини, які пом'якшують покарання, — наявність у засудженої неповнолітньої дитини, що вона раніше не засуджувалася, позитивно характеризується — і дійшов висновку про можливість звільнення її від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК. Однак суд не взяв до уваги те, що її, засуджено за особливо тяжкий злочин, відповідальність за який передбачена ч. 5 ст. 191 КК.

За таких обставин рішення апеляційного суду про застосування до П. ст. 75 КК не можна визнати законним і обґрунтованим.

На підставі викладеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Херсонської області задовольнила: ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Херсонської області від 14 вересня 2004 р. щодо П. скасувала і направила справу в цей же суд на новий судовий розгляд в іншому складі суддів. При цьому колегія зазначила, що суд під час нового апеляційного розгляду справи має врахувати наведене в зазначеній ухвалі, перевірити доводи, викладені в апеляції засудженої та в касаційному поданні прокурора, в тому числі й ті, які стосуються міри покарання.

Суд першої інстанції має ретельно перевірити посилення підсудних на застосування щодо них незаконних методів досудового слідства

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 липня 2005 р. (в и т я г)

Апеляційний суд Полтавської області вироком від 22 березня 2005 р. засудив П. за ч. 1 ст. 122 КК на два роки позбавлення волі, Г. за ч. 3 ст. 27, ч. 1 ст. 122 КК — на два роки позбавлення волі, обох — за ч. 1 ст. 263 КК на три роки позбавлення волі і на підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупності злочинів шляхом часткового складання покарань остаточно визначив кожному покарання у виді чотирьох років позбавлення волі. Відповідно до п. «б» ст. 1 Закону від 11 липня 2003 р. № 1131 «Про амністію» суд звільнив Г. від покарання. Постановлено стягнути солідарно з Г. і П. на користь потерпілого К. 179 грн. на відшкодування матеріальної шкоди та 15 тис. грн. — моральної.

Г. і П. засуджено за те, що перший організував учинення злочину, а другий 15 вересня 2000 р. заповодив К. середньої тяжкості тілесні ушкодження, застосувавши вогнепальну зброю та бойові припаси до неї, які Г. придбав, зберігав і передав П., а останній зберігав і носив без передбаченого законом дозволу.

У касаційній скарзі Г. зазначив, що суд допустив істотне порушення процесуального закону, неправильно застосував норми матеріального права і поклав в основу вироку докази, отримані органами досудового слідства з порушенням норм закону. Зокрема, суд послався у вирок на явку Г. з повинною 5 лютого 2003 р. під час відбування ним адміністративного арешту, постанову про застосування якого було скасовано. Г. послався також на порушення його права на захист, оскільки відтворення обстановки й обставин події злочину було проведено за відсутності його захисника, від якого він не відмовлявся й участь якого була обов'язковою з урахуванням кваліфікації діяння на той час і на порушення його прав при призначенні експертиз, зокрема на те, що з відповідними постановами його ознайомили після того, як їх було передано

експертам. Скаржився він і на недотримання судом інших вимог кримінально-процесуального закону, а саме на те, що явка П. з повинною не була зареєстрована в установленому порядку, порядок фіксації відтворення обстановки й обставин події злочину був порушений, а визначених процесуальним законом документів щодо огляду та впізнання виявленого магазину з патронами у матеріалах справи немає, слідчий проводив слідчі дії після оголошення про закінчення досудового слідства. У зв'язку з наведеним Г. просив вирок скасувати і кримінальну справу закрити на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК.

У касаційній скарзі потерпілий К., пославшись на неправильне застосування судом закону (оскільки дії засуджених кваліфіковано неправильно, висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи, тому що насправді Г. на ґрунті конкуренції і неприязних стосунків замовив його вбивство, а П. намагався виконати це замовлення), просив скасувати вирок і направити справу на новий судовий розгляд.

У запереченні на касаційну скаргу К. засуджений Г. та його захисник просили залишити її без задоволення, наводячи ті ж аргументи, що й у касаційній скарзі Г.

Заслухавши доповідь судді, пояснення Г., а також прокурора (який, вважаючи, що органи досудового слідства правильно кваліфікували дії обвинувачених, порушив питання про скасування вироку і направлення справи на новий судовий розгляд через невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи та неправильну у зв'язку з цим кваліфікацію дій засуджених), колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга потерпілого має бути задоволена повністю, а касаційна скарга Г. — частково з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 22 КПК прокурор, слідчий, особа, яка провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають обвинуваченого, так і ті, що його виправдовують. У ч. 3 ст. 62 Конституції зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

За змістом ст. 323 КПК вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим, а оцінка доказів має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності.

Згідно зі ст. 64 КПК при провадженні дізнання, досудового слідства і розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення), а також винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотив останнього.

Ці вимоги закону суд належним чином не виконав.

Суд дійшов висновку про винність П. і Г. у вчиненні вказаних злочинів на підставі доказів, якими підтверджено факт заповідання потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень, та окремих показань засуджених, які вони дали на початку досудового слідства.

Зокрема, на підтвердження факту заподіяння потерпілому К. середньої тяжкості тілесних ушкоджень — вогнепальних кульових поранень — суд послався на показання потерпілого, свідків П.В. і К.С., висновки судово-балістичної та судово-медичної експертиз, протокол огляду місця події від 16 вересня 2000 р.

Висновок про те, що цей злочин вчинив саме П. й організував його вчинення Г. суд зробив на підставі показань підсудних, які вони дали під час допитів як підозрювані 5 лютого 2003 р. (а П. — і 13 лютого цього року), відтворення обстановки й обставин події злочину 6 лютого 2003 р., їх явки з повинною 5 лютого того ж року. Зокрема, винність П. підтверджується показаннями Г. про те, що він запропонував П. налякати потерпілого, стріляючи в його напрямку з пістолета, якого він йому для цього дав і через декілька днів забрав, а Г. — фактом виявлення 11 лютого 2003 р. під час огляду у місці, на яке вказав Г., магазину з двома патронами та частини пружини від пістолета і показаннями П., які він давав з 5 по 13 лютого 2003 р.

Надаючи таке доказове значення показанням Г. і П., які вони дали на початку досудового слідства, суд повинен був ретельно з'ясувати, чи є достовірними і допустимими зібрані у справі докази, які викривають підсудних у вчиненні злочинів, зважаючи на те, що надалі Г. і П. від цих показань відмовилися, посилаючись на незаконність їх затримання працівниками Кременчуцького відділу управління по боротьбі з організованою злочинністю УМВС України в Полтавській області (далі — працівники відділу УБОЗ), фальсифікацію матеріалів про вчинення ними адміністративного правопорушення, а також на застосування щодо них незаконних методів слідства під час відбування ними арешту. Однак суд належним чином докази не перевіряв та не оцінив.

Суд дійшов висновку, що доводи підсудних про застосування щодо них незаконних методів дізнання та слідства працівниками відділу УБОЗ безпідставні. Він мотивував це тим, що за результатами перевірки скарг Г. і П. на дії зазначених працівників посадові особи прокуратури м. Комсомольська і прокуратури Полтавської області ухвалили постанови про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників відділу УБОЗ за відсутністю в діях останніх складу злочину.

При цьому суд не дав оцінки тому, що постановою про відмову в порушенні кримінальної справи за заявами Г. та його захисника від 5 березня 2003 р. ухвалена старшим прокурором прокуратури Полтавської області виключно за матеріалами справи та результатами опитування працівників відділу УБОЗ. У постанові, зокрема, зазначено, що згідно з актом судово-медичного обстеження від 6 лютого 2003 р. на тілі Г. не виявлено ознак тілесних ушкоджень, а також що опитані в ході перевірки працівники відділу УБОЗ категорично заперечують звинувачення Г., його дружини й адвоката у застосуванні недозволених методів слідства та дізнання, і це об'єктивно підтверджено матеріалами справи.

У ході перевірки працівники прокуратури Г. не допитували, його твердження про те, що він був затриманий працівниками відділу УБОЗ у м. Комсомольську, а не в м. Кременчуці, не перевірялися. Не було з'ясовано й законність перебування П. і Г. у відділі

УБОЗ у ніч з 4 на 5 лютого 2003 р. без рішення суду чи належним чином оформленого протоколу затримання в порядку, передбаченому ст. 106 КПК. Не опитано судово-медичного експерта, який проводив обстеження 6 лютого 2003 р., хоча під час допиту в судовому засіданні він підтвердив, що обстежував Г. у присутності оперуповноважених відділу УБОЗ.

Суд також не дав ніякої оцінки тій обставині, що постановою слідчого прокуратури м. Комсомольська Х. від 8 червня 2003 р. про відмову в порушенні кримінальної справи за ознаками злочинів, за які передбачено відповідальність статтями 365, 371, 372, 373 КК, щодо працівників відділу УБОЗ за відсутністю в їхніх діях складу злочину ухвалена виключно на підставі висновків службового розслідування і заперечення зазначеними особами факту застосування щодо Г. незаконних методів слідства.

При цьому не враховано, що слідчий Х. провадив слідство у кримінальній справі щодо Г. і П. Висновок службового розслідування за скаргою Г. на дії працівників відділу УБОЗ про те, що застосування щодо нього заходів фізичного впливу з використанням електричного струму, психотропних засобів не підтвердилося, дав начальник відділу УБОЗ, на ім'я якого Г. і П. писали явки з повинною і який є безпосереднім керівником осіб, чий незаконні дії оскаржувалися, а під час допиту в судовому засіданні Л. підтвердив, що був присутнім при «первинних розмовах» з Г. і П. Висновок службового розслідування за скаргою П. підписаний старшим оперуповноваженим з особливо важливих справ відділу УБОЗ і затверджений виконуючим обов'язків начальника цього відділу, тобто відповідно співробітником і керівником осіб, законність дій яких перевірялася.

Ніяких додаткових заходів для перевірки скарг на незаконні методи слідства не вжили органи прокуратури і під час виконання окремого доручення суду в порядку, передбаченому ст. 315¹ КПК. Постанови прокуратури Полтавської області від 24 жовтня 2004 р., на яку суд послався у вирокі, обґрунтовуючи ретельність і неодноразовість перевірок скарг засуджених, у матеріалах справи немає.

Хоча Г. і П. давали досить детальні пояснення щодо місця, де щодо них застосовували незаконні методи слідства, та подій ночі з 4 на 5 лютого 2003 р., органи слідства і суд жодним чином не намагалися перевірити, поставити під сумнів чи спростувати ці пояснення.

Суд зазначив у вирокі, що працівники відділу УБОЗ у судовому засіданні заперечували застосування фізичного та психічного насильства щодо Г. і П., і при цьому критично не оцінив ці твердження з огляду на обставини перебування Г. і П. під вартою. Як убачається з матеріалів справи, протоколи про вчинення Г. і П. адміністративного правопорушення були складені Крюківським районним відділом внутрішніх справ м. Кременчука. Проте суд не дав ніякої оцінки показанням оперуповноважених відділу УБОЗ про те, що Г. і П. були доставлені 4 лютого 2003 р. саме у відділ УБОЗ у зв'язку з наявністю оперативної інформації про причетність їх до вчинення замаху на вбивство К., і не вжив заходів для перевірки обставин їх затримання 4 лютого 2003 р.

Суд установив, що Г. і П. під час досудового слідства при допиті їх, у тому числі за участю адвокатів, а також при відтворенні обстановки й обставин події за участю адвокатів, понятих та інших осіб слідчої дії не скаржилися на застосування щодо них незаконних методів слідства. Однак суд не дав оцінки твердженням П. про те, що він робив такі заяви під час проведення цієї слідчої дії, але у відповідних місцях на відеокасеті пропадає звук, а також тій обставині, що підсудні висловили недовіру захисникам Л. і Д., оскільки їх «нав'язали» їм слідчі. Як убачається з матеріалів справи, прокурор м. Комсомольська Т. при допиті в суді як свідок підтвердив показання Г. про те, що останній у ході відтворення обстановки й обставин події 6 лютого 2003 р. скаржився на застосування до нього електричного струму. При цьому він, Т., бачив на пальці Г. слід, як від персня і у зв'язку з цим дав вказівку слідчому направити П. і Г. на судово-медичне обстеження.

Суд також установив, що згідно з актами медично-обстеження від 6 лютого 2003 р. і висновками судово-медичних експертиз від 15 квітня 2003 р. будь-яких ознак тілесних ушкоджень у Г. і П. не виявлено. При цьому суд не дав оцінку тому, що обвинувачених обстежували в присутності працівників відділу УБОЗ, на незаконні дії яких вони скаржилися, а слідчий поставив запитання, чи є у Г. і П. будь-які тілесні ушкодження і якщо так, то які їх характер, локалізація, механізм утворення і ступінь тяжкості, в той час як обвинувачені стверджували про застосування до них електричного струму, зовнішньою ознакою чого було лише почервоніння на пальцях. Із постановами про призначення судово-медичної експертизи, на розгляд якої також було винесено запитання про наявність якихось об'єктивних ознак застосування до Г. і П. електричного струму, останніх ознайомили лише через 13 днів після одержання висновку експерта, тому заявлене Г. клопотання про її проведення в іншому бюро судово-медичної експертизи залишилося без розгляду. Висновки експертизи щодо відсутності ознак застосування щодо П. і Г. електричного струму були складені виключно на основі актів судово-медичного обстеження від 6 лютого 2003 р., під час якого таке запитання експерту не ставилося. При проведенні експертизи 15 квітня 2003 р. П. і Г. особисто не обстежували.

Суд також зазначив у вироку, що ознак застосування до підсудного Г. електричного струму не виявлено і комісійною судово-медичною експертизою. Проте таке твердження не відповідає дійсності, оскільки у висновку комісійної судово-медичної експертизи, що проводилася на підставі постанови судді від 3 листопада 2004 р., взагалі немає конкретної відповіді на це запитання й експерти з приводу зазначеного висновку в судовому засіданні не допитувались.

З огляду на скарги П. і Г. про незаконність їх затримання 4 лютого 2003 р. розбіжності між показаннями засуджених і працівників відділу УБОЗ щодо місця останнього, тримання протягом більше, ніж добу в цьому відділі без законних на це підстав, а П. — без повідомлення родичів про його затримання, а також скарг засудженого Г. на фальсифікацію ма-

теріалів про вчинення ним адміністративного правопорушення з метою застосування незаконних методів слідства суду слід було ретельніше перевірити, чи законним шляхом були здобуті докази у справі з 4 по 13 лютого 2003 р.

Посилаючись у вирок на показання Г. і П., які вони дали як підозрювані на початку досудового слідства, суд належним чином не перевірів і не дав оцінки їхнім скаргам про порушення права на захист — призначення їм захисників, яким вони не довіряли. З урахуванням гарантій права на захист, передбачених підпунктом «с» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини та процесуального порядку запрошення і призначення захисника, встановленого ст. 47 КПК, суд повинен був ретельно перевірити ці скарги, а також скарги Г. на те, що з 6 по 12 лютого 2003 р. до нього не допускали адвоката, запрошеного його дружиною, та оцінити їх у сукупності з матеріалами справи і показаннями прокурора м. Комсомольська, даними в судовому засіданні.

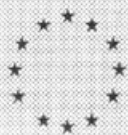
Визнаючи доказами винності Г. і П. їх явки з повинною, суд не перевірів, чи роз'яснювався їм перед написанням цих явок зміст ч. 1 ст. 63 Конституції.

Не дав суд оцінки й тому факту, що магазин з патронами і пружина від пістолета, які є речовими доказами у справі, були виявлені 11 лютого 2003 р., а огляд їх проведений та зафіксований у відповідному протоколі 23 квітня того ж року.

Суд також неповно дослідив докази щодо мотиву вчинення злочину Г., зокрема, зазначив у вирок, що підсудний, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, організував залякування К., щоб помститися за відмову надати йому можливість оглянути склад металообробки з метою виявлення належних йому предметів. При цьому суд не дав оцінку показанням Г. про те, що в нього не могло виникнути озлоблення щодо К., оскільки він того ж дня знайшов ці предмети у Ж.

Як убачається з матеріалів справи, Апеляційний суд Полтавської області ухвалою від 10 лютого 2004 р. направив її на додаткове розслідування з метою перевірки версії Г. про те, що відсутність причини для неприязних стосунків із потерпілим, пославшись на те, що не міг допитати Ж. у судовому засіданні, оскільки він виїхав у Португалію. У касаційному поданні на ухвалу від 10 лютого 2004 р. прокурор зазначив, що цю вказівку суду виконати неможливо, тому що між Україною і Португалією не підписано договір про правову допомогу. Проте Україна з 9 червня 1998 р., а Португалія з 26 грудня 1994 р. є сторонами Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р., якою передбачено можливість виконання запитуваною стороною у передбачений її законодавством спосіб доручення запитуючої сторони щодо допиту свідків. Однак суд не вжив заходів для отримання показань Ж. через механізм правової допомоги у кримінальних справах, а також не дав оцінки завірених нотаріусом заяві Ж. про те, що Г. справді знайшов у нього свої предмети.

(Закінчення див. на с. 20)

У Європейському суді з прав людини

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Трубніков проти Росії»

*Реферативний переклад **

Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights concerning Judgment in the Case of Trubnikov v. Russia

*Abstracts of translation ***

У рішенні, ухваленому 5 липня 2005 р. у справі «Трубніков проти Росії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

- не було порушення ст. 2 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція) щодо обов'язку держави охоронити життя сина заявника;

- мало місце порушення ст. 2 Конвенції стосовно обов'язку компетентних органів провести ефективне розслідування;

Уряд Російської Федерації виявився неспроможним виконати своє зобов'язання відповідно до ч. 1а ст. 38 Конвенції (обов'язок держави створити усі необхідні умови для розслідування справи Судом).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 8 тис. євро як компенсацію моральної шкоди і 2 тис. 315 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник Володимир Григорович Трубніков, 1940 р.н., є громадянином Росії, проживає у м. Хохольську Воронежської області. Він є батьком Віктора Трубнікова.

13 серпня 1993 р. сина заявника було знайдено мертвим у в'язниці, де він відбував покарання. Причиною смерті визнано асфіксію внаслідок повішання. На час смерті Віктору Трубнікову було 26 років. У 1993 р. його засуджено до семи років позбавлення волі за вчинення вбивства. Згодом було прийнято рішення застосувати до нього з 4 жовтня 1998 р. умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Відповідно до матеріалів, представлених Урядом, упродовж відбування Віктором Трубніковим покарання працівники в'язниці тричі виявляли, що він перебував під дією алкоголю. Через це до нього тричі застосовували дисциплінарне стягнення — поміщення у карцер. Коли Віктора Трубнікова вдруге помістили у карцер, він заподіяв собі тілесні ушкодження. А під час третього поміщення — вчинив спробу самогубства. Відтоді за сином заявника було встановлено регулярне психіатричне спостереження.

13 вересня 1998 р. Віктор Трубніков взяв участь у футбольному матчі, який відбувався за межами в'язниці. Увечері того ж дня працівники в'язниці виявили, що він перебував під дією алкоголю. О 19 годині 15 хвилин заявника було поміщено у карцер. А о 20 годині 20 хвилин Віктора Трубнікова знайшли мертвим, повішеним на зашморгу з його сорочки, інший кінець якої був прив'язаний до водопровідної труби. Того ж вечора начальник в'язниці провів дїзнання. Він вирішив не порушувати кримінальну справу, оскільки не було жодних даних, які б вказували на вчинення злочину. Висновок паталогоанатома підтвердив, що смерть викликана здавленням ший внаслідок повішання.

Заявник — батько померлого — наполягав на порушенні кримінальної справи. Проте його клопотання тривалий час не задовольняли. Кримінальну справу було порушено лише тоді, коли Уряду було офіційно повідомлено, що заявник звернувся до Суду.

10 жовтня 2002 р. провадження у справі було закрито, оскільки органи досудового слідства встановили, що Віктор Трубніков вчинив самогубство. Постанову про закриття цієї кримінальної справи заявник отримав 3 березня 2003 р.

Зміст рішення Суду

Посилаючись на ст. 2 Конвенції, заявник стверджував, що органи влади були винними у смерті його сина у в'язниці. Він також зазначав, що відповідні органи виявилися неспроможними розкрити обставини смерті сина.

Уряд представив Суду копії матеріалів, які, як він стверджував, були записами лікарів-психіатрів, котрі проводили періодичні огляди сина заявника. Проте Суду не вдалося з'ясувати в Уряді, чи були надані матеріали копіями оригіналів, чи безпосередньо витягами із самої медичної справи. З огляду на низьку якість наданих фотокопій, відсутність нумерації сторінок, а

* Переклад з англійської мови та опрацювання комюніке здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк і Т.І. Дудаш.

** Повний текст комюніке англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

також нечіткість (розмитість) тих фрагментів, де мали значитися дати записів, особливо з 1997 по 1998 р., Суд звернувся до Уряду з проханням надати повний оригінал медичної справи. Однак Уряд відмовився це зробити, пославшись на те, що вилучати матеріали з архіву не було достатньо безпечно. Суд повторив свій запит, запевнивши Уряд у тому, що після дослідження усі матеріали будуть повернені. Натомість Уряд знову відмовився їх надати.

Суд вирішив розглянути справу по суті, незважаючи на те, що окремі факти все ще були незрозумілими через неповноту медичних даних.

На думку Суду, Уряд виявився неспроможним переконливо пояснити причини своєї відмови у наданні оригіналу медичної справи. Суд вирішив зробити висновки через таку поведінку Уряду. Він постановив, що всупереч ч. 1а ст. 38 Конвенції Уряд не створив усі необхідні умови для встановлення Судом фактів у справі. Суд дійшов цього висновку з огляду на особливі труднощі у встановленні фактів саме у цій справі та зважаючи на важливість співпраці з ним Уряду у конвенційній процедурі.

Суд вирішив насамперед з'ясувати, чи знали або повинні були знати компетентні органи про те, що існував реальний та ймовірний ризик того, що Віктор Трубніков вчинить самогубство. І якщо вони знали чи повинні були знати про це, то Суд мав оцінити, чи зробили вони все необхідне для відвернення цього ризику.

Суд зауважив, що, власне, під час перебування Віктора Трубнікова у в'язниці його було визнано особою з певними психічними проблемами. Він виявляв тенденцію заподіювати собі шкоду після того, як до нього застосовували дисциплінарні стягнення. У 1995 р. після чергового поміщення у карцер він вчинив спробу самогубства. Цю його спробу було прийнято радше як «поклик по допомогу», ніж реальний намір покінчити із життям. Після цього інциденту Віктору Трубнікову було надано психіатричну допомогу і його взяли на психіатричний облік. Відтоді лікарський огляд сина заявника провадився періодично кожних шість місяців.

Суд зазначив, що на той час стан здоров'я Віктора Трубнікова не був настільки тяжким, щоб зумовити необхідність призначення йому примусового психіатричного лікування. Лікарські записи у медичній справі свідчать про те, що пацієнт не виявляв жодних виразних симптомів, які б вказували на наявність у нього певної психічної хвороби. Поведінка Віктора Трубнікова після спроби самогубства свідчила радше про його розбалансовану особистість. Суд зауважив, що ні психіатр, котрий здійснював нагляд за сином заявника, ні інші працівники в'язниці не оцінювали його поведінку як таку, що вказувала на можливість вчинення Віктором Трубніковим самогубства чи заподіяння собі шкоди у майбутньому.

Отже, у Суду не було формальних підстав для того, щоб дійти висновку, що компетентні органи знали про існування суб'єктивної загрози для життя сина заявника.

Стосовно питання про те, чи повинні були відповідні органи знати про існування такої загрози, Суд відзначив, що після спроби самогубства у 1995 р. впродовж наступних років у Віктора Трубнікова не виявлялось жодних небезпечних симптомів, зокрема суїцидних настроїв. Навпаки, медичні записи свідчать про поліпшення стану здоров'я у пацієнта у зв'язку зі зміною його ставлення до своєї колишньої спроби вчинити самогубство, що трапилась у 1995 р. Після цього інциденту Віктор Трубніков пройшов курс інтенсивної терапії. І, як вбачалося, внаслідок проведеного лікування його розумовий та емоційний стан стабілізувався та залишався незмінним упродовж наступних років. Його психічний стан постійно оцінювався лікарями як стабільний. Тому Суд погодився, що з огляду на такі дані було важко передбачити можливість раптового й стрімкого погіршення стану здоров'я Віктора Трубнікова, що могло призвести до вчинення ним самогубства.

Тому Суд дійшов висновку, що у ситуації, яка склалася, компетентні органи не могли достеменно передбачити рішення Віктора Трубнікова вчинити самогубство. Суд також не встановив жодних проявів бездіяльності з боку компетентних органів, яка могла б перешкодити відповідальним особам здійснити адекватну оцінку ситуації із сином заявника, оскільки Віктору Трубнікову було надано у свій час необхідну медичну допомогу, а також велося регулярне спостереження за його емоційно-розумовим станом. На думку Суду, колишні інциденти з Віктором Трубніковим мали насторожити відповідальних осіб стосовно того, що поміщення його у карцер, зважаючи на те, що він знову перебував у стані сп'яніння, могло призвести до негативних наслідків.

Суд був стурбований тим фактом, що Віктор Трубніков мав доступ до алкоголю у фатальний день, коли стався останній інцидент. Втім Суд не визнав цей недогляд з боку компетентних органів достатнім для того, щоб визнати їх цілком відповідальними за смерть сина заявника.

Таким чином, з огляду на обставини справи у Суду не було підстав для висновку про те, що національні органи не спромоглися відвернути реальний і підтверджуваний ризик самогубства чи діяти іншим чином, несумісним з їхнім позитивним зобов'язанням гарантувати право людини на життя. Тому порушення ст. 2 Конвенції не було.

Суд визнав, що процедурний обов'язок держави полягав у розслідуванні обставин смерті сина заявника. Помер він, як це виглядало, від самогубства. До часу смерті Віктор Трубніков перебував під охороною і відповідальністю компетентних державних органів. Розслідування було необхідним для встановлення причин смерті (принаймні для того, щоб переконатися у тому, що це не був нещасний випадок чи вбивство). У разі з'ясування, що причиною смерті стало таки самогубство, слід було з'ясувати, чи є підстави визнати компетентні органи відповідальними за неспроможність перешкодити вчиненню самогубства. Розслідування також повинно було відповідати певним вимогам.

Суд відзначив, що первинне розслідування (дівання) було проведено швидко — упродовж кількох днів від дня смерті. Однак воно не відповідало мінімальним вимогам незалежності, оскільки особа, яка його проводила (начальник в'язниці), була представником органу влади, залученого до справи. Як видається, обсяг зазначеного розслідування обмежувався лише встановленням причин смерті. Питання про можливу відповідальність адміністрації в'язниці не з'ясовувалося. Дівання майже зовсім не відповідало вимозі про необхідність здійснення громадського контролю. Не оспориювався і той факт, що сім'ю Віктора Трубнікова навіть не було повідомлено про формальні причини відмови у порушенні кримінальної справи. Зрештою національний суд оцінив проведене розслідування як недостатнє і визнав відмову порушити кримінальну справу незаконною. З огляду на зазначене Суд не міг визнати проведене дівання ефективним розслідуванням у розумінні прецедентної практики Суду.

Стосовно розслідування, проведеного у 2002 р., Суд відмітив, що воно було розпочато лише після того, як Уряд дізнався про звернення заявника до Суду, тобто лише через три роки з часу інциденту. Суд нагадав свій висновок про те, що у справах про смерть за суперечливих обставин винятково важливим є негайне проведення розслідування. Сплив часу неодмінно призводить до зменшення кількості та якості доказів. Вияв неухважного ставлення з боку відповідальних органів може підірвати довіру до тих заходів, яких вони вживають, а також бути тяжким випробуванням для сім'ї померлого.

Стосовно справи заявника Суд відзначив, що тривала й до того ж належним чином не пояснена затримка у проведенні розслідування була не тільки свідченням неспроможності компетентних органів вжити належних заходів, але й становила порушення ними їх зобов'язання виявляти уважне ставлення й оперативність у цій справі.

Крім того, у справі встановлено, що злочини вчинено на час дії КК 1960 р., а тому суд при призначенні Г. і П. покарання за сукупністю злочинів мав керуватися положеннями ст. 42 цього Кодексу, а не ст. 70 КК 2001 р.

На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу потерпілого К. задовольнила повністю, а засудженого Г. — частково: вирок Апеляційного суду Полтавської області від 22 березня 2005 р. щодо Г. і П. скасувала і направила справу в той самий суд на новий судовий розгляд в іншому складі суддів.

Під час цього розгляду суд має усунути зазначені вище недоліки з урахуванням наведених у касаційних скаргах К. і Г. доводів, повно і всебічно дослідити всі обставини, які можуть мати значення для правильного вирішення справи, вжити заходів для перевірки скарг

Суд відзначив, що розслідування провадилося цілковито без участі заявника та інших членів сім'ї. Всупереч узвичаєній національній практиці їх не було визнано потерпілими у відповідній кримінальній справі, тобто їм не було надано того процесуального статусу, який дозволив би їм впливати на хід розслідування. Навіть якщо припустити, що участь рідних у процесі слідства могла бути забезпечена іншим чином, цього все одно не було зроблено. Умови доступу родичів до матеріалів справи були цілком невизначені. Їх жодним чином не повідомляли про виявлені докази чи покази свідків. Зокрема, заявника та інших членів сім'ї не поінформували про проведення посмертної психологічної та психіатричної експертизи. Ймовірно, якби вони знали про це, то могли б певним чином надати певні дані експертам. Провадження, що здійснювалось у 2000 р., було закрито 10 жовтня. Але заявника було повідомлено про це лише через п'ять місяців. Отже, слідство не було організовано таким чином, щоб забезпечити належний громадський контроль за ним. До того ж воно у жодний спосіб не враховувало інтересів родичів померлого.

Попри те, що Суд звернув увагу на вжиття органами слідства низки важливих заходів, аби встановити справжні обставини смерті Віктора Трубнікова (допит головних свідків, проведення посмертних психіатричної та психологічної експертизи), він все ж вирішив за недоцільне давати оцінку проведеному слідству та його обсягу. Таке рішення зумовлене основним його висновком про те, що слідство було проведене з істотними недоліками. Цими недоліками були, власне, відсутність оперативності, належної сумлінності та ініціативи з боку компетентних органів, а також незабезпечення громадського контролю за слідством.

Дійшовши висновку про невідповідність розслідування мінімальним стандартам ефективності, Суд постановив, що держава порушила своє зобов'язання відповідно до ст. 2 Конвенції провести ефективне розслідування обставин смерті сина заявника.

Рішення у кримінальних справах

(Початок ухвали на с. 15)

засуджених про застосування до них незаконних методів слідства, дотримуючи при цьому вимог закону, статей 3 і 13 Конвенції про захист прав і основних свобод людини та п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 р. № 2 «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування».

Якщо в результаті нового судового розгляду суд дійде висновку про винність П. і Г. у вчиненні інкримінованих їм злочинів, він має при кваліфікації відповідних діянь ретельно з'ясувати зміст і спрямованість умислу винних, зокрема, врахувати факт здійснення пострілів з бойового пістолета у темну пору доби, їх чисельність і спрямованість у бік потерпілого, перевірити інші докази щодо змісту умислу обвинувачених та доводи потерпілого про те, що мав місце замах на його вбивство.

Право особи на розгляд її справи незалежним і безстороннім судом у світлі рішень Європейського суду з прав людини

С.О. Іваничків,
*ад'юнкт кафедри кримінального процесу та судоустрою
Луганського державного університету
внутрішніх справ МВС України*

У зв'язку із проведенням у нашій державі судово-правової реформи актуальним є тлумачення та наближення до загальноєвропейських стандартів застосування оціночних категорій «незалежний» і «безсторонній» суд, що зумовлює необхідність аналізу напрацьованої десятиріччями практики Європейського суду з прав людини (далі — Суд).

У Конвенції про захист прав і основних свобод людини (ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р.; далі — Конвенція) передбачено, що кожна людина має право на справедливий і відкритий розгляд справи незалежним і безстороннім судом упродовж розумного строку, встановленого законом (п. 1 ст. 6). Українські правники вже розглядали деякі аспекти застосування цієї норми¹.

Водночас із прийняттям Судом нових рішень постійно поглиблюється тлумачення п. 1 ст. 6 Конвенції, що з урахуванням проблем, пов'язаних з належним розумінням оціночних категорій «незалежний» і «безсторонній» суд у вітчизняному праві, потребує відповідного наукового аналізу застосування наведеного положення². Конкретизація логічного обсягу понять «незалежний» та «безсторонній» суд необхідна й у зв'язку з розширенням функцій інституту непрофесійних суддів (народних засідателів), що запроваджуватимуться не тільки у кримінальному, а й у цивільному судочинстві (з набранням чинності новим Цивільним процесуальним кодексом України). Чітке розуміння сутності аналізованих категорій при відводі судді (народного засідателя) є запорукою забезпечення справедливого і законного складу суду. З огляду на це актуальним є аналіз практики застосування п. 1 ст. 6 Конвенції в процесі її становлення та розвитку з метою утвердження визнаних демократичними країнами стандартів правосуддя у вітчизняній правозастосовній практиці.

Згідно з прецедентною практикою Суду дефініція «незалежний суд» означає насамперед «незалежний від виконавчої влади і сторін у справі» (див. напр.: *Ringeisen v. Austria judgement of 23 June 1973, Series A,*

No. 16, p. 95), має поліелементну структуру та передбачає обов'язкове врахування таких критеріїв: спосіб призначення суддів і позбавлення їх повноважень; строк перебування їх на посаді; наявність гарантій проти будь-якого тиску, зокрема, належний рівень матеріального забезпечення, наявність у цієї інституції зовнішніх ознак незалежності³.

Той факт, що члени судового органу призначаються виконавчою владою, сам по собі не є порушенням Конвенції (див.: *Campbell and Fell v. United Kingdom judgement of 28 June 1984, Series A, No. 80, p. 79*). Проте Конвенція може бути визнана порушеною у випадку, коли заявник доведе, що процедура призначення членів судового органу в цілому мала незадовільний характер або створення спеціального органу для розгляду справи було пов'язано зі спробою вплинути на її вирішення (див.: *Zand v. Austria judgement of 12 October 1978, Series A, No. 15, p. 77*).

Тривалий строк здійснення суддею повноважень є певним чином гарантією його незалежності. Так, у справі «Ле Комт, Ван Левен і Де Мейер проти Бельгії» Суд визнав, що шестирічна тривалість строку служби членів Апеляційної ради є гарантією її незалежності⁴.

¹ Див.: Шишкін В. Організація судоустрою у світлі вимог ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини // *Право України*. — 2000. — № 9. — С. 21–23; Городовенко В. Принцип незалежності суддів і підкорення їх лише законам як один з основних принципів судочинства в Україні // *Право України*. — 2002. — № 4. — С. 124–127; Кононенко В.І. Неупередженість суддів // *Вісник Верховного Суду України*. — 2002. — № 2. — С. 56–59.

² Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин 1, 2 ст. 126 Конституції та ч. 2 ст. 13 Закону «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову його статусу) від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 // *Вісник Верховного Суду України*. — 2004. — № 12. — С. 18–22.

³ Див.: «Т. проти Сполученого Королівства» і «V. проти Сполученого Королівства». Рішення від 16 грудня 1999 р. № 719. Коментарі Секретаря Суду / *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. — 2000. — № 1. — С. 59–60; «Фіндлі (FINDLAY) проти Соединенного Королевства». Судебное решение от 25 февраля 1997 г. / *Европейский суд по правам человека. Избранные решения*: В 2 т. — Т. 2. — М., 2000. — С. 407. — (Тут і далі — переклад автора).

⁴ Див.: «Ле Комт (Le Comte), Ван Левен (Van Leuven) і Де Мейер (De Meyere) проти Бельгії». Судебное решение от 23 июня 1981 г. / Там же. — Т. 1. — М., 2000. — С. 346.

Зовнішні атрибути судового провадження ще не є показником незалежності суду. У справі «Беліос проти Швейцарії» створена при муніципалітеті поліцейська комісія була наділена судовою функцією щодо розгляду окремих справ про вчинення особами незначних правопорушень і складалася з одного поліцейського службовця високого рангу, який одноосібно вирішував справи. Хоча ця посадова особа не підкоряється вказівкам влади, прийняла присягу і не підлягає звільненню протягом чотирирічного строку, проте учасники процесу, як зазначив Суд, вважають її представником поліції, який має діяти згідно з наказом чи розпорядженням державних органів і бути солідарним зі своїми колегами. Тому в заявниці обгрунтовано могли виникнути сумніви щодо незалежності зазначеної комісії, а отже, цей орган не відповідає вимогам п. 1 ст. 6 Конвенції³.

Суд ухвалив ряд рішень, в яких визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції розгляд справ військовими суддями, зазначивши, що незалежність і безсторонність військових суддів залишаються сумнівними через певні особливості їхнього статусу — вони є військовослужбовцями, підпорядкованими військовому відомству, яке, у свою чергу, отримує накази від виконавчої влади⁴.

Визначення юридичного змісту оціночної категорії «безсторонній суд» зумовлює необхідність врахування суб'єктивного та об'єктивного критеріїв безсторонності. Перший з них означає, що суддя має бути суб'єктивно вільним від упередженості при розгляді справи; другий — що суддя має забезпечити достатні гарантії для усунення будь-яких обгрунтованих сумнівів щодо його неупередженості.

Конкретизуючи суб'єктивний критерій, Суд підкреслює, що поки не доведено інше, діє презумпція особистої безсторонності судді⁵. Таку презумпцію спростувати досить складно. Критерієм суб'єктивної безсторонності є відсутність з боку судді умисних або необережних дій чи висловлювань, які б свідчили про пряму чи опосередковану особисту зацікавленість у вирішенні справи або іншим чином давали б підстави сумніватися в його неупередженості. Суб'єктивна упередженість полягає, як правило, в умисних чи необережних діях або висловлюваннях суддів (присяжних) перед початком чи під час судового розгляду справи. Так, перед початком слухання справи «Ремлі проти Франції», в якій обвинувачувалися дві особи алжирського походження, один із членів суду асизів (континентальна модель суду присяжних. — *C.I.*) допустив висловлювання расистського змісту. Адвокати підсудних звернули увагу суду асизів на зазначене висловлювання та попросили зафіксувати його у матеріалах справи разом із письмовим свідченням про це пані М. Суд асизів задовольнив лише прохання долучити до справи письмову заяву та згодом постановив вирок про довічне ув'язнення заявника. Констатуючи в цьому випадку порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, Суд звернув увагу на те, що непроведення національним судом розслідування з приводу наведеного факту за наявності такого повноваження позбавило заявника мож-

ливості реалізувати своє право на захист, зокрема, він не міг заявити відвід цьому присяжному (що можливо тільки під час добору членів журі), направити скаргу до кримінальної палати Касаційного суду, що могло відобразитися на безсторонності суду в цілому⁶.

У світлі прецедентної практики Суду об'єктивно безстороннім є судовий орган, діяльність якого відповідає таким критеріям: забезпечується не лише здійснення правосуддя, а й зовнішній вияв того, що відбувається; суддею створено достатні гарантії для усунення об'єктивно виправданих підстав (і навіть потенційної можливості) побоюватися, що він, незалежно від особистої поведінки, не є безстороннім.

При зовнішній демонстрації судом незалежності та безсторонності можуть виникнути щодо цього сумніви. Тому важливою є та довіра, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості і понад усе, якщо йдеться про кримінальне провадження, — в обвинуваченого (див.: *Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989, Series A, No. 154, p. 48*).

Суд не завжди послідовно дотримувався позиції щодо того, чия думка є вирішальною при оцінці ступеня об'єктивної безсторонності судових органів. Так, у справі «Декуббер проти Бельгії» Суд встановив, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки суддя «міг в очах обвинуваченого» здаватися негативно налаштованим проти нього (див.: *De Cubber v. Belgium judgment of 26 October 1984, Series A, No. 86, p. 29*). У справі «Боргерс проти Бельгії» Суд зазначив, що нейтралітет генерального адвоката слід було розглядати «з точки зору сторін» (див.: *Borgers v. Belgium judgment of 30 October 1991, Series A, No. 214-B, p. 26*).

Правники європейських країн, США слушно зауважують, що ці формулювання є варіантами, які ґрунтуються на принципі, згідно з яким потрібна наявність не лише самого правосуддя, а й його зовнішніх ознак. При цьому вони дотримуються позиції (яка є щонайменше спірною), котра полягає в тому, що найголовнішими ознаками безсторонності правосуддя є ті, які сприймаються обвинуваченим⁷.

Водночас у справі «Хаузільдт проти Данії» Суд дещо відкоригував свою позицію, відтворивши її у деяких рішеннях: «Для висновку про наявність у конкретній справі правомірної підстави сумніватися у безсторонності судді думка обвинуваченого може враховуватися, але вона не має вирішального значення. Вирішальним є те, чи можна вважати такі сумніви

³ Див.: «Беліос против Швейцарии». Судебное решение от 29 апреля 1988 г. Там же. — Т. 1. — С. 577.

⁴ Див.: Рішення Палати у справі «Альгур проти Туреччини» від 22 жовтня 2002 р. Коміюніке Секретаря Суду / Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 2002. — № 4. — С. 85; Рішення Палати у справі «Сехер Караташ проти Туреччини» від 9 липня 2002 р. Коміюніке Секретаря Суду // Там же. — № 3. — С. 75; Рішення «Сенер проти Туреччини» від 18 липня 2000 р. Коміюніке Секретаря Суду // Там же. — 2000. — № 3. — С. 207.

⁵ Див.: «Ле Комт (Le Comte), Ван Левен (Van Leuven) і Де Мейер (De Meyere) против Бельгії». Судебное решение от 23 июня 1981 г. / Европейский Суд по правам человека : Избранные решения. — Т. 1. — С. 347.

⁶ Див.: «Ремли (Remli) против Франции». Судебное решение от 23 апреля 1996 г. / Там же. — Т. 2. — С. 197—198.

⁷ Див.: Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / Пер. з англ. — К., 1997. — С. 454.

об'єктивно виправданими» (див.: Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989, Series A, No. 154, p. 48).

Досить часто Суд визнає порушенням об'єктивного тесту на безсторонність у тих випадках, коли суддя, який заслуховує справу, брав участь у досудовому провадженні в цій справі. Так, у справі «П'ерсак проти Бельгії» Суд зазначив, що якщо особа раніше обіймала в прокуратурі посаду, яка б зобов'язувала її розглядати цю справу, а згодом розглядає ту саму справу як суддя, громадськість має підстави сумніватися в його безсторонності (див.: Piersack v. Belgium judgment of 1 October 1982, Series A, No. 53, p. 30). Аналогічні рішення у ситуації, коли один із членів судової колегії раніше виконував обов'язки слідчого судді в межах цього ж провадження, Суд прийняв у справах «Де Кюббер проти Бельгії», «Хаузшільдт проти Данії» (див.: De Cubber v. Belgium judgment of 26 October 1984 Series A, No. 86, p. 32—33; Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989 Series A, No. 154, p. 48—53) тощо.

Проте у ряді рішень Суд намагається більш диференційовано підходити до вирішення питання щодо впливу «досудової» діяльності судді на рівень безсторонності суду. У справі «Нортієр проти Нідерландів» Суд зауважив, що «один лише факт про те, що суддя приймав рішення на досудовому етапі... не можна вважати підставою для сумнівів щодо його безсторонності; основне значення у справі мають обсяг і характер цих рішень» (див.: Nortier v. the Netherlands judgment of 24 August 1993, Series A, No. 267, p. 33).

У справі «Сен-Марі проти Франції» двоє з трьох членів суду раніше приймали рішення про відмову у звільненні заявника з-під варті, що не було визнано порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки попереднє рішення обмежувалося лише короткою оцінкою представлених фактів з метою встановити, чи *prima facie* обгрунтованими є підозри поліції та чи дають вони підстави побоюватися, що обвинувачений втече з-під варті (див.: Sainte-Marie v. France judgment of 16 December 1992, Series A, No. 253, p. 33). Такі рішення Суд ухвалив у ряді інших справ (див.: Thorgerir Thorgerirson v. Iceland judgment of 25 June 1992, Series A, No. 239, p. 53; Fey v. Austria judgment of 24 February 1993, Series A, No. 225, p. 30; Padovani v. Italy judgment of 26 February 1993, Series A, No. 257, p. 28).

Щодо тлумачення об'єктивної складової категорії «безсторонній суд» Суд прийняв низку рішень, в яких визнав порушенням Конвенції ситуації, коли є підста-

ви побоюватися, що члени суду (за відсутності упередженості до сторін) перебувають у прямій чи опосередкованій службовій, фінансовій, політичній тощо залежності від сторони у справі (відповідача). Так, у справі «Сигурдсон проти Ісландії» Суд дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, мотивуючи це тим, що під час розгляду позову заявника до Державного банку Ісландії чоловік судді, яка розглядала справу, був боржником цього банку та врегулював значну частину фінансових зобов'язань перед банком. У рішенні Суду зазначено, що «незважаючи на відсутність підстав вважати, що суддя та її чоловік мали пряму зацікавленість у результаті розгляду справи за позовом заявника до Державного банку Ісландії, участь судді у процедурах з урегулювання боргу, поступки, що отримані її чоловіком, і відносини останнього з цим банком мали такий характер, а також часовий збіг з початком розгляду справи Верховним судом Ісландії, що в заявника могли з'явитися обгрунтовані сумніви щодо належної безсторонності суду»¹⁰.

У справі «Хольм проти Швеції» (див.: Holm v. Sweden judgment of 25 November 1993, Series A, No. 279, pp. 32, 33), в якій порушувалося питання про притягнення до відповідальності за наклеп, Суд визнав, що заявник був позбавлений можливості розгляду справи безсторонним судом присяжних, оскільки більшість із них належала до політичної партії, що була власником компанії, яка опублікувала неправдиві, за твердженням заявника, відомості. Суд ухвалив досить багато рішень щодо справ цієї категорії¹¹.

Отже, разом з існуючими у вітчизняному судочинстві критеріями визначення об'єктивності і безсторонності суддів на основі окреслених у процесуальному законі підстав, Суд вимагає брати до уваги дещо ширше коло обставин, зокрема зовнішнього характеру, за яких дедалі більше враховуються думки підсудного та сторін у справі, що свідчить про необхідність наукових розробок з метою досягнення відповідності національних умов правозастосування до західноєвропейських стандартів.

¹⁰ Див.: «Сигурдсон против Исландии». Постановление от 10 апреля 2003 г. Коммюника Секретаря Суда // Бюллетень Европейского суда по правам человека. — 2003. — № 9. — С. 24.

¹¹ Див.: «Пескадор Валеро против Испании». Постановление от 17 июня 2003 г. Коммюника Секретаря Суда // Бюллетень Европейского суда по правам человека. — 2003. — № 11. — С. 17—18; «Белилос против Швейцарии». Судебное решение от 29 апреля 1988 г. / Европейский суд по правам человека : Избранные решения. — Т. 1. — С. 568—580; див. також: Sramek v. Austria judgment of 22 October 1984, Series A, No. 84, p. 42.

Summary

Examines peculiarities of ECHR's interpretation of article 6 (1) to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Analyzing Court's case law and doctrine sources the author specifies sense of criteria of the independent and impartial proceeding in the light of maintenance and improvements of the judicial operation at the present stage of the state-legal development.

Проблеми судово-правової реформи

Особливості вітчизняної моделі ювенальної юстиції

М.М. Гультай,
суддя Апеляційного суду
Харківської області

Здійснення правосуддя у справах неповнолітніх, процесуальні аспекти ювенальної юстиції потребують прискіпливого аналізу. Саме судочинство щодо неповнолітніх дає змогу правильно оцінити спільність і розбіжності в ювенальній юстиції, коли мова йде про її моделі, типи судів у справах неповнолітніх. Існують різні типи таких судів, які тією чи іншою мірою тяжіють до двох основних моделей — англосаксонської й континентальної.

Оскільки у вітчизняному законодавстві немає аналога «чистої» ювенальної юстиції, необхідно зважати на багаторічний досвід діючих західних судів, які мають напрацювання відповідно до правових систем, що виникли задовго до створення ювенальної юстиції.

Розбіжності у судових системах не стосуються основних специфічних принципів ювенальної юстиції. Йдеться про вікову специфіку, про переважно охоронний характер ювенальної юстиції, її соціальну спрямованість і про індивідуалізацію судового процесу. Ці засади й відображені в англосаксонській й континентальній системах правосуддя у справах неповнолітніх.

При всій спільності структури й функціонування ювенальних судів з розвитком права ці суди відходили від чиказької моделі ювенальної юстиції, зазнаючи впливу загальних правових систем. Нині континентальний суд у справах неповнолітніх істотно відрізняється від англосаксонського. Навіть у межах однієї системи, наприклад англосаксонської, американський та англійський суди мають свої процесуальні особливості.

Проаналізуємо кримінально-процесуальне законодавство України, в якому регламентовано судочинство у справах про злочини, вчинені неповнолітніми, особливості цього судочинства, що й характеризує створювану в нашій країні модель ювенальної юстиції.

Певні елементи цієї моделі юридично закріплено в кримінально-процесуальному й кримінальному законодавстві, прийнятому в СРСР в період правової реформи 1958—1961 рр. Деякі норми цього законодавства зі змінами, внесеними за часів незалежності України, чинні й дотепер.

Правова й соціальна база чинного національного правосуддя щодо неповнолітніх створювалася значно раніше. Ліквідація у 1918 р. дореволюційних «дитячих» судів, надання у 1918—1920 рр. повноважень щодо розгляду цієї категорії справ несудовому органу — комісії у справах неповнолітніх, припинення діяльності цих комісій і віднесення таких справ виключно до компетенції загального кримінального суду — все це мало вплив на формування системи правосуддя щодо неповнолітніх. Зазначене доведеться враховувати при розробленні концепції української моделі ювенальної юстиції.

У кримінально-процесуальному законодавстві Української РСР після правової реформи 1958—1961 рр., як і в більшості інших республік колишнього СРСР, передбачалися норми, котрі стали базою для розслідування й судового розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми. Найбільше ці норми підходять для створення спеціального складу загального суду. В кримінально-процесуальному законодавстві України є процесуальні правила, адекватні тим, що встановлені в англосаксонській і континентальній системах ювенальної юстиції.

Розглянемо ці правила детальніше з огляду на те, що правосуддя України щодо неповнолітніх ґрунтується на загальних принципах усього вітчизняного судочинства, яке здійснюється загальними судами.

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК) 30 серпня 1971 р. було доповнено розд. VIII «Провадження в справах про злочини неповнолітніх», гл. 36 «Особливості провадження в справах про злочи-

ни неповнолітніх», що свідчить про підвищену увагу законодавця до цієї категорії справ. Вперше глава з такою назвою з'явилася в Кримінально-процесуальному кодексі РРФСР 1960 р., що стало сенсацією, оскільки такої глави раніше не було, а в судовій практиці розгляду справ щодо неповнолітніх не керувалися охоронними функціями.

У гл. 36 КПК 17 статей, що стосуються особливостей кримінального процесу у справах неповнолітніх, зокрема підвищеного рівня юридичної охорони неповнолітніх, який полягає:

— у подвійному представництві інтересів неповнолітнього в суді, а саме — його законним представником, наділеним широкими повноваженнями, і захисником (адвокатом);

— у розгляді додаткових питань, що входять у предмет доказування в кримінальній справі щодо неповнолітнього, — з'ясування умов його життя й виховання, наявності повнолітніх підбурювачів, інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність;

— у вирішенні судом додаткових питань при постановленні вироку у справі щодо неповнолітнього, а саме, чи можна замінити йому покарання у виді позбавлення волі на інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі?

— у виділенні справи щодо неповнолітнього за наявності в ній повнолітніх співучасників злочину в окреме провадження на стадії досудового слідства;

— у вимогах судової практики до спеціалізації учасників кримінального процесу у справах щодо неповнолітніх при розслідуванні й судовому розгляді справ цієї категорії; у знанні специфіки правосуддя щодо неповнолітніх, у поінформованості суддів і слідчих з питань дитячої та юнацької психології.

У ході кримінального процесу підлягають вирішенню більш конкретні питання, а саме:

— взяття під варту неповнолітнього;

— порядок виклику до суду неповнолітнього обвинуваченого;

— виклик до суду й участь у судовому розгляді справи представників підприємств, установ та організацій;

— участь педагога в допиті неповнолітнього обвинуваченого;

— прийняття рішення про залишення неповнолітнім підсудним залу судового засідання.

У КПК є ще ряд статей, в яких також врегульовано правове становище неповнолітнього в кримінальному процесі. Це:

— п. 5 ч. 1 ст. 6 (непорушення або закриття справи стосовно особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку);

— ст. 7¹ (закриття справи у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру);

— ч. 2 ст. 20 (можливість обмеження гласності судового розгляду у справах про злочини, вчинені особами, які не досягли шістнадцятирічного віку, про статеві злочини тощо);

— п. 10 ст. 32 (роз'яснення терміну «законні представники»);

— п. 1 ст. 45 (обов'язкова участь захисника у справах про злочини, вчинені неповнолітніми);

— ч. 3 ст. 46 (необов'язкова для слідчого й суду відмова неповнолітнього скористатися послугами захисника);

— ст. 51 і 124 (притягнення як цивільних відповідачів батьків, піклувальників, опікунів, або інших осіб, а також підприємств, установ та організацій, що на підставі закону несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого);

— ч. 3 ст. 441 (можливість допиту законних представників як свідків у справі);

— п. 5 ст. 76 (обов'язкове призначення експертизи для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність, а відповідних документів немає і неможливо їх одержати);

— ст. 111 (обов'язковість провадження досудового слідства в усіх справах про злочини, вчинені неповнолітніми);

— п. 3 ст. 348, ч. 1 ст. 384 (право законного представника, захисника неповнолітнього та самого неповнолітнього оскаржити в апеляційному й касаційному порядку вирок суду);

— ст. 407 (порядок застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким).

У КПК є ще ряд статей, в яких також якоюсь мірою доповнено зміст статей гл. 36 КПК (наприклад, ст. 168, в якій передбачено участь педагога у допиті неповнолітнього свідка, а за необхідності — лікаря, батьків або інших законних представників, тоді як у ст. 438 йдеться про запрошення цих осіб тільки для участі в допиті неповнолітнього обвинуваченого).

Враховуючи певні розбіжності в нормах КПК, які тією чи іншою мірою стосуються процесуального становища неповнолітніх, буде доцільним розглянути ці норми щодо необхідності їх включення в модель ювенальної юстиції.

Які загальні принципи кримінального судочинства поширюються на розслідування і судовий розгляд справ про злочини, вчинені неповнолітніми?

Це переважно охоронний режим судового процесу, соціальна насиченість та індивідуалізація кримінального процесу у справах неповнолітніх. Сутність цього принципу — забезпечення права обвинуваченого на захист, гласності судового процесу.

Норма про право обвинуваченого на захист, сформульована у законодавстві України, в цілому відповідає вимогам світових стандартів, які стосуються судочинства щодо неповнолітніх. Можна стверджувати, що у вітчизняному законодавстві втілена вимога щодо підвищення рівня правової охорони неповнолітніх, коли йдеться про її здійснення захисниками цих осіб. Ця посиленна правова охорона полягає в тому, що для неповнолітніх у КПК передбачене по-

двійне представництво — адвоката і законного представника. Їх правовий статус дає змогу здійснювати охоронні функції.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 45 КПК участь захисника у справах неповнолітніх незалежно від того, чи досягли вони на момент розслідування або судового розгляду справи вісімнадцятирічного віку, є обов'язковою. Ця безумовна вимога закону підкріплена тим, що для слідчого й суду не є обов'язковою відмова неповнолітнього скористатися послугами захисника (ч. 3 ст. 46). Видатки на залучення захисника в кримінальний процес, як і в усіх випадках обов'язкового його призначення, бере на себе держава.

Рівень правового захисту неповнолітнього залежить від моменту вступу захисника в судовий процес. У кримінально-процесуальному законі міститься спеціальний припис про участь захисника неповнолітнього в судовому процесі. Пунктом 1 ч. 1 ст. 45 КПК встановлено: захисник допускається до участі у справі з моменту визнання особи підозрюваною або пред'явлення їй обвинувачення. Такий підхід до захисту прав неповнолітніх зрівнює їх із повнолітніми обвинуваченими, оскільки на зазначену норму поширюються загальні правила про початок участі захисника у кримінальному процесі.

Слідчі або судді мають контактувати з неповнолітніми, особливо молодшого віку, за участю професійного захисника — адвоката. Чому, скажімо, до допиту неповнолітнього свідка відповідно до закону допускається педагог (у допиті осіб молодшого віку він повинен брати участь навіть обов'язково), а адвокат — ні? Адже юридичний захист важливий для неповнолітнього не менше, ніж грамотна в педагогічному сенсі постановка питань під час допиту.

З огляду на це було б доцільним передбачити в КПК норму про вступ захисника неповнолітнього в судовий процес з моменту порушення кримінальної справи, якщо з'ясувалося, що до неї причетні неповнолітні — підозрювані або свідки (тобто якщо справа порушена не тільки за фактом вчинення злочину).

Передбачене у законі представництво інтересів неповнолітнього адвокатом і законним представником — прояв підвищеної юридичної охорони неповнолітніх у кримінальному процесі. Законний представник наділений широкими повноваженнями, які співвідносяться з відповідними правами законних представників неповнолітніх у судах англосаксонської і континентальної моделей.

Участь законного представника неповнолітнього в кримінальному процесі зумовлена двома обставинами: неповнотою процесуальної дієздатності неповнолітнього; тим, що законні представники (батьки, опікуни, піклувальники) відповідають за виховання і поведінку неповнолітнього.

У КПК крім ст. 32, в якій дається роз'яснення терміну «законні представники», є дві спеціальні статті, котрі безпосередньо стосуються участі законних представників у розслідуванні й судовому розгляді справ щодо неповнолітніх. У ч. 2 ст. 440 КПК

встановлено, що при оголошенні неповнолітньому обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явленні йому для ознайомлення матеріалів справи з дозволу слідчого може бути присутнім законний представник неповнолітнього.

Зазначимо, що російський закон в цьому питанні прогресивніший. Відповідно до ст. 426 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації законний представник неповнолітнього обвинуваченого, підсудного повинен бути допущений до участі у справі, а отже, слідчий зобов'язаний його допустити при оголошенні неповнолітньому про закінчення досудового слідства й пред'явленні йому для ознайомлення матеріалів справи. Як правило, законний представник допускається до участі у справі лише за клопотанням про це його самого. Він може бути недопущений до участі в ознайомленні обвинуваченого з матеріалами справи лише в тому разі, коли слідчий визнає, що це може зашкодити інтересам неповнолітнього.

Допускаючи законного представника неповнолітнього в судовий процес, слід пам'ятати, що інтереси неповнолітнього і його законного представника можуть не збігатися. І суть таких розбіжностей в інтересах може полягати не тільки в обставинах конкретної справи, а й у суперечливому правовому становищі законного представника. Адже він фактично захищає не тільки інтереси неповнолітнього, а й власні, оскільки на ньому лежить відповідальність за поведінку, умови життя і виховання підлітка. Тому участь законного представника в кримінальному процесі може бути обмежена.

У ст. 441 КПК передбачено участь законного представника неповнолітнього в судовому розгляді. Перелік прав цього представника досить повний. Реалізація цих прав має сприяти його участі на стороні тієї особи, інтереси якої він представляє. Тому в цій частині кримінального права не потрібні особливі доповнення й зміни.

Щодо правового статусу законного представника в судовому розгляді справи — тут закон категоричний: законні представники (батьки й інші законні представники) мають бути викликані в суд. Отже, вони повинні бути внесені до списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання. Пріоритет такого виклику мають батьки. Зі змісту ст. 441 КПК вбачається, що інші особи можуть бути викликані в суд тоді, коли батьки неповнолітнього підсудного з будь-яких причин не можуть бути викликані. Відповідно до цієї ж статті законні представники мають право брати участь у дослідженні доказів, представляти докази, заявляти клопотання й відводи. У законі також передбачено, що зазначені права повинні бути їм роз'яснені в підготовчій частині судового засідання.

Законні представники здійснюють захист прав неповнолітнього дещо в іншій формі, ніж адвокати. Законний представник відповідно до своїх прав і обов'язків, визначених не тільки у КПК, а й у Сімейному, Цивільному кодексах України, бере активну участь у дослідженні доказів. Він, реалізуючи в суді

надані йому права, надає суду повну інформацію про особу неповнолітнього, умови його життя, виховання, а також допомагає з'ясувати обставини, які призвели до вчинення ним злочину.

Може виникнути запитання: чи не є дані, повідомлені законним представником, по суті, показаннями свідків? Якщо проаналізувати зміст деяких норм КПК щодо правового становища законного представника, то на це можна дати негативну відповідь. У ч. 3 ст. 441 КПК зазначено: якщо в суду виникає необхідність допитати батьків або інших законних представників неповнолітнього як свідків, він заслуховує їх показання. Законні представники надають суду відомості з метою захисту інтересів неповнолітнього.

Звичайно, тут юридична межа між законним представником і свідком у справі умовна. Виправданим буде сумнів щодо правомірності використання в судовому процесі однієї особи як законного представника, і як свідка.

У зв'язку з цим буде доцільним встановити в кримінально-процесуальному законі заборону на здійснення функцій законного представника і свідка однією особою. Правильність цієї тези підтверджується й наявними у чинному КПК суперечностями. У ч. 3 ст. 441 передбачено, що законні представники вправі бути присутніми у залі судового засідання протягом усього судового розгляду, а відповідно до ст. 293 свідок у справі повинен покинути зал судового засідання до давання ним показань.

У кримінально-процесуальному законі передбачено виняткові випадки усунення законного представника від участі в судовому розгляді — часткове або обмежене усунення його від участі у процесі, якщо його участь може зашкодити інтересам неповнолітнього. У таких випадках у судовій практиці заміняють усунутого від участі в процесі законного представника іншим або навіть представниками органу опіки й піклування.

Саме норма про захист інтересів неповнолітніх законним представником у законі потребує уточнення. У цій нормі повинні бути передбачені гарантії для неповнолітнього щодо забезпечення його права на захист у випадку розбіжностей його інтересів з інтересами законного представника. Пріоритет у законі щодо правового захисту інтересів повинен мати в усіх випадках неповнолітній.

Гласність судового процесу забезпечує захист прав особи в суді. Здійснення охоронних функцій гласності, відкритості судового процесу — можливість інформувати як учасників процесу, присутніх в суді громадян, так і громадськість в цілому про сутність розглянутих справ, причини вчинення злочину, заходи впливу на злочинця і профілактику подібних злочинів.

Summary

Analyses criminal-procedural legislation of Ukraine that regulates juvenile proceeding. Considering certain differences between procedural norms, which in some way have relation to legal position of juveniles, the author inspects them on the grounds of expedience to be included into juvenile model.

Гласність судового процесу — принцип закріплений у п. 7 ст. 129 Конституції України. Водночас відповідно до ст. 20 КПК закрите судові засідання провадиться у тих випадках, коли розгляд справ у відкритому засіданні суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці. Крім того, допускається закритий судовий розгляд у справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, у справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, та у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист.

Як бачимо, в основних законодавчих актах передбачено розгляд справ про злочини, вчинені неповнолітніми, у відкритих судових засіданнях, і лише за спеціальним вмотивованим рішенням суду справи можуть розглядатись у закритому судовому засіданні.

Таким чином, в законодавстві України принцип конфіденційності судового процесу у справах неповнолітніх безпосередньо не встановлено.

Зазначимо, що у міжнародно-правових актах (у ст. 8 Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються судочинства щодо неповнолітніх (1985), більше відомих як «Пекінські правила») конфіденційність (закритість) судового процесу у справах цієї категорії розглядається як невід'ємне право неповнолітнього і прояв охоронного принципу всього судочинства. Саме тому в країнах, які дотримуються «Пекінських правил», повинен бути заборонений допуск представників преси, присутність публіки в залі, крім батьків або осіб, які їх заміняють, а за необхідності — й представників установ, які за дорученням суду вирішують питання щодо неповнолітніх. Існує заборона на розголошення в пресі будь-яких відомостей про неповнолітнього обвинуваченого, підсудного, а також про обставини справи.

Положення про конфіденційність судового процесу необхідно дотримуватися, оскільки існує концепція стигматизації («таврування») неповнолітнього обвинуваченого, підсудного «за допомогою» судового процесу, особливо відкритого, коли до постановлення вироку з'являються чутки, домисли, які ганьблять його ім'я, що може спричинити йому психічну травму і негативно позначитися на його долі.

Підсумовуючи наведене, можна сказати, що в кримінально-процесуальному законодавстві України досить повно врегульовано питання, пов'язані із захистом прав неповнолітніх, що є підґрунтям для створення вітчизняної моделі ювенальної юстиції з її переважно охоронною функцією.

Застосування в Україні Конвенції про захист прав і основних свобод людини

Європейський суд з прав людини як одна із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини

В.А. Капустинський,
керівник Апарату
Верховного Суду України

Із самого початку діяльності такої впливової міжнародної організації, як Рада Європи, принцип дотримання прав людини став одним із основних у функціонуванні цієї організації, про що й зазначається у Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція). Діяльність Європейського Суду з прав людини, що є інституцією Ради Європи, зважаючи на його назву і зміст, безпосередньо спрямована на захист прав людини, що у новому тисячолітті стало невід'ємною частиною життя усього людства.

Європейський Суд з прав людини є однією із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини. Нині він разом із Міжнародним Судом в м. Гаазі, Європейським Судом у Люксембурзі є одним із трьох головних судів міжнародного рівня¹.

Рішення та рекомендації Європейського Суду з прав людини впливають на становлення, реформування та модернізацію сучасних національних правозахисних систем, на практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами. Вплив рішень цього Суду позначається й на формуванні національних стандартів та нормативів захисту прав людини в Україні.

Ідея його створення як регіонального міжнародного суду для захисту прав людини виникла зразу ж після Другої світової війни, коли йшлося про укладення Конвенції, проте функціонувати він почав лише у 1958 р.

За роки, що минули від часу його утворення, рішення Європейського Суду з прав людини стали одними з основних джерел права для створення національних стандартів захисту прав людини, зокрема й системи права України (див., наприклад, Постанову Верховної Ради України від 23 березня 2000 р. №1592-III «Про дотримання правоохоронними органами України конституційних гарантій та законності в забезпеченні прав і свобод людини», постанову Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 7 «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина»).

Регламент Європейського Суду з прав людини було прийнято 4 листопада 1998 р. Після цього до нього вносилися зміни та поправки.

До 1999 р. в рамках Ради Європи існувала двоступенева система захисту прав людини, яку було спрощено згідно з Протоколом № 11 до Конвенції. У цьому ж Протоколі було передбачено перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією, реорганізацію Комісії та Суду, тобто заміни існуючих Європейської комісії та Європейського Суду з прав людини новим Судом, що мав діяти на постійній основі. Причина реорганізації була зазначена в преамбулі Протоколу, а саме: підставою для неї стало збільшення кількості заяв від осіб, які зверталися до зазначених інституцій Ради Європи за відновленням порушених прав, та зростання кількості держав-членів Ради Європи.

Нині діючий Європейський Суд з прав людини має одноступеневу систему розгляду заяв, що робить процедуру захисту більш оптимальною, оперативною та ефективною. Адже заявники мають можливість безпосередньо звертатися до Суду, що передбачено Протоколом № 2 до Конвенції, а не через Комісію, як це було раніше.

Суд має у складі по одному судді від кожної держави-члена Ради Європи, що ратифікувала Конвенцію. Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи.

Колегія з трьох суддів розглядає заяву з посиланням на порушення конвенційних прав, визначаючи її прийнятність (що раніше належало до компетенції Комісії), після чого ті заяви, що визнані колегією прийнятними, передають до колегії, яка складається із семи суддів. У деяких випадках рішення у справі може ухвалюватися Великою палатою, до складу якої входить 17 суддів.

¹ Див.: Глотов С.А., Петренко Е.Г. Права человека и их защита в Европейском суде / Ин-т нац. стратегии реформ. — Краснодар, 2000. — 139 с.

Суддя може обіймати посаду до 70-річного віку. У Протоколі № 11 визначено внутрішню організацію роботи Суду. Щодо витрат на його діяльність, то їх бере на себе Рада Європи.

Комітет міністрів Ради Європи виконує при цьому функцію нагляду за виконанням державами-членами судових рішень. Комітет відслідковує, чи вживають держави заходи для ліквідації порушень прав людини на їх території та до яких дій вдаються для запобігання порушенням (наприклад, стежать за тим, чи вдосконалюється національне законодавство у сфері захисту прав людини, як відповідні національні та міжнародні норми застосовуються на практиці). Комітет контролює виконання рішень Суду щодо відновлення прав особи, чії права були порушені, наприклад, отримання нею справедливого відшкодування тощо.

Зараз вже напрацьовано значний досвід з розгляду звернень громадян в Європейський суд з прав людини, а також прийнято чимало рішень цими інституціями з приводу заяв, зокрема й українських громадян. Адаже за кількістю скарг, які надходять щорічно від громадян до цього Суду, Україна посідає одне з перших місць разом з Росією, Туреччиною, Польщею та Румунією².

Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, та які передаються йому на розгляд. Якщо виникає спір щодо юрисдикції самого Суду, він вирішується безпосередньо цим Судом.

Протоколом № 11 (ст. 21) були визначені критерії добору суддів. Так, судді повинні мати високі моральні якості та кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, або бути юристами з визнаним авторитетом.

Судді під час виконання своїх обов'язків в Європейському Суді з прав людини не можуть займатися іншою діяльністю, яка є несумісною з їх незалежністю, неупередженістю або вимогами, що пред'являються до штатних посадових осіб.

Статтями 22 і 23 Протоколу № 11 встановлено порядок, процедуру виборів суддів, а також термін їхніх повноважень. Судді обираються терміном на три—шість років і можуть бути переобрані. Судді, повноваження яких мають спливати після закінчення першого трирічного періоду, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після їх обрання. Той суддя, котрий обраний для заміщення судді, термін повноважень якого ще не минув, обіймає посаду протягом решти терміну повноважень свого попередника.

У разі, якщо суддю звільняють з посади у зв'язку з його невідповідністю встановленим вимогам, рішення про звільнення має бути ухвалене іншими суддями — більшістю у дві третини голосів (ст. 24 зазначеного Протоколу).

Голова Суду та його заступники обираються під час пленарних засідань терміном на три роки.

Щодо палат Суду, то вони створюються на визначений термін.

Під час пленарних засідань обираються голови палат Суду, які можуть також переобиратися, а також Секретар Суду та один або декілька заступників Секретаря.

Суд, крім розгляду судових справ, про що йдеться нижче, здійснює консультативні функції. Консультативні висновки здійснюються Європейським судом з прав людини з правових питань на запит Комітету Міністрів. Предметом таких консультативних висновків є питання щодо тлумачення Конвенції та протоколів до неї. Вони не поширюються на питання, які стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розд. I Конвенції та протоколах до неї, або на будь-яке інше питання, яке Суд чи Комітет Міністрів можуть розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюється більшістю голосів представників, які мають право засідати у Комітеті. Суд же вирішує, чи відповідає його консультативній компетенції запит Комітету Міністрів про надання консультативного висновку.

Такі консультативні висновки Суду надсилаються до Комітету Міністрів і мають бути обов'язково мотивованими. Якщо з приводу висновку немає одностайної думки усіх суддів, які беруть участь у його підготовці, кожний із суддів може окремо викласти свою думку, яка додається до висновку (див. Протокол № 2 до Конвенції).

Щодо розгляду судових справ, то згідно зі ст. 27 Протоколу № 11 до Конвенції Суд розглядає подані йому справи в комітетах із трьох суддів, а також в палатах із семи суддів та Великій палаті із 17 суддів. Палатами Суду на визначений термін створюються комітети.

Як член палати та член Великої палати засідає суддя, обраний від зацікавленої держави-учасниці, або особа, уповноважена від зацікавленої держави для його заміни для участі у справі, у випадку відсутності судді або його неспроможності взяти участь у засіданні.

До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, які визначаються відповідно до правил процедури Суду. Якщо справа передається на розгляд Великої палати на прохання будь-якої сторони у справі протягом трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою, то у засіданні Великої палати не може брати участь жоден суддя з тієї палати, яка ухвалила судові рішення, за винятком голови палати та судді, який брав участь у розгляді справи від зацікавленої держави-учасниці.

Комітет може одностайним голосуванням визнати неприйнятною або вилучити зі свого реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі ст. 34, якщо таке рішення може бути ухвалене без подальшого розгляду. Рішення Комітету є остаточним (ст. 28 Протоколу № 11).

Заяви приймаються Судом від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб. Предметом заяви може бути порушення однією з держав-членів прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї.

² Див.: Рожкова М.А., Афанасьев Д.В. Новые правила обращения в Европейский Суд по правам человека: текст Регламента, новеллы, комментарии. — М., 2004. — 256 с.

«Загибель населення» як вид злочинних наслідків

Н.В. Шепелева,

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри теорії кримінального права
Національної академії внутрішніх справ України*

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні згідно з Конституцією України найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3).

Кримінально-правова охорона життя і здоров'я людей здійснюється не тільки відповідно до норм розд. II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК), а й інших норм розділів Особливої частини та всієї системи норм КК загалом.

Заподіяння смерті людині є поширеним наслідком злочинних посягань, який може бути ознакою основного, кваліфікованого, особливо кваліфікованого або привілейованого складу злочину. Для закріплення його у кримінально-правових нормах законодавець використовує різну термінологію. Це, наприклад, «смерть потерпілого» (ч. 2 ст. 121 КК), «смерть хворого» (ч. 2 ст. 139 КК), «смерть неповнолітнього» (ч. 2 ст. 137 КК). Часто законодавець послуговується терміном «загибель людей» і лише в одному випадку вживає термін «загибель населення». Спробуємо з'ясувати, в чому його винятковість.

Зазначений наслідок як кваліфікуюча ознака злочину передбачений ч. 2 ст. 253 КК. Це: проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, розробка і здача проєктів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийм) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони спричинили тяжкі технологічні аварії або екологічні катастрофи, загибель або масове захворювання населення або інші тяжкі наслідки. Звертає увагу невдала, на наш погляд, редакція цієї кримінально-правової норми. Зазначені в ній діяння — розробка і здача проєктів, іншої аналогічної документації замовнику зазначених об'єктів або прийом їх в експлуатацію не можуть спричинити вказані у ч. 2 ст. 253 КК наслідки. Такі діяння можуть лише створити умови для їх настання у разі безпосередньої експлуатації цих об'єктів без інженерних систем захисту довкілля. Тому ч. 2 ст. 253 КК після слів «Ті самі дії» варто доповнити словами «якщо у результаті експлуатації споруд настали наслідки» і далі за текстом.

Зміст альтернативно передбачених суспільно небезпечних наслідків (ч. 2 ст. 253 КК) у законі не розкрито. У літературі представлені різні точки зору щодо тлумачення їх змісту. Розкриваючи зміст такого наслідку як тяжка технологічна аварія, деякі автори стверджують, що нею може бути визнана небезпечна подія технологічного характеру, однією з ознак якої є загибель людей¹. Інші ж вважають, що тяжка технологічна аварія — це вихід із ладу одного з технологічних ланцюгів виробництва, певного агрегату, зупинка всього виробництва, велике пошкодження ємкості зі шкідливими речовинами тощо, яке заподіяло чи могло заподіяти шкоду довкіллю або власності². Тобто, загибель людей, на їх погляд, не може бути ознакою такого наслідку як тяжка технологічна аварія.

Дехто із фахівців-юристів при визначенні змісту поняття «тяжка технологічна аварія» виходять із поняття «аварія» відповідно до Закону від 8 червня 2000 р. № 1809-III «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», фактично ототожнюючи їх³. Згідно із цим Законом однією з ознак аварії є загибель людей. Ті автори, які називають «загибель людей» ознакою «тяжкої технологічної аварії», цього поняття не розкривають. Можливо, вони вважають прийнятним тлумачення «загибелі людей», що надається стосовно інших кримінально-правових норм, в яких такий наслідок передбачено як ознаку складу злочину: настання смерті хоча б однієї людини. Якщо це так, то доцільність вживання терміну «загибель людей» як ознаки тяжкої технологічної аварії викликає сумніви. Змісту цього терміну мало б відповідати заподіяння смерті двом або більше особам. Для вказівки на заподіяння смерті одній особі законодавець використо-

¹ Див.: Кримінальний процес України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 703; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2001. — С. 673.

² Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — К., 2002. — С. 599; Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. — Харьков, 2002. — С. 538.

³ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. — К., 2001. — ч. 2. — 940 с.

вус в інших кримінально-правових нормах такі ідентичні терміни як «смерть потерпілого» і «смерть людини» тощо. У кримінальному законі при позначенні однакових понять має застосовуватись один термін⁴.

Неоднаково вирішується у літературі й питання про зміст такого суспільно-небезпечного наслідку зазначеного злочину як «екологічна катастрофа». М.М. Панько взагалі не розкриває його зміст⁵. Автори ж іншого коментаря до Кримінального кодексу України визначають поняття не «екологічна катастрофа», а «катастрофа»⁶. У цьому понятті «загибель людей» ознакою катастрофи не визнається. І.В. Самощенко визначає екологічну катастрофу як велику за масштабами аварію чи подію, яка призвела до тяжких наслідків для довкілля⁷. Аналогічно екологічну катастрофу визначає О.О. Дудоров⁸. Ці автори не вважають загибель людей ознакою екологічної катастрофи. Водночас В.А. Клименко екологічну катастрофу визначає як подію (переважно несподівану), що сталася у зв'язку з відсутністю обов'язкових інженерних систем захисту довкілля і спричинила шкоду довкіллю, яка має глобальний або загальнодержавний масштаб: призвела до непридатності для використання великих земельних площ, знищення фауни і флори у басейні річки чи його значній частині, загибель або захворювання великої кількості людей тощо⁹. Отже, В.А. Клименко однією з ознак екологічної катастрофи називає «загибель великої кількості людей». Що саме він розуміє як «загибель великої кількості людей», автор не вказує.

Цілком очевидно, що законодавець міг у ч. 2 ст. 253 КК разом із «загибеллю населення» опосередковано передбачити і такі наслідки як «загибель людей» або «загибель великої кількості людей». У будь-якому разі розглядувані поняття потребують офіційного тлумачення. Це, на нашу думку, можна викласти у примітці до ст. 253 КК за умови її законодавчого закріплення або у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

Не менш суперечливий характер має у літературі визначення питання про поняття «загибель населення». Автори науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. взагалі не розкривають зміст цього поняття. О.О. Дудоров і М.М. Панько замінюють його іншим поняттям — «загибель людей», яке розуміють як «смерть однієї або декількох осіб» або «смерть хоча б однієї особи», що, по суті, одне й те ж саме. І.В. Самощенко «загибель населення» розуміє як настання смерті людей на території, що постраждала від небезпечного об'єкта. В.А. Клименко визначає «загибель населення» як смерть від впливу екологічно небезпечного об'єкта людей, що населяли територію, яка постраждала від його дії. При зовнішній схожості точок зору І.В. Самощенко і В.А. Клименка вони все ж істотно різняться. Так, І.В. Самощенко «загибель населення» не пов'язує зі смертю людей, котрі населяли територію, яка постраждала від небезпечного об'єкта. В.А. Клименко поняття «загибель населення» пов'язує зі смертю людей, які населяли територію, що постраждала від екологічно небезпечного об'єкта. Як уявляється, В.А. Клименко у своєму визначенні більш повно і обґрунтовано посилається на значення терміну «населення». В українській мові слово «населення» є синонімом слова «народонаселення» й означає соціально-організовану, безпосередньо відтворювану сукупність людей,

що проживає на Землі в цілому або в межах будь-якої її частини і є суб'єктом суспільних відносин¹⁰.

На нашу думку, визначення «загибель населення», запропоноване І.В. Самощенко, є невдалим. Настання смерті людей він пов'язує не з впливом на них екологічно небезпечного об'єкта, а з територією, яка постраждала від небезпечного об'єкта, що не одне й те ж саме. Якщо людина зазнала впливу екологічно небезпечного об'єкта, а її смерть настала на території, що постраждала від небезпечного об'єкта, то такі наслідки не перебувають у причинному зв'язку із діянням, яке викликане дією небезпечного об'єкта. Правильною вбачається точка зору В.А. Клименка, який настання смерті людей пов'язує із впливом на них екологічно небезпечного об'єкта.

І.В. Самощенко та В.А. Клименко, розкриваючи зміст поняття «загибель населення», не називають його кількісний показник. Він може становити 100 % населення певного регіону. Це вимагало б доведення факту, що жодна людина, яка проживає в такому регіоні, не лишилася живою. При умовному вживанні термін «загибель населення» може охоплювати випадки настання смерті в результаті впливу екологічно небезпечного об'єкта хоча б однієї особи, яка належить до населення цього регіону. За таких умов більш масштабне явище «загибель населення» стало б менш масштабним за «загибель людей» — можливий наслідок екологічної катастрофи.

Як зазначалося вище, В.А. Клименко пропонує наслідком екологічної катастрофи у складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК, визнавати загибель великої кількості людей.

Такі поняття, як «загибель людей» і «загибель населення» не можна вважати однаковими за змістом, як пропонують окремі автори. Якщо ознакою екологічної катастрофи визнавати загибель великої кількості людей, то якою має бути кримінально-правова оцінка загибелі однієї особи в межах складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК? Настання смерті однієї особи на кваліфікацію цього злочину не впливало б. Такий підхід до оцінки наслідків впливу на людей екологічно небезпечного об'єкта не можна вважати виправданим. Загибель однієї особи, з нашої точки зору, вже є ознакою екологічної катастрофи.

З'ясуємо, чим керувався законодавець, закріплюючи наслідки у складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК, у вигляді «загибелі населення». Ми вважаємо, що введення в експлуатацію споруд без систем захисту довкілля має тривалий вплив на людей, які живуть у цій місцевості (населення). На нашу думку, населення певної місцевості характеризується ще однією ознакою — зареєстрованою на цій території сукупністю людей. Тому всіх, хто живе на

⁴ Див.: Землюков С.В. Об одном аспекте совершенствования уголовно-правовой технологии // Советское государство и право. — 1988. — № 9. — С. 80.

⁵ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — К., 2002. — С. 599.

⁶ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. — К., 2001. — ч. 2. — 940 с.

⁷ Див.: Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташківа, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 703.

⁸ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2001. — С. 673.

⁹ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — К., 2002. — С. 599.

¹⁰ Див.: Словник української мови : В 11 т. — К., 1974. — Т. 5. — С. 177.

певній території, віднести до населення не можна. Але хіба мають принципове значення для оцінки суспільної небезпеки зазначеного діяння підстави щодо перебування людей на певній території, якщо вони зазнали впливу екологічно небезпечного об'єкта. Життя усіх людей, котрі зазнали такої небезпеки, є однаково цінним. Тому і з цієї точки зору використання терміна «загибель населення» у складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК, уявляється невдалим. Пропонуємо замінити його на термін «загибель людини».

Зважаючи на необхідність офіційного тлумачення суспільно небезпечних наслідків у складі розглядуваного

злочину, вважаємо недоцільним визнавати загибель людей ознакою тяжкої технологічної аварії та екологічної катастрофи.

При кваліфікації злочину належало б встановлювати, чи є настання смерті людини наслідком тяжкої технологічної аварії, екологічної катастрофи чи загибеллю населення, що безпідставно її ускладнило б. Загибель людини має бути визнана окремим, винятково небезпечним наслідком злочину порівняно з тяжкою технологічною аварією та екологічною катастрофою. Тому пропонуємо закріпити цю ознаку як особливо кваліфікуючу ознаку цього виду злочину.

Summary

Studies such a socially dangerous consequence as "death of population" to be the classification essential element of the offense. Explores its correlation to other consequences of crime prescribed by article 253 (2) to the Criminal Code of Ukraine.

Інститут несумісності посади судді зі здійсненням іншої діяльності

О.В. Константій,
кандидат юридичних наук,
головний науковий консультант Відділу зв'язків з органами правосуддя
Апарату Верховної Ради України

У ч. 1 ст. 127 Конституції України встановлена заборона на одночасне зайняття посади судді зі здійсненням інших видів діяльності. Зокрема вказано, що професійні судді не можуть належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Аналогічні вимоги щодо посади судді визначені й у ст. 5 Закону від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ «Про статус суддів» та ст. 3 Кодексу професійної етики судді (затверджений на V з'їзді суддів України 24 жовтня 2002 р.)¹. Згідно з п. 2 ст. 131 Конституції рішення щодо порушення суддею вимоги несумісності приймає Вища рада юстиції. Однак на практиці діяльність конституційного органу, відповідального за формування професійного суддівського корпусу, щодо реалізації зазначеного повноваження ускладнена відсутністю спеціальних теоретико-прикладних розробок і досліджень правового інституту несумісності посади судді зі здійсненням інших видів діяльності.

Цей інститут не був предметом спеціальних наукових досліджень. Вчені-юристи зважали на нього, як правило, при розгляді питань правового статусу судді. Його зміст та природа при цьому не розкривалися. Так, Р.О. Куйбіда, аналізуючи проблеми несумісності посади

судді зі здійсненням іншої діяльності, визначає лише досліджуване конституційно-правове положення самостійною підставою для припинення повноважень судді². Розглядувані питання частково опрацьовані у дисертаційному дослідженні Л.М. Москвич³, а також С.В. Прилуцького⁴.

Встановлення у національному законодавстві вимоги несумісності посади судді зі здійсненням інших видів діяльності, на наш погляд, зумовлено впровадженням в Україні основоположного принципу існування демократичної правової держави — поділу державної влади. Такий імператив є важливим організаційно-правовим засобом забезпечення незалежності та неупередженості органів судової влади, недопущення стороннього адміністративного впливу на суддів.

Ідея поділу державної влади (розмежування діяльності з виконання певних державних функцій) виникла із появою держави як загальносуспільного політичного утворення і з тих пір розглядається громад-

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. — 2002. — №5. — С. 24

² Див.: Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи. Монографія. — К., 2004. — С. 162.

³ Див.: Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу судді: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2003 — С. 8—14.

⁴ Див.: Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2003. — С. 7—10.

ськістю як інструмент запобігання концентрації владних повноважень у руках одного органу чи посадової особи, недопущення зловживань ними. Реалізована ця ідея була у період переходу від абсолютних монархій до республіканської форми правління (в XVIII—XIX ст.), коли у нового прошарку населення (буржуазії) виникла необхідність створення правового механізму гарантування своїх прав.

У наближеному до сучасного вигляді принцип поділу державної влади був сформульований майже 250 років тому видатним французьким юристом і політичним діячем Шарлем Монтеск'є, який довів, що розмежування функцій і взаємоконтроль органів державної влади є головною умовою досягнення політичної та економічної свободи в суспільстві. Він уперше встановив необхідність виокремлення в системі органів держави судової влади, завданням якої, на його думку, мало бути вирішення спорів між особою і державою, здійснення незалежного контролю за діяльністю законодавців та управлінців. При цьому мислитель зазначав, що «не буде свободи, якщо судова влада не відокремлена від законодавчої і виконавчої»⁵.

Отже, припис щодо несумісності посади судді з роботою в інших державних органах, наявністю представницького мандату є одним із елементів юридичного механізму стримувань і противаг, який законодавчо закріплений в Україні гарантією недопущення втручання представників судової влади в діяльність законодавчої та виконавчої влади, і навпаки, посадових осіб останніх в діяльність суддів із розгляду спорів щодо права, охорони прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, тобто спрямовано на забезпечення особливих повноважень судових органів у державі.

Принцип несумісності посад є різновидом опрацьованих в теорії конституціоналізму і втілюваних у законодавстві публічно-правових обмежень для суб'єктів владних повноважень, встановлення яких зумовлене потребою забезпечити ефективно і незалежно виконання ними відповідних державних функцій⁶. Його дія поширюється не тільки на суддів, а й на народних депутатів, Президента України, членів Кабінету Міністрів, посадових осіб центральних та місцевих органів виконавчої влади (ч. 2 ст. 78, ч. 4 ст. 103, ч. 1 ст. 120 Конституції).

Ці конституційні положення щодо поширення дії зазначеного правового принципу на представників законодавчої та виконавчої влади були офіційно роз'яснені Конституційним Судом України. Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 13 травня 1997 р. № 1-зп «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243²¹, 243²², 243²³ Цивільного процесуального кодексу України» (справа щодо несумісності депутатського мандата) зазначено, що вимога несумісності депутатського мандата обіймає заборону наявності іншого представницького мандата, знаходження на державній службі та зайняття іншими видами діяльності, які визначаються законом⁷.

У п. 1 Рішення Конституційного Суду від 13 травня 1998 р. № 6-рп/98 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо офіційно-

го тлумачення положень статей 3 та 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів» (справа щодо статусу депутатів рад) єдиний орган конституційної юрисдикції зробив висновок, що депутат сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради, який перебуває на посаді керівника місцевого органу виконавчої влади чи на іншій посаді, на яку поширюється дія Конституції та законів України щодо обмеження сумісництва, не може поєднувати свою службову діяльність з посадою сільського, селищного, міського голови, секретаря сільської, селищної, міської ради, голови та заступника голови районної у місті, районної, обласної ради, а також із роботою на постійній основі в радах, їх виконавчих органах та апараті.

У Рішенні від 4 липня 2002 р. №14-рп/2002 «Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 1 ч. 1 ст. 3 та п. 6 ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа щодо сумісності посад народного депутата України і члена Кабінету Міністрів України) положення п. 1 ч. 1 ст. 3 та п. 6 ст. 4 зазначеного Закону, згідно з якими народний депутат України не має права бути членом Кабінету Міністрів України, керівником центрального органу виконавчої влади, його повноваження припиняються достроково у разі порушення цієї вимоги, визнані такими, що відповідають Конституції. Офіційне тлумачення змісту положень ч. 1 ст. 127 Конституції щодо несумісності посади судді зі здійсненням інших видів діяльності, окрім зазначених Конституційним Судом України, не надавалося.

Аналіз міжнародного досвіду підтверджує, що вимога несумісності посади державного службовця зі здійсненням інших видів діяльності у зарубіжних країнах є загальновідомою. Дія цього принципу поступово поширюється на всі структурні ланки апарату публічної влади. Так, в Іспанії у 1984 р. був прийнятий спеціальний Закон «Про несумісність посад», дія якого поширюється на службовців усіх державних установ, у тому числі суддів. Ним передбачено перебування особи лише на одній посаді в державному секторі, а на іншій допускається тільки у двох сферах діяльності — педагогічній та охороні здоров'я⁸.

Інститут несумісності посад є однією із засад державного устрою більшості країн. Більш послідовно він застосовується у державах із президентською формою правління (наприклад, у США) — стосується всіх без винятку посад в органах законодавчої, виконавчої і судової влад. У парламентських країнах, враховуючи те, що законодавчий орган формує уряд, для забезпечення ефективної роботи останнього іноді допускається

⁵ Див.: Монтеск'є Ш. Л. О духе законов. — М., 1999. — С. 64. Тут і далі — переклад автора.

⁶ Див.: Малько А. В. Стимулы и ограничения как парные юридические категории // Правоведение. — 1995. — № 1. — С. 3—13.

⁷ Див.: Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997—2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К., 2001. — С. 7—13.

⁸ Див.: Зенков М. Ю. Зарубежный опыт управления: Государственная служба: Учебное пособие. — Новосибирск, 2004. — С. 31—45.

поєднання посади міністра і члена парламенту. Однак принципи невикористовуваності й несумісності стосуються суддів та слідчих.

Уперше на законодавчому рівні положення щодо несумісності посад було запроваджено в Конституції США 1787 р. В ній була встановлена заборона одній особі одночасно обіймати місце у парламенті й посаду в уряді чи бути суддею. На сьогодні вимога несумісності посади судді з іншими оплачуваними посадами та зайняттям діяльністю, що має на меті отримання прибутку, передбачається законодавством майже всіх демократичних країн⁹. Так, ст. 89 Конституції Греції визначає заборону суддям обіймати будь-яку іншу оплачувану посаду, а також займатися будь-якою іншою діяльністю. Як виняток дозволяється обрання суддів членами академій чи професорами, або помічниками професорів у вищих навчальних закладах, а також їх участь у спеціальних адміністративних судах чи у радах і комісіях, окрім адміністративних рад підприємств та торговельних товариств.

Суддям також може дозволятися виконання адміністративних судових функцій, здійснюваних паралельно з їх основною діяльністю, але тільки протягом певного часу. Участь суддів в уряді забороняється¹⁰.

Згідно зі ст. 127 Конституції Іспанії судді, члени судів і прокурори, які перебувають на дійсній службі, не можуть займати інші офіційні посади, або бути членами політичних партій чи профспілок. Закон також визначає системи і різновиди професійних об'єднань суддів, працівників судів. При цьому такі об'єднання не повинні впливати на їх незалежність та безсторонність¹¹.

Судді міжнародних судових інституцій також можуть здійснювати правосуддя за умови несумісності цієї діяльності з іншою. Наприклад, правило 4 Регламенту Європейського суду з прав людини від 4 листопада 1998 р. передбачає, що упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою політичною, адміністративною чи професійною діяльністю, несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на професійній основі. Кожний суддя має повідомити голову Суду про будь-яку іншу діяльність¹².

Стаття 40 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (м. Рим, 17 червня 1998 р.), який підписаний Україною 20 січня 2000 р., визначає, що суддя цього суду не може займатися будь-якою іншою діяльністю, яка б перешкождала виконанню ним судових функцій чи могла б призвести до сумніву у його незалежності. Від судді вимагається виконання функцій на постійній основі у місці знаходження Суду¹³.

У ст. 7 Універсального статуту судді, прийнятому делегатами Головної Ради Міжнародної асоціації суддів на зустрічі 17 листопада 1999 р. в м. Тайпеї (Тайвань) встановлено: «Суддя не повинен займатися будь-якою іншою діяльністю, публічною чи приватною, оплачуваною чи безоплатною, якщо вона не повністю сумісна з його обов'язками та статусом судді»¹⁴.

Несумісність посади судді із зайняттям іншою діяльністю передбачена нині й у законодавстві республік колишнього СРСР (Російська Федерація (РФ), Мол-

дова, Вірменія, Грузія, Казахстан, Білорусь та ін.). Зокрема, ч. 3 ст. 3 Федерального закону РФ від 26 червня 1992 р. № 3132-1 «Про статус суддів в Російській Федерації» встановлює, що суддя не вправі бути депутатом, третейським суддею, арбітром, належати до політичних партій та рухів, здійснювати підприємницьку діяльність, а також поєднувати роботу на посаді судді з іншою оплачуваною роботою, крім наукової, викладацької, літературної чи іншої творчої діяльності¹⁵.

Згідно з п. 6 ст. 116 Конституції Республіки Молдова посада судді несумісна з будь-якою іншою державною або приватною посадою, за винятком викладацької і наукової діяльності¹⁶. Аналогічні положення містяться у ч. 4 ст. 79 Конституції Республіки Казахстан¹⁷, у ч. 3 ст. 61 Закону Республіки Білорусь від 13 січня 1995 р. № 3514-XII «Про судоустрій та статус суддів»¹⁸ тощо.

Щодо питання про заборону суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати інші оплачувані посади чи виконувати іншу оплачувану роботу на приватних підприємствах або у громадських організаціях, слід зазначити, що ця вимога спрямована на недопущення залежності суддів від цих структур при вирішенні спорів за їх участю чи у їх інтересах, забезпечення незалежності судді в організаційно-дисциплінарному плані, на зосередження уваги носіїв судової влади на всебічному, повному, об'єктивному та якісному розгляді кримінальних, цивільних, адміністративних та інших категорій справ.

Таким чином, запровадження в законодавстві України вимоги про несумісність посади судді з іншою діяльністю пов'язане з вирішенням проблеми незалежності органів правосуддя, яка зобов'язує їх приймати рішення неупереджено, на основі фактів і у відповідності із законом, без будь-яких прямих чи опосередкованих обмежень, неправомірних впливів, тиску, погроз і перешкод, від кого б вони не йшли і чим би не мотивувалися (п. 2 Основних принципів незалежності судових органів, що прийняті на VII Конгресі ООН з профілактики злочинності і поведження з правопорушниками (Мілан, 26 серпня 6 вересня 1985 р.) та схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.)¹⁹.

У статтях 10, 11 Висновку № 1 Консультативної Ради Європейських суддів, що схвалений у Страсбурзі 23 листопада 2001 р., зазначено, що незалежність судо-

⁹ Див.: Юридична енциклопедія: Ред. кол.: Ю.С.Шемшученко та ін. — К., 2002. — В 6 т. — Т. 4. — С. 154—156.

¹⁰ Див.: http://clin.iatp.by/constitution/zapad_europe/greece-r.htm

¹¹ Див.: http://clin.iatp.by/constitution/zapad_europe/spain-r.htm

¹² Див.: Регламент Європейського суду з прав людини // Практика Європейського суду з прав людини. — 1999. — № 1

¹³ Див.: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_588&p=11283281128328800168394

¹⁴ http://www.uajudges.org/files/legislation/legislation/created/l_27_ukr.html

¹⁵ Див.: http://www.cdep.ru/material.asp?material_id=59

¹⁶ Див.: <http://www.cahul.net/kmoldova.htm>

¹⁷ Див.: <http://panorama.ru/info/demo/TEXTS/72700.html>

¹⁸ Див.: <http://pravo2002.by.ru/baza/zakon/1995/zak00698.html>

¹⁹ Див.: Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. — К., 2002. — С. 35—38.

вої влади є головною умовою досягнення верховенства права в державі, фундаментальною гарантією справедливого судового розгляду. На суддів покладається обов'язок приймати остаточне рішення з питань життя і смерті, свободи, прав, обов'язків і власності громадян. Незалежність суддів є прерогативою або привілеєм, який надається не у власних інтересах суддів, а в інтересах людей, які покладають надії на правосуддя. Незалежність повинна існувати як щодо суспільства в цілому, так і стосовно сторін у кожному спорі, в якому суддя має ухвалити рішення. Для виконання своєї ролі судова влада має бути незалежною від органів законодавчої і виконавчої влади, що виключає недоцільні зв'язки з цими органами і вплив з їх боку²⁰.

Отже, вимогу несумісності посади судді зі здійсненням інших видів діяльності необхідно розглядати і як правову гарантію для громадян України, інших суб'єктів приватного права, на об'єктивний і неупереджений судовий розгляд їх звернень про захист порушених прав, охоронюваних законом інтересів, вирішення правових суперечок.

Порушення суддею вимоги про несумісність посади з іншою діяльністю дискредитує авторитет органів судової влади, свідчить про його неповагу до законів України, а тому є підставою для дострокового припинення виконання ним повноважень щодо здійснення правосуддя. Неурегульованим законодавчо на сьогодні залишається питання про припинення виконання повноважень судді на час обрання його народним депутатом України, а також не вписані процедури участі судді у виборчому процесі, оскільки суддя, як і будь-який інший громадянин України, не може бути позбав-

Summary

The author defines nature and essence of incompatibility of judge's office with any other offices in Ukraine and its position in the system of public law. Presents generalization of proper legal restrictions practice for judges abroad.

лений права бути обраним до законодавчого органу державної влади та органів місцевого самоврядування.

У передбаченій для судді можливості поєднувати свою посаду зі здійсненням викладацької, наукової та творчої діяльності, слід зазначити, що таке право встановлено з огляду на те, що у цих сферах суспільного життя не здійснюються державно-управлінські функції, а відбувається розвиток його особистісних і професійних якостей, підвищується кваліфікація, передається досвід іншим працівникам судової системи, що у результаті підвищує ефективність правосуддя в державі.

Таким чином, встановлення в законодавстві України вимоги щодо несумісності посади судді зі здійсненням іншої діяльності зумовлені: 1) публічно-правовими інтересами забезпечення розподілу державно-владних повноважень між посадовими особами органів законодавчої, виконавчої та судової влади, досягнення незалежності суддів; 2) потребами гарантування для громадян та юридичних осіб неупередженого, об'єктивного й своєчасного правосуддя.

Інститут несумісності в судовій сфері має публічно-правову природу і стосується також статусу судді. Він існує не тільки у вітчизняній правовій системі, а й інших країнах, побудованих на демократичних засадах. Його вимоги поширюються й на суддів міжнародних судових інституцій. Заборона сумісності посад в Україні стосується не тільки суддів як носіїв судової влади, а й парламентаріїв, посадових осіб органів виконавчої влади, прокурорів.

Див.: http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Legal_professionals/Judges/CCJE/Opinion.asp

Фізичний або психічний примус: джерело крайньої необхідності чи окрема обставина, що виключає злочинність діяння

Т.І. Якімець,
аспірант Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

У Кримінальному кодексі України 1960 р. передбачалося дві обставини, що виключали злочинність діяння — необхідна оборона (ст. 15) та крайня необхідність (ст. 16). У межах законодавчої характеристики необхідної оборони йшлося також про дії, спрямовані на затримання особи, яка вчинила напад (ч. 5 ст. 15 КК зазначеного Кодексу). Деякі законодавці

вважали такі дії окремою обставиною, що виключає злочинність діяння¹, інші — як такі, що прирівнюються до необхідної оборони².

¹ Див.: Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : Курс лекцій. — К., 1996. — С. 216

² Див.: Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусов, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. — К., 1997. — С. 190—191.

У Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі — КК) закріплено вісім обставин, що виключають злочинність діяння: необхідна оборона (ст. 36); уявна оборона (ст. 37); затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38); крайня необхідність (ст. 39); фізичний або психічний примус (ст. 40); виконання наказу або розпорядження (ст. 41); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42); виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43).

Таким чином, у кримінальному законодавстві України значно розширено коло розглядуваних обставин. У зв'язку з цим перед юристами-теоретиками постало завдання визначити зміст кожної із цих обставин, їх кримінально-правову сутність і, що важливо, з'ясувати їх співвідношення, зокрема, чи є зв'язок між фізичним або психічним примусом і крайньою необхідністю.

Принагідно зазначимо, що до прийняття нового КК законодавець окремо не виділяв фізичний та психічний примус як обставину, що виключає злочинність діяння, — положення, закріплені у ст. 40 КК, є новими у вітчизняному законодавстві. Постає питання: чи доцільно передбачати окрему норму про фізичний та психічний примус у КК.

До питань про специфіку крайньої необхідності та фізичного й психічного примусу, а також про їхнє співвідношення зверталось багато вітчизняних і зарубіжних науковців з кримінального права, зокрема: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, С.А. Домахін, Р.О. Левертова, О.М. Лемешко, П.С. Матишевський, М.А. Овезов, Т.Ю. Орешкіна, А.М. Ришелюк, М.С. Таганцев, А.Ю. Шардумов³. Проте єдиного підходу щодо їх вирішення як у вітчизняній, так і в зарубіжній кримінально-правовій доктрині не вироблено.

У ч. 1 ст. 40 КК зазначено: не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. У ч. 2 цієї статті передбачено, що питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень ст. 39 КК.

Отже, у ст. 40 КК встановлено дві форми впливу на особу, які за певних умов виключають злочинність вчиненого нею діяння, — фізичний та психічний примус. У цій статті також визначено два види фізичного примусу: внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ч. 1), внаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями (ч. 2).

Фізичний примус слід розуміти як примушування особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, тобто до заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, шляхом застосування фізичного впливу (фізичного насильства). Це може проявлятися у заподіянні тілесних ушкоджень (ударів, побоїв тощо) чи інших насильницьких дій, у незаконному позбавленні особи волі з метою примусити її до вчинення суспільно небезпечного діяння⁴. У такому випадку необхідно роз-

межувати фізичний примус від непереборної сили, оскільки вони відрізняються за джерелами обмеження діяльності особи: у першому випадку ними є протиправні дії людини, у другому — сили природи, техногенні катастрофи тощо.

Психічний примус — це погроза застосувати до особи фізичне насильство або заподіяти матеріальну чи моральну шкоду (наприклад, погроза вбити, знищити або пошкодити майно, поширити відомості, що ганьблять особу) з метою спонукати її до вчинення злочину⁵. Психічний примус переважно передреує фізичному, тобто погроза заподіяти певний вид тілесного ушкодження, яка не стала тим достатнім фактором, який міг би примусити особу вчинити злочинні дії, часто призводить до її практичної реалізації, що і переходить у фізичний примус.

Проаналізуємо насамперед юридичну природу фізичного примусу, про який йдеться у ч. 1 ст. 40 КК.

У кримінально-правовому значенні дія або бездіяльність пов'язана безпосередньо з волею людини. П.С. Матишевський зазначає: «Дія людини пов'язана з фізичним рухом її тіла. Мозок дає м'язам команду, контролює рухи тіла і спрямовує їх на певний об'єкт (предмет) для досягнення певної мети»⁶. Те саме стосується бездіяльності, коли особа усвідомлює, що відбувається, і може впливати на перебіг подій, однак не робить цього, хоча зобов'язана була виконати певні дії. Непереборний фізичний примус (коли особа не може керувати своїми вчинками) «руйнує» психофізичну єдність діяння, «знищує» його цілеспрямований і вольовий характер. Особа при застосуванні до неї непереборного фізичного примусу не вчинює дій та не допускає бездіяльності у кримінально-правовому їх значенні, внаслідок чого виключається її кримінальна відповідальність⁷. У такому випадку немає об'єктивної сторони складу злочину, а отже, і його складу.

Оскільки особа під впливом непереборного фізичного примусу не здійснює злочинного діяння, то чи правомірним буде вважати такий примус однією з обставин, що виключають злочинність діяння? Тобто, йдеться про те, що положення, якими визначено незлочинність діяння за наявності непереборного фізичного

³ Див. напр.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом на 5 квітня 2001 р. / Відп. ред. С.С. Яценко. — К., 2002. — С. 81.; Ю.В. Баулін. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. — Харьков, 1991. — С. 41; Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. — Омск, 1978. — С. 31; Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 142—149; Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина. — К., 2001. — С. 221; Овезов Н.А. К вопросу об обстоятельствах, устранивающих общественную опасность и противоправность деяния в советском уголовном праве. — Ашхабад, 1972. — С. 79; Орешкіна Т.Ю. Физическое или психическое принуждение как обстоятельство, исключающее преступность деяния // Уголовное право. — 2000. — № 1. — С. 38; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавранюка. — К., 2001. — С. 124; Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая: В 2 т. — М., 1994. — Т. 1 — С. 216; Шардумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. — Нальчик, 2000. — С. 48.

⁴ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом на 5 квітня 2001 р. / Відп. ред. С.С. Яценко. — С. 81.

⁵ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти. / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація — К., Х., 2002. — С. 271.

⁶ Матишевський П.С. Зазнач. праця. — С. 108.

⁷ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина. / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація — С. 113

примусу, мають дещо іншу юридичну природу, ніж інші обставини, що виключають злочинність діяння.

У кримінальному законі України не дається визначення поняттю «обставини, що виключають злочинність діяння». Цим він відрізняється від Кримінального кодексу Республіки Узбекистан, в якому обставинами, що виключають злочинність діяння, визнаються такі, за яких дії або бездіяльність, що містять ознаки, передбачені цим Кодексом, не будуть злочинними у зв'язку з відсутністю суспільної небезпечності, протиправності або вини (ч. 1 ст. 35) ⁸.

У правовій науці визначають ознаки, що мають бути притаманні кожній із зазначених обставин. Так, Ю.В. Баулін, А.Ю. Шардумов вважають, що дії або бездіяльність є свідомими, вольовими вчинками людей, які підпадають під зовнішні ознаки злочинного діяння та здійснюються за певних умов; за своєю соціально-політичною сутністю — суспільно корисні чи соціально прийнятні (допустимі); передбачені різними нормами законодавства; такими, що виключають суспільну небезпечність та протиправність і тим самим кримінальну відповідальність, тобто є правомірними ⁹.

Отже, обставина, що виключає злочинність діяння, а саме фізичний примус, унаслідок якого особа позбавлена можливості керувати своїми вчинками, не відповідає загальним засадам, що характерні для розглядуваних нами обставин. Зазначена обставина виключає насамперед діяння, таким чином, не може бути його злочинності. Тому питання про закріплення цієї обставини в законодавстві, зокрема у розд. VIII КК «Обставини, що виключають злочинність діяння», є спірним.

У законі не визначено меж застосування фізичного примусу, про який йдеться у ч. 1 ст. 40 КК. Це означає, що будь-які блага, об'єкти кримінально-правової охорони можуть бути порушені за наявності цього виду примусу. Така ситуація не виникає через жодну іншу обставину, передбачену в розд. VIII КК.

Іншу юридичну природу мають обставини, передбачені ч. 2 ст. 40 КК, — йдеться про свідомі вольові вчинки, здійсненні внаслідок фізичного або психічного примусу. У будь-якому випадку особа не позбавлена можливості вибору певного варіанта поведінки. Зокрема, при застосуванні до особи психічного чи фізичного насильства її воля обмежується, але вона не стає «механічним» виконавцем. Навіть перебуваючи під впливом гіпнозу, людина неповністю позбавлена можливості керувати своїми діями, оскільки під час такого психічного впливу відбувається неповне гальмування клітин кори головного мозку ¹⁰.

Отже, людина навіть під впливом гіпнозу неповністю втрачає здатність об'єктивно сприймати дійсність і керувати своїми діями. Існує можливість вибору поведінки, тобто є ознаки вольового моменту. Тому, говорячи про психічний примус, ми виключаємо можливість аналогічного стану суб'єкта, який має місце за наявності фізичного примусу, внаслідок якого він не може керувати своїми діями. У такому випадку виникає ситуація, пов'язана для особи, яка зазнає психічного або фізичного примусу, внаслідок якого вона могла керувати своїми діями, із моментом вибору: якому із благ, що перебувають під загрозою порушення, заподіяти

шкоду. Якщо особа свідомо заподіяла шкоду (єдність інтелектуального і вольового моментів), її поведінка мало кримінально-правовий характер.

У разі виникнення ситуації, коли особа під впливом фізичного чи психічного примусу зберігала можливість керувати своїми діями, але заподіяла шкоду певним об'єктам кримінально-правової охорони, необхідно звертатися до ст. 39 КК для вирішення питання про кримінальну відповідальність цієї особи. У вказаній статті закріплено правило визнання правомірності вчинення того чи іншого діяння у стані крайньої необхідності. Несамостійність фізичного та психічного примусу полягає в тому, що питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності буде вирішуватися за правилами крайньої необхідності. У зв'язку з цим у юристів-теоретиків виникає запитання: чи справді фізичний та психічний примус є окремою обставиною, що виключає злочинність діяння? Деякі вчені вважають, що фізичний та психічний примус, про який йдеться у ч. 2 ст. 40 КК, є вираженням небезпечки ¹¹, що зумовлює стан крайньої необхідності, тобто, по суті, розглядають його як один із елементів крайньої необхідності.

У КК передбачено меж застосування обставин, що виключають злочинність діяння. Так, перевищенням меж необхідної оборони визнаються такі умисні дії, що заподіюють тяжку шкоду тому, хто посягає, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту (ч. 3 ст. 36 КК). Не застосовуватиметься до особи норма про уявну оборону, якщо буде встановлено, що обстановка, яка склалася, не давала особі достатніх підстав вважати, що мало місце реальне посягання (ч. 2 ст. 37 КК). Перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння шкоди особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці затримання злочинця (ч. 2 ст. 38 КК). Крайня необхідність буде мати місце лише у тому випадку, коли заподіяна шкода не перевищуватиме шкоду відвернену, і якщо особа, яка заподіювала шкоду, у той момент перебувала у стані крайньої необхідності (ст. 39 КК). Дія особи не вважатиметься протиправною, якщо заподіяна нею шкода була вчинена у зв'язку з виконанням законного наказу або розпорядження (ст. 41 КК). За ризик не наступатиме відповідальність у разі, якщо його метою було досягнення значної суспільно корисної мети і якщо при цьому він завідомо не створював загрозу для життя людей або екологічної катастрофи або інших надзвичайних подій (ст. 42 КК). Кримінальна відповідальність при виконанні спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації наставатиме лише в тому разі, якщо особа умисно вчинить у складі організова-

⁸ Див.: Уголовный кодекс Республики Узбекистан / Вступ. статья М.Х. Рустамбаева, Я.С. Якубова, З.Х. Гулямова — СПб., 2001. — С. 75

⁹ Див.: Баулин Ю.В. Знач. пр. — С. 41; Шардумов А.Ю. Знач. пр. — С. 48

¹⁰ Див.: Левертова Р.А. Знач. пр. — С. 31

¹¹ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавранюка. — С. 124.

ної групи чи злочинної організації особливо тяжкий злочин, вчинений умисно і поєднаний з насильством над потерпілим, або тяжкий злочин, вчинений умисно і пов'язаний із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (ч. 2 ст. 43 КК).

У законі чітко визначено межі зазначених обставин. Цього ми не можемо сказати про обставини, що виникли через наявність переборного фізичного чи психічного примусу.

Норма про фізичний та психічний примус закріплена у кримінальних кодексах деяких колишніх республік СРСР, зокрема Російської Федерації (ст. 40) та Республіки Казахстан (ст. 36). Зміст цієї норми, викладений у законодавстві вказаних країн, майже ідентичний змісту зазначеної норми в законодавстві України. Тому позиції російських та казахських вчених щодо юридичної природи психічного та фізичного примусу у межах досліджуваної проблеми становлять неабиякий інтерес. Деякі російські юристи вважають, що у положенні закону про фізичний та психічний примус передбачено випадки крайньої необхідності¹². Інші стверджують, що фізичний та психічний примус є окремою обставиною і відрізняється від крайньої необхідності, оскільки під впливом фізичного або психічного примусу шкода заподіюється при обмеженій чи паралізованій волі і в такому випадку відсутня суспільна корисність діяння¹³; зміст крайньої необхідності не вичерпує всього змісту фізичного і психічного примусу, який у деяких випадках виходить за межі крайньої необхідності¹⁴.

Ми не погоджуємося із твердженням про те, що не можуть бути суспільно корисними діяння, вчинені особою внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного примусу. Наприклад, нескладно помітити суспільну корисність діяння, вчиненого особою з метою заподіяти шкоду матеріальним цінностям, коли таким чином вдалося врятувати життя людини чи запобігти заподіяння шкоди її здоров'ю. Що ж до перевищення особою меж крайньої необхідності при застосуванні до неї фізичного або психічного примусу то, аналізуючи зміст понять «переборний фізичний примус» і «психічний примус», навряд чи можна взагалі порушувати питання про таке перевищення.

З метою визначення злочинності чи незлочинності діяння, вчиненого внаслідок фізичного або психічного примусу, за якого в особи була можливість керувати своїми діями, необхідно звертатись до положень про крайню необхідність (ст. 39 КК). Цілком слушно зазначив М.А. Овезов: діяння, вчинене за наявності психічного чи переборного фізичного примусу, буде правомірним у тому разі, якщо це діяння містить у собі ознаки крайньої необхідності¹⁵. У такому випадку названі види примусу будуть джерелом небезпеки, що зумовлює стан крайньої необхідності. Так, погроза застосувати силу (психічний примус) чи саме її застосування (фізичний примус) з метою схилити особу до вчинення злочину є джерелом небезпеки як елемента крайньої необхідності, оскільки особа, дотримуючись умов правомірності, може посылатися на стан крайньої необхідності. Таке бачення фізичного або психічного примусу як джерела крайньої необхідності свого часу

обгрунтував М.С. Таганцев, який вважав, що одним із джерел небезпеки можуть бути дії, які примушують до вчинення будь-яких дій, що порушують чиєсь право. Засобами такого примусу можуть бути словесні чи письмові погрози або фізичні знущання, якщо насильство не перейшло в таку стадію, коли особа, що заподіяла шкоди, була засобом в руках іншої¹⁶. На думку Ю.В. Бауліна, джерелом небезпеки за стану крайньої необхідності є психічний примус, який виявляється у примушуванні до вчинення кримінально протиправних дій під загрозою убивства, заподіяння шкоди здоров'ю, а також фізичний примус за умови, що потерпілий не позбавлений повністю можливості з власної волі вчинити діяння чи утриматися від його вчинення¹⁷. П.С. Матишевський стверджує, що примушування особи до вчинення протиправних дій може спричинити стан крайньої необхідності, якщо така особа під час заподіяння шкоди під впливом примусу мала можливість вибору між настанням наслідку, з яким пов'язувалася погроза, і тією шкодою, яку її вимагали заподіяти¹⁸. Тобто, фактично розглядає цей примус як джерело стану крайньої необхідності.

Таким чином, переборний фізичний та психічний примус зумовлюють за певних умов стан крайньої необхідності. Особа, яка перебуває у такому стані, має діяти, дотримуючись умов правомірності крайньої необхідності. Зокрема, повинні бути витримані межі крайньої необхідності, а саме, заподіяна шкода має бути менш значною, ніж відвернена.

Підіб'ємо підсумки проведеного дослідження. У ст. 40 КК закріплено два види фізичного примусу — внаслідок якого особа не могла керувати своїми діями (непереборний фізичний примус); внаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями (переборний фізичний примус), а також психічний примус.

У ч. 1 зазначеної статті про діяння у кримінально-правовому значенні не може йтися, оскільки воля особи щодо дії чи бездіяльності відсутня. Якщо сприймати зміст закону буквально, то наявність непереборного фізичного примусу є обставиною, що виключає можливість застосування до особи будь-якого виду кримінально-правового примусу з боку держави. Не можна притягати до кримінальної відповідальності сторожа за те, що він не вберіг довірене йому майно, якщо напад вчинила група осіб і фізично запобігти викраденню майна він не міг (був, наприклад, зв'язаний злочинцями). Але з точки зору кримінального права така обставина не належить до тих, що виключають злочинність діяння, оскільки всі вони є, в першу чергу, діяннями у кримінально-правовому значенні.

¹² Орешкіна Т.Ю. Знач. праця. — С. 38; Побегайло Э.Ф. Уголовное право России. Учебник для вузов: В 2 т. / Под ред. А.И. Игнатова и Ю.А. Красикова. — М., 2000. — Т. 1 — С. 303.

¹³ Шардумов А.Ю. Знач. праця. — С. 48.

¹⁴ Курс уголовного права. Часть общая: В 2 т. / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М., 1999. — Т. 1: Учение о преступлении. — С. 482.

¹⁵ Овезов М.А. Знач. праця. — С. 79.

¹⁶ Таганцев Н.С. Знач. праця. — Т. 1 — С. 216.

¹⁷ Баулин Ю.В. Знач. праця. — С. 303.

¹⁸ Матишевський П.С. Знач. праця. — С. 211.

Зовсім про інший вид поведінки йдеться у ч. 2 ст. 40 КК, а саме, про свідомий вольовий вчинок, який особа, щоправда, здійснює під впливом фізичного або психічного примусу. При цьому особа опиняється у стані крайньої необхідності, єдиним можливим виходом з якого є заподіяння шкоди об'єкту (чи об'єктам) кримінально-правової охорони.

З моменту застосування одного з видів примусу, про які йдеться у ч. 2 ст. 40 КК, особа опиняється у стані крайньої необхідності і від подальшої її поведінки залежить наявність чи відсутність в її діянні ознак злочину. В такому випадку можна говорити про переборний фізичний або психічний примус як про джерела стану крайньої необхідності, законода-

вель же у ч. 2 ст. 40 КК наголошує на необхідності за наявності цих видів примусу звертатися до ст. 39 КК.

Підсумовуючи викладене вважаємо, що у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 40 КК, виключається насамперед діяння у його кримінально-правовому значенні. В іншому випадку, передбаченому ч. 2 ст. 40 КК, про фізичний або психічний примус як самостійну обставину, що виключає злочинність діяння, говорити безпідставно. Адже і фізичний примус, внаслідок якого особа мала можливість керувати своїми діями, і психічний примус є елементами іншої обставини — крайньої необхідності — і самостійно як обставина, що виключає злочинність діяння, існувати не можуть.

Summary

The author resists expedience to recognize physical and mental coercion the independent circumstance, which excludes criminality and proposes that Part 1 shall be deleted from Article 40, CC of Ukraine, and situation, connected with usage of such coercion and envisaged by Part 2, Article 40 to be considered through the glass of extreme necessity without pointing out separate norm.

Європейський суд з прав людини як одна із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини

(Закінчення. Початок див. на с. 28)

Рішення палат про прийнятність заяв ухвалюється окремо, якщо Суд у виняткових випадках не прийме інше рішення.

Якщо у справі, яку розглядає палата, йдеться про складне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, ухваленим Судом раніше, палата може у будь-який час до прийняття рішення передати свою юрисдикцію Великій палаті, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Що ж до звернень громадян за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини, то це можливо тільки тоді, коли були вичерпані усі наявні національні інструменти судового захисту.

Зміст цієї важливої процесуальної вимоги Європейський Суд з прав людини неодноразово роз'яснював у своїх рішеннях. Він зазначав, що система захисту прав людини, передбачена Конвенцією, за своєю природою є субсидіарною, тобто допоміжною, що втілено у встановленому нею процесуальному правилі: особа має право скаржитися в Раду Європи лише якщо використано усі доступні внутрішньодержавні засоби правового захисту. Це означає, що захист прав людини повинні забезпечувати, насамперед, державні органи, включаючи національні суди, які зобов'язані визнавати принципи і норми Конвенції як пріоритетні основи своєї діяльності.

Summary

Says about operation of the European Court of Human Rights as one of the main institution in European system of human rights protection. The author emphasizes on importance to consider judgments of the European Court of Human Rights in creation of national standards in this sphere and entire promotion of judicial system in Ukraine.

Вступ України до Ради Європи і визнання нею обов'язковості юрисдикції Європейського Суду з прав людини стало визначною подією для Української держави та її правозахисної системи.

Вище зазначалося, що за кількістю скарг до Європейського Суду з прав людини Україна посідає одне з перших місць серед інших країн-членів Ради Європи, а це свідчить про недостатню ефективність діяльності національних правозахисних інституцій, які не спроможні забезпечити своїм громадянам належний захист їх прав та свобод, гарантованих Конституцією України.

Таким чином, цілком очевидною є потреба порушувати і вирішувати питання про необхідність належним чином вдосконалити національну систему захисту прав людини, зокрема й судовий захист. Для поліпшення діяльності національної судової системи захисту прав людини вважаємо за доцільне прийняти такі кодифіковані акти, як, наприклад, Кодекс законів про судовий захист прав і свобод людини, а також Судовий кодекс України. Важливим кроком у цьому напрямі є також підготовка і популяризація в Україні спеціальних видань про діяльність Європейського Суду з прав людини, порядку звернення до цього Суду, а також оприлюднення судових рішень у справах, розглянутих Судом. Крім того, необхідно прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», що внесений на розгляд Верховної Ради України.

Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у 2005 р.

Складний шлях до істини	1'2005	2	Про стан здійснення судочинства господарськими судами України		
Наше кредо — невинний розвиток	2'2005	2	<i>Доповідь Голови Вищого господарського суду України Д.М. Притики</i>	11'2005	21
Судово-правова реформа: час уточнити орієнтири	4'2005	2	Про стан готовності адміністративних судів України до здійснення правосуддя		
Створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні			<i>Виступ Голови Вищого адміністративного суду України О.М. Пасенюка</i>	11'2005	23
<i>Інформація про Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні»</i>	5'2005	2	Про стан організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції		
Резолюція Всеукраїнської науково-практичної конференції «Створення та розвиток системи ювенальної юстиції в Україні» від 12 квітня 2005 р.	5'2005	5	<i>Доповідь Голови Державної судової адміністрації України І.І. Балаклицького</i>	11'2005	26
Концепція створення та розвитку системи ювенальної юстиції в Україні	5'2005	6	До дня працівників суду	12'2005	2
Роль незалежного суду в демократичних виборах			Маляренко В.Т. «Суд Води» Кам'яної Могили як перший відомий у світі судовий процес	12'2005	4
<i>Інформаційне повідомлення про XIII міжнародну конференцію суддів на тему «Поглиблення незалежності судової влади»</i>	6'2005	2	† НА ТЕМУ ДНЯ		
Маляренко В.Т. Про судові доручення в кримінальній справі	7'2005	2	Пилипчук П.П. Належне фінансування судової влади як одна з гарантій самостійності судів і незалежності суддів	1'2005	4
Вознюк В.Д. Конституційне правосуддя в Україні: уроки, проблеми, перспективи	8'2005	3	Селіванов М.П. Проблемні питання формування суддівського корпусу та можливі шляхи їх вирішення	2'2005	5
Пилипчук П.П. Ще раз про незалежність суддів	9'2005	2	— +У ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ		
Селіванов А.О. Адміністративне судочинство — новий інститут реалізації судової влади	10'2005	2	Інформаційне повідомлення про розширене засідання Президії Верховного Суду України	2'2005	9
МАТЕРІАЛИ VII З'ЇЗДУ СУДДІВ УКРАЇНИ			Про підсумки роботи Верховного Суду України у 2004 р. та завдання на 2005 р. <i>Постанова розширеного засідання Президії Верховного Суду України від 28 січня 2005 р. № 1</i>	2'2005	13
Про стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції та реформування судової системи України			Інформаційне повідомлення про спільне розширене засідання Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації	3'2005	2
<i>Доповідь Голови Верховного Суду України В.Т. Маляренка</i>	11'2005	4	Про стан здійснення правосуддя у 2004 р. і завдання на 2005 р. <i>Постанова спільного розширеного засідання Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України від 18 лютого 2005 р. № 2</i>	3'2005	14
Промова Президента України В.А. Ющенко	11'2005	9	Про затвердження персонального складу Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України		
Виступ Голови Верховної Ради України В.М. Литвина	11'2005	12	<i>Постанова Президії Верховного Суду України від 29 вересня 2005 р. № 20</i>	10'2005	5
Звіт Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності суддів					
<i>Доповідь Голови Ради суддів України В.В. Кривенка</i>	11'2005	15			
Про роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України					
<i>Інформація голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України В.В. Земляного</i>	11'2005	19			

У ПЛЕНУМІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17</i>	1'2005	9
Про внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 18</i>	1'2005	13
Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 р. № 1</i>	2'2005	15
Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 р. № 2</i>	3'2005	17
Про окремі питання застосування судами України законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби), осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 4</i>	4'2005	13
Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5</i>	5'2005	9
Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7</i>	6'2005	5
Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8</i>	6'2005	10
Про утворення у Верховному Суді України Судової палати в адміністративних справах <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 вересня 2005 р. № 9</i>	9'2005	5
Про визначення кількісного складу судових палат та Військової судової колегії Верховного Суду України <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 жовтня 2005 р. № 10</i>	10'2005	6
Про призначення голови Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України <i>Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 жовтня 2005 р. № 11</i>	10'2005	6
У НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНІЙ РАДІ ПРИ ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ	7'2005	2

СУДОВА ПРАКТИКА

Рішення у цивільних справах	1'2005	14
	2'2005	17
	3'2005	21
	4'2005	17
	5'2005	13
	6'2005	14
	7'2005	8
	8'2005	9
	9'2005	6
	10'2005	7
	12'2005	9
Рішення у господарських справах	1'2005	21
	2'2005	21
	3'2005	25
	4'2005	22
	5'2005	16
	6'2005	17
	7'2005	11
	8'2005	13
	9'2005	9
	10'2005	11
	12'2005	13
Рішення у кримінальних справах	1'2005	22
	2'2005	22
	3'2005	27
	4'2005	25
	5'2005	19
	6'2005	19
	7'2005	13
	8'2005	17
	9'2005	11
	10'2005	13
	12'2005	14

У СУДОВИХ ПАЛАТАХ

Практика застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів	1'2005	25
Судова практика з перегляду кримінальних справ у касаційному порядку	4'2005	29
Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту	6'2005	22

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР

Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України): кримінально-правова характеристика	1'2005	32
	2'2005	26
Кохановська О.В. Проблеми захисту честі, гідності й ділової репутації особи в Цивільному кодексі України	6'2005	30
Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Кримінальна відповідальність за одержання хабара (ст. 368 Кримінального кодексу України)	7'2005	22
Федченко О.С., Кравченко О.О. Застосування законодавства про контрабанду та порушення митних правил	8'2005	24
Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування	10'2005	38

Кохановська О.В. Інформація як нематеріальне благо та захист інформаційних прав згідно з Цивільним кодексом України	11'2005	37	Справа «Українська Прес-Група» проти України» <i>Рішення від 29 березня 2005 р.</i>	9'2005	16
У РАДІ СУДДІВ УКРАЇНИ					
Звернення Ради суддів України до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України від 2 грудня 2005 р.	11'2005	33	Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Невмержицький проти України» <i>Реферативний переклад</i>	10'2005	17
			Рішення у справі «Сокур проти України» <i>Реферативний переклад</i>	10'2005	19
СУДОВА СТАТИСТИКА					
Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2004 р. (за даними судової статистики)	5'2005	23	Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Гурепка проти України» <i>Реферативний переклад</i>	11'2005	36
Дані про роботу судів загальної юрисдикції у 2002 р. — I півріччі 2005 р.	11'2005	34	Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Трубніков проти Росії» <i>Реферативний переклад</i>	12'2005	18
У ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ					
Звіт про виконання загального фонду зведеного кошторису по КВК 0600000 «Верховний Суд України» за 2004 р.	4'2005	3	ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ		
			Пасенюк О.М. Україна: вітчизняна модель адміністративної юстиції	3'2005	33
			Пропозиція щодо закріплення процедури примирення між потерпілим та обвинуваченим у проєкті Кримінально-процесуального кодексу України	3'2005	37
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ					
Рішення у справі «Плаксін проти Росії»	1'2005	37	Резолюція відкритої конференції «Формування української моделі відновного правосуддя»	3'2005	38
Рішення у справі «Михайленки та інші проти України» <i>Реферативний переклад</i>	2'2005	36	Смельянова І.І. Роль відновного правосуддя в концепції ювенальної юстиції	4'2005	40
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Морено Гомез проти Іспанії» <i>Реферативний переклад</i>	2'2005	37	Кривенко В.В. Демократизація судової влади в Україні (деякі теоретичні аспекти)	7'2005	29
Рішення у справі «Бакалов проти України» <i>Реферативний переклад</i>	3'2005	30	Шицький І.Б. Про окремі проблеми судової реформи	7'2005	33
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Прокопович проти Росії» <i>Реферативний переклад</i>	3'2005	31	Мачужак Я.В., Лавровська І.Б. Формування системи ювенальної юстиції в Україні: перспективи створення ювенальних судів	7'2005	39
Рішення у справі «Дубенко проти України» <i>Реферативний переклад</i>	4'2005	38	Стрижак А.А. Державна судова адміністрація України як орган організаційного забезпечення діяльності судової системи	11'2005	44
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини у справі «Фон Ганновер проти Німеччини» <i>Реферативний переклад</i>	4'2005	39	Гультай М.М. Особливості вітчизняної моделі ювенальної юстиції	12'2005	24
Справа «Тейксейра де Кастро проти Португалії» <i>Рішення від 9 червня 1998 р. (витяг)</i>	5'2005	35	НА ДОПОМОГУ СУДДІ		
Справа «Смирнови проти Росії» <i>Рішення від 24 липня 2003 р. (витяг)</i>	7'2005	16	Ярема А.Г., Давиденко Г.І. Новели цивільного судочинства	9'2005 10'2005	25 21
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Мельниченко проти України» <i>Реферативний переклад</i>	8'2005	21	Сердюк В.В. Складні питання, які вишикають при застосуванні норм Господарського процесуального кодексу України щодо повернення касаційних скарг і подань (за матеріалами судової практики)	10'2005	30
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Новоселецький проти України» <i>Реферативний переклад</i>	8'2005	22	Іваницький С.О. Право особи на розгляд її справи незалежним і безстороннім судом у світлі рішень Європейського суду з прав людини	12'2005	21

**ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І ОСНОВНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ**

Капустинський В.А. Європейський суд з прав людини як одна з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини 12'2005 28

ТОЧКА ЗОРУ

Дідківська Н.А. Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (особливості змісту окремих ознак та деякі питання кваліфікації) 1'2005 40

Барбара В.П., Глушков М.С. Деякі питання правового регулювання обігу векселів в Україні 2'2005 39

Ковітіді О.Ф. Звільнення від кримінального покарання у зв'язку із закінченням строків давності 2'2005 43

Карпечкін П.Ф. Критерії класифікації функцій судів загальної юрисдикції 3'2005 40

Кравченко О.О. Про окремі проблеми, що виникають у практиці застосування ст. 201 Кримінального кодексу України 3'2005 44

Селіванов А.О. Вдосконалення механізму дисциплінарної відповідальності суддів та його науково-практичне осмислення 4'2005 44

Ромовська З.В. Спірні питання відшкодування моральної шкоди 5'2005 41

Котелевець А.В. До питання про визначення шкоди, заподіяної довкіллю 6'2005 36

Зейкан Я.П. Щодо складних питань у господарському процесі 6'2005 38

Селіванов А.О. Правові проблеми щодо поновлення платоспроможності підприємств: колізії між законодавством і судовою практикою 8'2005 28

Пшеничний В.Г. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 8'2005 33

Сліпченко О.І. Предмет доказування у справах про відшкодування моральної шкоди 8'2005 38

Прилуцький П.В. Визнання вини: сучасний погляд на стару проблему 8'2005 43

Шаренко С.А. Проблеми застосування інституту судових доручень у кримінальному процесі 9'2005 31

Шепелєва Н.В. До питання про відповідальність за посягання на життя, встановлену спеціальними кримінально-правовими нормами 9'2005 33

Зейкан Я.П. Права особи і проблеми, що виникають при її затриманні 9'2005 35

Доронін І.М. Судовий контроль за діяльністю правоохоронних органів у сфері захисту державної безпеки 9'2005 41

Беднарська В.М. Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами — виняткова й окрема стадія в системі кримінального судочинства 10'2005 42

Шепелєва Н.В. «Загибель населення» як вид злочинних наслідків 12'2005 30

Константин О.В. Інститут несумісності посади судді зі здійсненням іншої діяльності 12'2005 32

Якімець Т.І. Фізичний або психічний примус: джерело крайньої необхідності чи самостійна обставина, що виключає злочинність діяння 12'2005 35

† СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Мигашко М.Д., Овчинников Є.І. На вірність закону 1'2005 45

«Цей день ми наближали як могли...»
До 60-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні 5'2005 45

Жива легенда
Нарис про В.В. Сташиса — першого проректора Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого 6'2005 45

Лицар правосуддя
До 60-річчя від дня народження В.С. Стефанюка 7'2005 46

Якщо лідер, то у всьому
Пам'яті Першого заступника Голови Верховного Суду України П.Г. Цупренка (1982—1993) 10'2005 45

ЗА КОРДОНОМ

Ковітіді О.Ф. Обов'язки, що покладаються на особу, умовно звільнену від покарання чи його відбування: досвід деяких країн Європейського Союзу 9'2005 44

Перелік рішень та ухвал Європейського суду з прав людини, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» 12'2005 44

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ
1'2005 48
2'2005 48
3'2005 48
4'2005 48
5'2005 обкл.
6'2005 48
7'2005 обкл.
8'2005 48
9'2005 48
10'2005 обкл.
11'2005 48
12'2005 48

Перелік рішень та ухвал Європейського суду з прав людини, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України»

№	Назва	Обсяг	Статті Конвенції *	Предмет розгляду	№ «Вісника Верховного Суду України»
1.	Рішення у справі «Кайсин та інші проти України»	Повний текст	6 Конвенції, Протоколу № 1	Невиконання рішення суду	4'2001 р. — Вкладка — С. 1
2.	Рішення у справі «Імобільяре Саффі» проти Італії»	Повний текст	6 Конвенції, Протоколу № 1	Невиконання рішення суду	4'2001 р. — Вкладка — С. 6
3.	Рішення у справі «Z та інші проти Сполученого Королівства»	Повний текст	3, 6, 13 Конвенції	Невжиття органами опіки і піклування заходів, спрямованих на захист дітей, які утримувалися батьками в нелюдських умовах	4'2001 р. — Вкладка — С. 24
4.	Рішення у справі «Шенехен проти Сполученого Королівства»	Повний текст	2, 14, 13 Конвенції	Ефективність розслідування обставин вбивства особи у результаті застосування зброї правоохоронними органами	5'2001 р. — Вкладка — С. 2
5.	Рішення у справі «Агудімос та судноплавна компанія «Сефаллоніанскай» проти Греції»	Повний текст	6 Конвенції	Втручання законодавчої влади у незавершене провадження у справі шляхом введення в дію нового закону	5'2001 р. — Вкладка — С. 39
6.	Рішення у справі «Об'єднання «Ферайн геген тьєрфабрікен» проти Швейцарії»	Повний текст	10, 13, 14 Конвенції	Відмова компанії, яка володіла правами на розміщення реклами на державному телебаченні, транслювати рекламний ролик заявника	5'2001 р. — Вкладка — С. 47
7.	Рішення у справі «Фельдек проти Словаччини»	Повний текст	10, 14 Конвенції	Втручання у свободу вираження поглядів у зв'язку із задоволенням позову про захист честі і гідності політичного діяча	6'2001 р. — Вкладка — С. 2
8.	Рішення у справі «Креуз проти Польщі»	Повний текст	6 Конвенції	Відмова суду розглянути позов через неспроможність позивача заплатити державне мито	6'2001 р. — Вкладка — С. 26
9.	Рішення у справі «Алтай проти Туреччини»	Повний текст	3, 5 (п. 3), 6 (п. 1) Конвенції	Нелюдське поводження під час тримання під вартою, тривалість тримання під вартою без рішення суду, засудження за злочин палатою, до складу якої входив військовий суддя	6'2001 р. — Вкладка — С. 46
10.	Рішення у справі «Таммер проти Естонії»	Повний текст	10 Конвенції	Відсутність порушення у зв'язку із задоволенням позову про образу честі і гідності дружини політичного діяча з боку журналіста, який вжив образливі слова	1'2002 р. — Вкладка — С. 2
11.	Ухвала у справі «Фалькович проти України»	Повний текст	Критерії прийнятності		1'2002 р. — Вкладка — С. 16
12.	Рішення у справі «К. і Т. Проти Фінляндії»	Повний текст	8, 13 Конвенції	Поміщення дітей в дитбудинок у зв'язку з психічним захворюванням матері і відмова повернути дітей в сім'ю	1'2002 р. — Вкладка — С. 25
13.	Ухвала у справі «Моріс Папон проти Франції»	Повний текст	Критерії прийнятності		2'2002 р. — Вкладка — С. 2

* Конвенція про захист прав і основних свобод людини.

№	Назва	Обсяг	Статті Конвенції *	Предмет розгляду	№ «Вісника Верховного Суду України»
14.	Рішення у справі «Філіпс проти Сполученого Королівства»	Повний текст	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Конфіскація майна у зв'язку з засудженням за торгівлю наркотиками	2'2002 р. — Вкладка — С. 31
15.	Рішення у справі «Перна проти Італії»	Повний текст	10 Конвенції	Засудження журналіста за наклеп на прокурора	2'2002 р. — Вкладка — С. 48
16.	Рішення у справі «Мальхоус проти Чеської Республіки»	Повний текст	6 (п. 1) Конвенції	Відсутність відкритого судового засідання у справі про реституцію земельної ділянки	3'2002 р. — Вкладка — С. 2
17.	Рішення у справі «Геттон та інші проти Сполученого Королівства» (скасоване рішенням Великої палати Європейського суду з прав людини від 08.07.2003 р.)	Повний текст	8 Конвенції	Вжиття державою заходів з метою захисту мешканців навколо аеропорту від шуму	3'2002 р. — Вкладка — С. 17
18.	Рішення у справі «Звежинський проти Польщі»	Повний текст	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Тривалість розгляду справи, Відмова органів влади повернути заявнику належне йому майно	3'2002 р. — Вкладка — С. 51
19.	Рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України»	Повний текст	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Втручання державних органів у розгляд судової справи	6'2003 р. — Вкладка — С. 2
20.	Рішення у справах «Полторацький проти України», «Кузнцов проти України», «Назаренко проти України», «Данкевич проти України», «Алієв проти України», «Хохлич проти України»	Комюніке секретаря Суду	3, 8, 9, 13 Конвенції	Умови утримання в місцях позбавлення волі, ефективність розслідування скарг на побиття	1'2004 р. — С. 34
21.	Рішення у справі «Смирнови проти Росії»	Реферативний переклад рішення	5, 6, 8 Конвенції	Тривалість тримання під вартою, тривалість розгляду кримінальної справи, відмова повернути паспорт після звільнення з під варти на підписку про невиїзд	1'2004 р. — С. 37
22.	Рішення у справі «Стеур проти Нідерландів»	Комюніке секретаря Суду	10 Конвенції	Притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за висловлювання на адресу слідства в процесі	2'2004 р. — С. 34
23.	Рішення у справі «М.С. проти Болгарії»	Комюніке секретаря Суду	3, 8 Конвенції	Невиконання державою позитивних зобов'язань щодо захисту приватного життя у зв'язку з вимогою доказів вчинення опору потерпілою для правової кваліфікації згвалтування	2'2004 р. — С. 35
24.	Рішення у справах «Купер проти Сполученого королівства» та «Гривс проти Сполученого королівства»	Комюніке секретаря Суду	6 (п. 1) Конвенції	Незалежність і неупередженість військових судів	4'2004 р. — С. 36
25.	Рішення у справі «Геннадій Науменко проти України»	Комюніке секретаря Суду	3, 13 Конвенції	Скарги на нелюдське поводження в місцях позбавлення волі та неефективність розслідування скарг на незаконне застосування психотропних препаратів адміністрацією установи виконання покарань	6'2004 р. — С. 39

№	Назва	Обсяг	Статті Конвенції *	Предмет розгляду	№ «Вісника Верховного Суду України»
26.	Рішення у справі «Янков проти Болгарії»	Реферативний переклад	3, 10, 13, 5 (пунктів 3, 4 і 5), 6 (п. 1) Конвенції	Поводження, яке принижус гідність, тривалість розгляду справи, тривалість тримання під вартою без рішення суду, ігнорування аргументів заявника під час розгляду скарги на постанову про взяття під варту	6'2004 р. — С. 40
27.	Рішення у справі «Меріт проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1), 13 Конвенції	Тривалість розслідування кримінальної справи, відсутність ефективних засобів правового захисту у випадку затягування процесу	7'2004 р. — С. 26
28.	Рішення у справі «Кормачова проти Росії»	Реферативний переклад	6 (п. 1), 13 Конвенції	Тривалість розгляду трудового спору судом, відсутність ефективних засобів правового захисту у випадку затягування процесу	7'2004 р. — С. 28
29.	Рішення у справах «Півень проти України» та «Жовнер проти України»	Комюніке секретаря Суду	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Тривалість невиконання рішення суду щодо виплати заборгованості з зарплати працівникам бюджетної організації	9'2004 р. — С. 28
30.	Рішення у справі «Шмалько проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Тривалість невиконання рішення суду	9'2004 р. — С. 29
31.	Рішення у справі «Войтенко проти України»	Комюніке секретаря Суду	6 (п. 1), 13 Конвенції, Протоколу № 1	Тривалість невиконання рішення суду, відсутність ефективного засобу захисту у випадку тривалого невиконання рішення суду	10'2004 р. — С. 28
32.	Рішення у справі «Кметті проти Угорщини»	Комюніке секретаря Суду	3 Конвенції	Нелюдське поведження з боку працівників поліції	10'2004 р. — С. 30
33.	Рішення у справі «Ромашов проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1), 13 Конвенції	Тривалість невиконання рішення суду, відсутність ефективного засобу захисту у випадку тривалого невиконання рішення суду	11'2004 р. — С. 31
34.	Ухвала у справі «Гайдук та інші проти України»	Реферативний переклад	Критерії прийнятності	Скарги колишніх вкладників Ощадного банку УРСР на не виплату компенсацій знецінених вкладів	12'2004 р. — С. 23
35.	Рішення у справі «Смапакова проти Росії»	Комюніке секретаря Суду	6 (п. 1), 13 Конвенції	Тривалість розгляду справи у суді, відсутність ефективного засобу правового захисту у випадку затягування процесу	12'2004 р. — С. 24
36.	Рішення у справі «Плаксін проти Росії»	Комюніке секретаря Суду	6 (п. 1), 13 Конвенції	Тривалість розгляду справи у суді, відсутність ефективного засобу правового захисту у випадку затягування процесу	1'2005 р. — С. 37
37.	Рішення у справі «Михайленки та інші проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Тривалість невиконання рішення суду	2'2005 р. — С. 36
38.	Рішення у справі «Морено Гомез проти Іспанії»	Комюніке секретаря Суду	8 Конвенції	Порушення права на повагу до житла через високий рівень шуму від нічних барів	2'2005 р. — С. 37
39.	Рішення у справі «Бакалов проти України»	Реферативний переклад	6 Конвенції	Право на судовий розгляд упродовж розумного строку	3'2005 р. — С. 30
40.	Рішення у справі «Прокопович проти Росії»	Комюніке секретаря Суду	8 Конвенції	Виселення заявниці з квартири після смерті квартиронаймача, з яким вона тривалий час проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу	3'2005 р. — С. 31

№	Назва	Обсяг	Статті Конвенції *	Предмет розгляду	№ «Вісника Верховного Суду України»
41.	Рішення у справі «Дубенко проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1) Конвенції, Протоколу № 1	Тривале невиконання рішення суду, яке вступило в законну силу	4'2005 р. — С. 38
42.	Рішення у справі «Фон Ганновер проти Німеччини»	Комюніке секретаря Суду	8 Конвенції	Публікація в пресі фотознімків, які стосуються приватного життя публічної особи	4'2005 р. — С. 39
43.	Рішення у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії»	Витяг з повного тексту рішення	6 (п. 1) Конвенції	Використання доказів, отриманих у результаті провокації з боку працівників правоохоронних органів	5'2005 р. — С. 35
44.	Рішення у справі «Смирнови проти Росії»	Витяг з повного тексту	5 (п. 1 і 3), 6 (п. 1) Конвенції	Підстави для застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, розумність строків тримання під вартою і розгляду кримінальної справи	7'2005 р. — С. 16
45.	Рішення у справі «Мельниченко проти України»	Комюніке секретаря Суду	3 Конвенції Протоколу № 1	Відмова в реєстрації кандидатом у народні депутати	8'2005 р. — С. 21
46.	Рішення у справі «Новоселецький проти України»	Комюніке секретаря Суду	8 Конвенції, Протоколу № 1	Порушення державою позитивних зобов'язань щодо захисту поваги до сімейного життя у зв'язку з незаконним виселенням	8'2005 р. — С. 22
47.	Рішення у справі «Українська прес-група проти України»	Витяг з повного тексту	10 Конвенції	Порушення свободи преси у зв'язку з задоволенням позовів політиків до газети про захист честі, гідності і ділової репутації	9'2005 р. — С. 16
48.	Рішення у справі «Невмержицький проти України»	Комюніке секретаря Суду	3, 5 (п. 3), 38 (п. 1 «а») Конвенції	Умови утримання під вартою, належність медичної допомоги, умови примусового годування, тривалість тримання під вартою	10'2005 р. — С. 17
49.	Рішення у справі «Сокур проти України»	Реферативний переклад	6 (п. 1) Конвенції	Тривалість невиконання рішення суду	10'2005 р. — С. 19
50.	Рішення у справі «Гурепка проти України»	Комюніке секретаря Суду	2 Протоколу № 7 до Конвенції	Відсутність можливості оскарження постанови судді про адміністративний арешт	11'2005 р. — С. 36
51.	Рішення у справі «Трубніков проти Росії»	Комюніке секретаря Суду	2, 38 (п. 1 «а») Конвенції	Неефективність розслідування обставин загибелі сина заявника в карцері	12'2005 р. — С. 47

З 2006 р. збірник «Рішення Верховного Суду України»

друкуватиметься у видавництві
«Істина»

З питань придбання звертатися:
04136, м. Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Тел.: (044) 434-8406, 449-9455, 442-9753.
E-mail: istina_bk@ukr.net

Міжнародні зв'язки

Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України П.П. Пилипчук 17 листопада 2005 р. зустрівся із Надзвичайним і Повноважним послом Канади в Україні Абайною М. Данн та представниками Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA), а саме: віце-президентом цього агентства Жилем Рівардом, генеральним директором Департаменту Росії, України та ядерних програм агентства Франсуазою Дюкро, радником та експертом Посольства Канади в Україні Евелін Лі та експертом програми у галузі технічної співпраці Наталією Заварзіною. У зустрічі також взяли участь судді Верховного Суду України В.М. Філатов, С.М. Міщенко, начальник управління міжнародно-правового співробітництва В.П. Потапенко.

Метою візиту стало обговорення наступного канадсько-українського проекту зі створення в Україні системи судів ювенальної юстиції та питань щодо консолідації зусиль державних і недержавних організацій з метою надання технічної, організаційної та консультативної допомоги судам України.

П.П. Пилипчук охарактеризував стан судово-правової реформи у нашій державі, зазначивши, що основною проблемою нині є її концептуальна невизначеність. «Наш парламент повільно забезпечує цю реформу у законодавчому плані», — зауважив він. Також зазначив, що в Україні прийнято нове процесуальне законодавство, окрім кримінально-процесуального та господарського (проекти відповідних кодексів знаходяться

на розгляді у Верховній Раді), а з 2006 р. передбачено істотне підвищення заробітної плати суддів, що створить умови для залучення на посади суддів кращих фахівців.

Гостей поінформували про криміногенну ситуацію в Україні серед неповнолітніх. На сьогодні до кримінальної відповідальності притягається кожен десятий, з числа засуджених у місяць позбавлення волі направляється лише двадцять відсотків, але саме тих, хто вчинив тяжкі або особливо тяжкі злочини. Верховний Суд України послідовно орієнтує суди нижчого рівня на дотримання принципу, що неповнолітній має сидіти у тюрмі тільки у винятковому випадку. П.П. Пилипчук зауважив, що сама по собі декриміналізація статей закону не вирішить проблем, пов'язаних із криміногенною ситуацією, це завдання держави і суспільства, які мають забезпечити такі умови, за яких нове покоління поважатиме норми права і загальнолюдські цінності. На теперішньому етапі було б доречно створити модельні ювенальні суди, надати їм інформаційну й технічну підтримку через проведення тематичних семінарів, конференцій, інших заходів для їх розбудови у ході судово-правової реформи в Україні.

Віце-президент CIDA Жиль Рівард висловив сподівання, що п'ятирічний проект із запровадження в Україні ювенальної юстиції, запланований на 2006 рік, буде успішно реалізований.

29 листопада 2005 р. відбулася зустріч Першого заступника Голови Верховного Суду України, голови Ради суддів України П.П. Пилипчука з представниками ОБСЄ, експертами Програми боротьби зі злочинами, вчиненими з ненависті (далі — Програма): головним координатором Програми Джоанн Бішоп, юрисконсультантом Джеком Глсоном, виконавчим директором Полом Голденбергом, координатором Нав Пуревол, директором програми розвитку навчання Джоном Холі та іншими фахівцями. На ній також були присутні судді Верховного Суду України М.Є. Короткевич, К.Т. Кравченко і начальник управління міжнародно-правового співробітництва В.П. Потапенко.

Мета зустрічі — презентація названої Програми, яка розрахована на працівників правоохоронних органів і розроблена з метою підвищення їх професійного рівня й розширення можливостей ефективно ідентифікувати та реагувати на злочини, викликані ненавистю. Програма створена для надання допомоги країнам-членам ОБСЄ у виконанні ними

зобов'язань щодо боротьби з расизмом, антисемітизмом, ксенофобією та іншими формами нетерпимості й дискримінації.

Програму розробили фахівці правоохоронних органів та експерти з питань злочинів, вчинених із ненависті, семи країн-членів ОБСЄ — Канади, Франції, Німеччини, Угорщини, Іспанії, Великобританії, США (у рамках Програми сприяння терпимості та протидії дискримінації). Вона впроваджується за підтримки Бюро з демократичних інституцій та прав людини. Її вже було реалізовано в Іспанії та Угорщині у травні 2005 р. Врахувавши зауваження учасників, а особливо працівників правоохоронних органів, другий етап її заплановано розпочати в Україні та у Хорватії.

Експерти ОБСЄ проаналізували законодавство України та порівняли із відповідними законодавчими актами інших країн. Джек Гілсон високо оцінив Кримінальний кодекс України: «Це один із найповніших кримінальних кодексів, з якими я ознайомився. Це дійсно професійна робота». Особливу увагу він звернув на статті 161, 442 і 67 КК України, в яких передбачені покарання за такі злочини, як порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до

релігії; геноцид; а також вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату і який вчинений за обтяжуючої обставини (п. 3, ч. 1, ст. 67).

П.П. Пилипчук зауважив, що ці статті рідко застосовуються в судовій практиці України, оскільки це зумовлено об'єктивними обставинами: толерантним ставленням слов'янських народів до людей інших рас, особливостями світогляду і релігії. Вироки у справах ухвалюються за конкретними статтями, наприклад, за тілесні ушкодження, вбивство тощо, оскільки довести умисел поки що досить проблематично.

Джоанн Бішоп наголосила, що вважає Україну партнером у рамках Програми сприяння терпимості та протидії дискримінації, адже досвід держави у законотворчій діяльності, узагальнення судової практики, які становлять інтерес для експертів, може реально допомогти у боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті в інших країнах.

П.П. Пилипчук подякував представникам ОБСЄ за сприяння та наголосив, що проведення семінарів і тренінгів було б корисним як для правоохоронців, так і для суддів, які готові надати необхідні консультації щодо процедурних аспектів роботи.

З 24 вересня по 14 жовтня 2005 р. на запрошення Державного департаменту США в рамках програми «Незалежність судової системи та управління судами» (далі — Програма) делегація Верховного Суду України у складі голови Судової палати у цивільних справах А.О. Дідківського — керівника делегації, суддів В.І. Гуменюка, К.Т. Кравченка, С.М. Міщенко, О.С. Федченка перебувала у Сполучених Штатах Америки.

Члени делегації ознайомились із діяльністю Верховного Суду США, Американської асоціації юристів, Міністерства юстиції США, федеральних судів та судів на рівні штату. Судді України мали змогу запозичити досвід американських колег у забезпеченні ефективної роботи судів, незалежності судової влади і встановленні продуктивних систем професійного навчання, організаційної підтримки і судового самоврядування.

Програмою візиту було передбачено ознайомлення з тим, як вирішуються питання, пов'язані з управлінням справами та ефективністю роботи судової системи, її незалежністю, підготовкою суддів, діяльністю громадських організацій, що займаються проблемами прозорості в судовій системі, борються за права в'язнів тощо.

Перебуваючи у Верховному Суді США, члени делегації зустрілись із суддею Верховного Суду США у відставці Сандрою Дей О'Коннор, онайомилася з роботою окремих структурних підрозділів цього Суду.

Міністерство юстиції США, в якому побувала делегація, виконує функції головного захисника американських громадян. Воно забезпечує ділову конкуренцію у системі вільного підприємництва, охороняє споживачів і здійснює нагляд за дотриманням законів щодо наркотиків, імміграції та натуралізації. Міністерство у відповідних справах представляє уряд країни у Верховному Суді США, надає юридичні консультації та поради президенту й міністрам. Міністр юстиції є одночасно Генеральним прокурором, виконує відповідні функції разом із федеральними прокурорами та маршалами у різних судових органах Сполучених Штатів.

Відбувся візит української делегації до відділу Міжнародної програми підготовки, допомоги та навчання прокурорських кадрів, який був створений Міністерством юстиції США у 1986 р. Цей відділ спільно з різними урядовими установами, відомствами та посольствами США координує підготовку іноземних суддів і прокурорів. Програми навчання

відбуваються у країнах Південної та Центральної Америки, Карибського басейну, країнах Центральної та східної Європи, Україні та республіках колишнього СРСР.

Члени делегації відвідали громадську організацію «Рада за вдосконалення правосуддя», яка була сформована у м. Вашингтоні 8 січня 1982 р. як некомерційна, позапартійна громадська організація. Вона працює над поліпшенням здійснення правосуддя у місцевих і федеральних судах країни. Також відбулася їх зустріч із представниками Американської асоціації юристів «Правова ініціатива в Центральній Європі та Євразії» (ABA/CEELI). Ця організація має офіси у 22 державах. Починаючи з її заснування у 1990 р. понад 5 тис. суддів, юристів, професорів права і юридичних фахівців зробили внески більш ніж 180 млн. дол. для допомоги в утвердженні верховенства права у країнах Центральної Європи та Євразії.

Українська делегація відвідала Адміністративний офіс Федеральних судів США, який був заснований у 1939 р. і є багатофункціональним органом у системі федеральної судової влади у трьох напрямках, здійснюючи адміністративну підтримку, керування програмами, займаючись розробкою напрямів діяльності.

Перебуваючи у м. Остін (штат Техас), члени делегації зустрілись із суддями Верховного суду цього штату. Вони відвідали окружний суд, в якому застосовуються електронні технології, обговорили питання щодо розгляду судом апеляцій у кримінальних справах, участі суду у програмах громадської допомоги для неплатоспроможних громадян.

У м. Ріно (штат Невада) темами зустрічей було навчання суддів, робота плеєнних, окружних судів та Верховного суду штату. У рамках Програми відбувся також візит до місцевої в'язниці. На зустрічі в одному із судів індіанських племен у м. Спаркс-Ріно обговорювалися питання взаємодії законодавства федерального та штату із законами індіанців та їх правовою системою. Члени делегації були присутні на процедурі висунення офіційного обвинувачення та ухвалення вироку за допомогою електронних засобів, оглянули найсучасніший слідчий ізолятор округу Вошо.

13—14 жовтня українська делегація перебувала в містах Рочестер і Нью-Йорк, де обговорювалися питання роботи місцевих судів, їх структури, кількості, повноважень. Члени делегації ознайомились із роботою спеціалізованих судів у справах сім'ї та людей з психічними відхиленнями, методами й програмами щодо альтернативних видів покарань та відновного правосуддя, практикою участі суддів у цих процесах, взаємодії з різними недержавними установами та організаціями, залученими до судового процесу. Вони ознайомилися з технічним оснащенням та роботою «суду майбутнього», де судовий процес повністю комп'ютеризовано. Відбулася бесіда щодо розробки нових програм із навчання суддів, добору присяжних у судові засідання, законодавства, яке стосується суду присяжних.

Завдяки цій поїздки судді Верховного Суду України збагатилися досвідом американських колег у здійсненні правосуддя та зможуть реалізувати нові ідеї на практиці.

Інформаційно-аналітичний
центр правової
та ділової інформації

ПРАКСІС

Пропонує нові періодичні видання судової практики!

Щомісячний науково-практичний журнал «СУДОВА ПРАКТИКА».

Голова редакційної ради — *Гуменюк В. І., суддя Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, Заступник голови Ради суддів.*

Це видання містить рішення з різних напрямів судової практики, а саме судову практику судів загальної юрисдикції у цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних справах, у справах про адміністративні правопорушення (проступки), практику Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, Міжнародного комерційного арбітражного суду і морської арбітражної комісії при ТПП України та третейських судів України.

Передплативши журнал «Судова практика», Ви зможете щомісячно отримувати останню судову практику з різних галузей права, застосовуючи отримані знання у своїй правничій практиці.

Передплатити це видання можна в будь-якому відділенні УДППЗ «Укрпошти» — 92112. Усі питання, що виникатимуть з приводу видання, можна надсилати на електронну пошту: office@praxis.com.ua, або з'ясувати за телефонами.

Науково-практичний юридичний журнал
«Господарське судочинство.
Судова практика у господарських справах»

Науково-практичний журнал, розрахований на суддів, адвокатів, юрисконсультів, працівників органів державної влади, науковців, студентів та інших, інформує про основні напрями судової практики в господарських справах шляхом оприлюднення постанов Верховного Суду України, Вищого господарського суду України, апеляційних та рішень місцевих господарських судів з різних категорій спорів.

Видання можна замовити за телефонами:
(044) 486-34-66, 482-08-72,

або надіславши листа на поштові скриньки:

court@practice.kiev.ua, office@praxis.com.ua

Наша адреса: 04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17-21

www.praxis.com.ua

